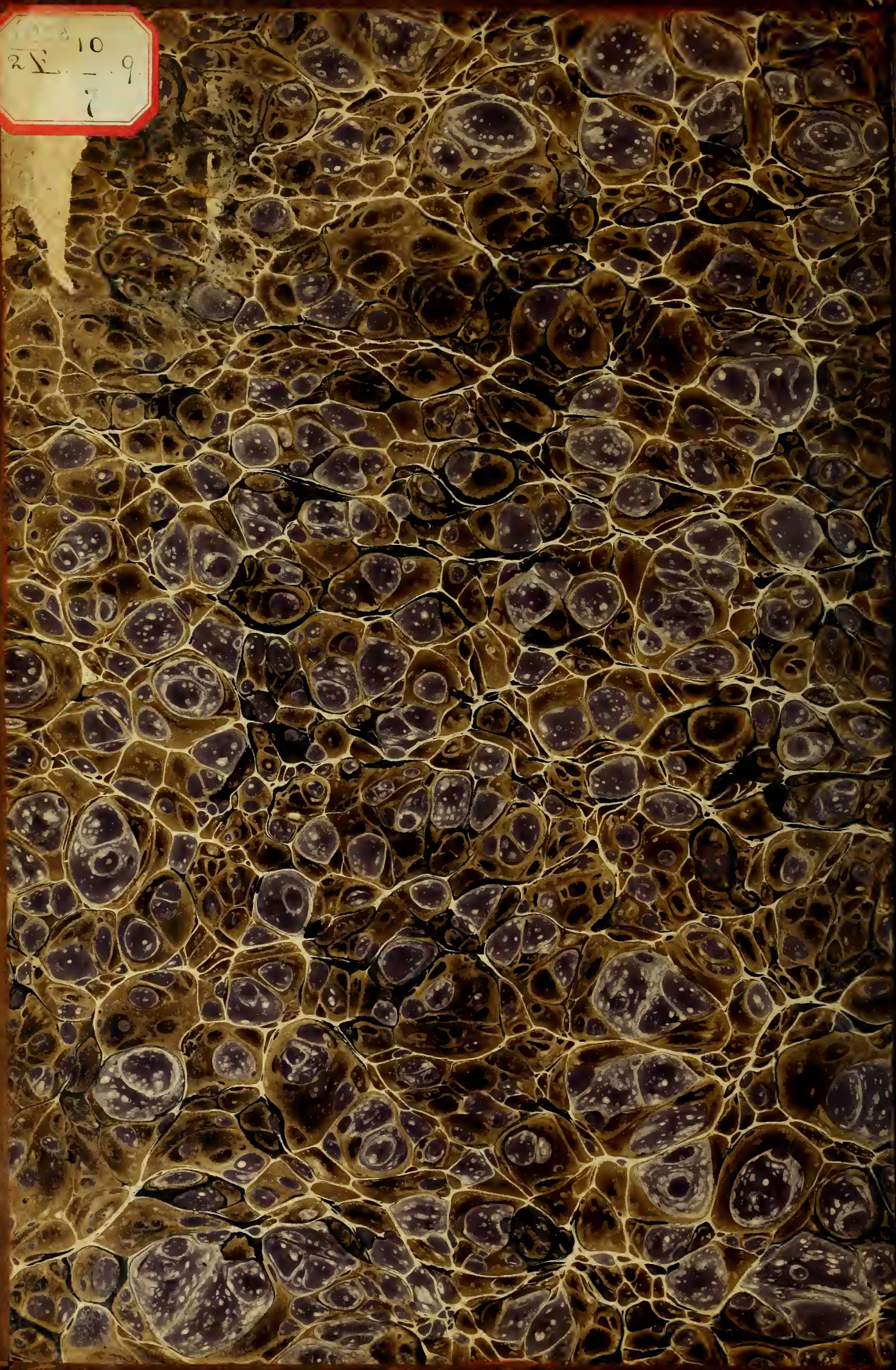
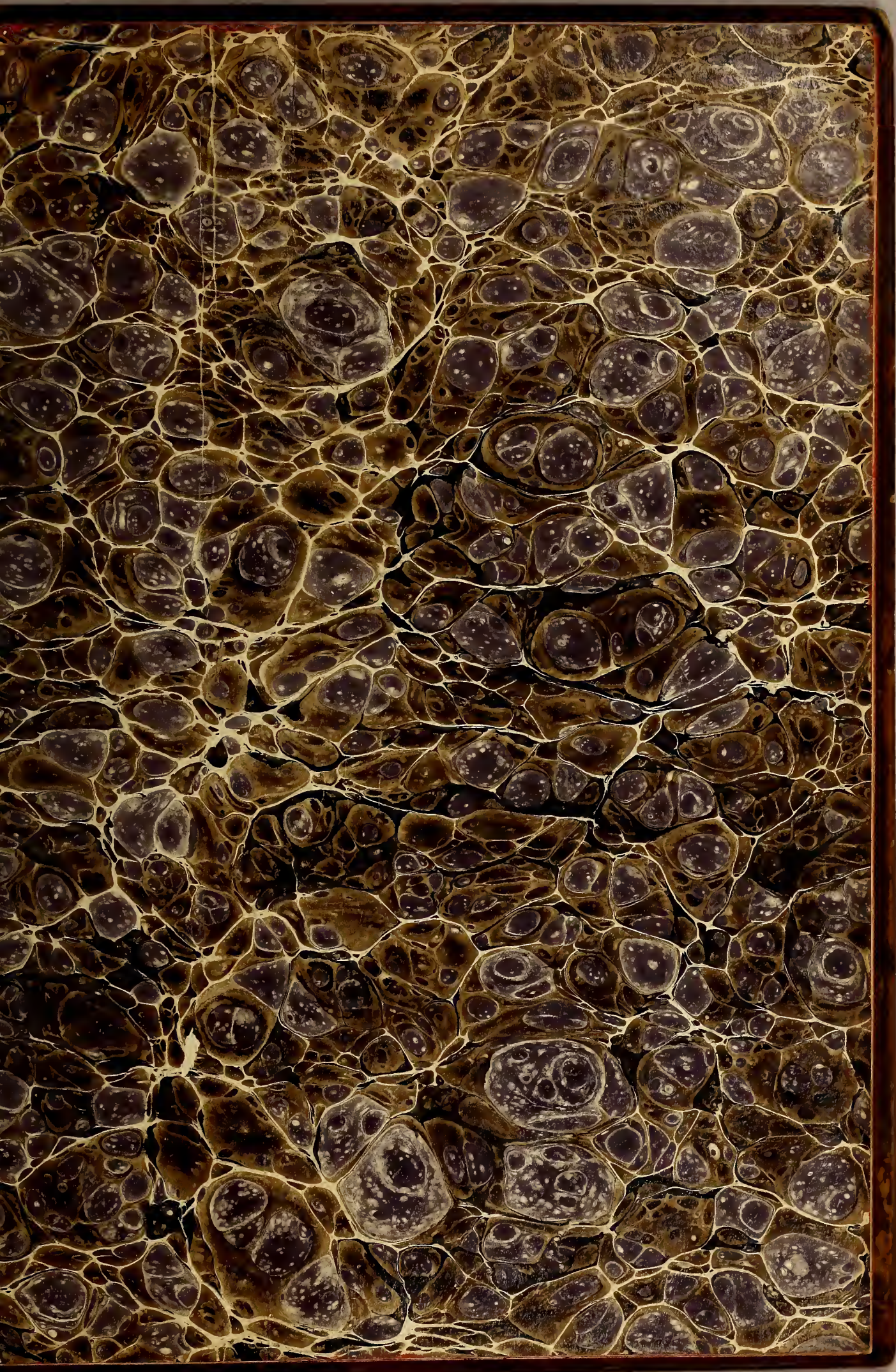

10
25 - 9
7

155

200

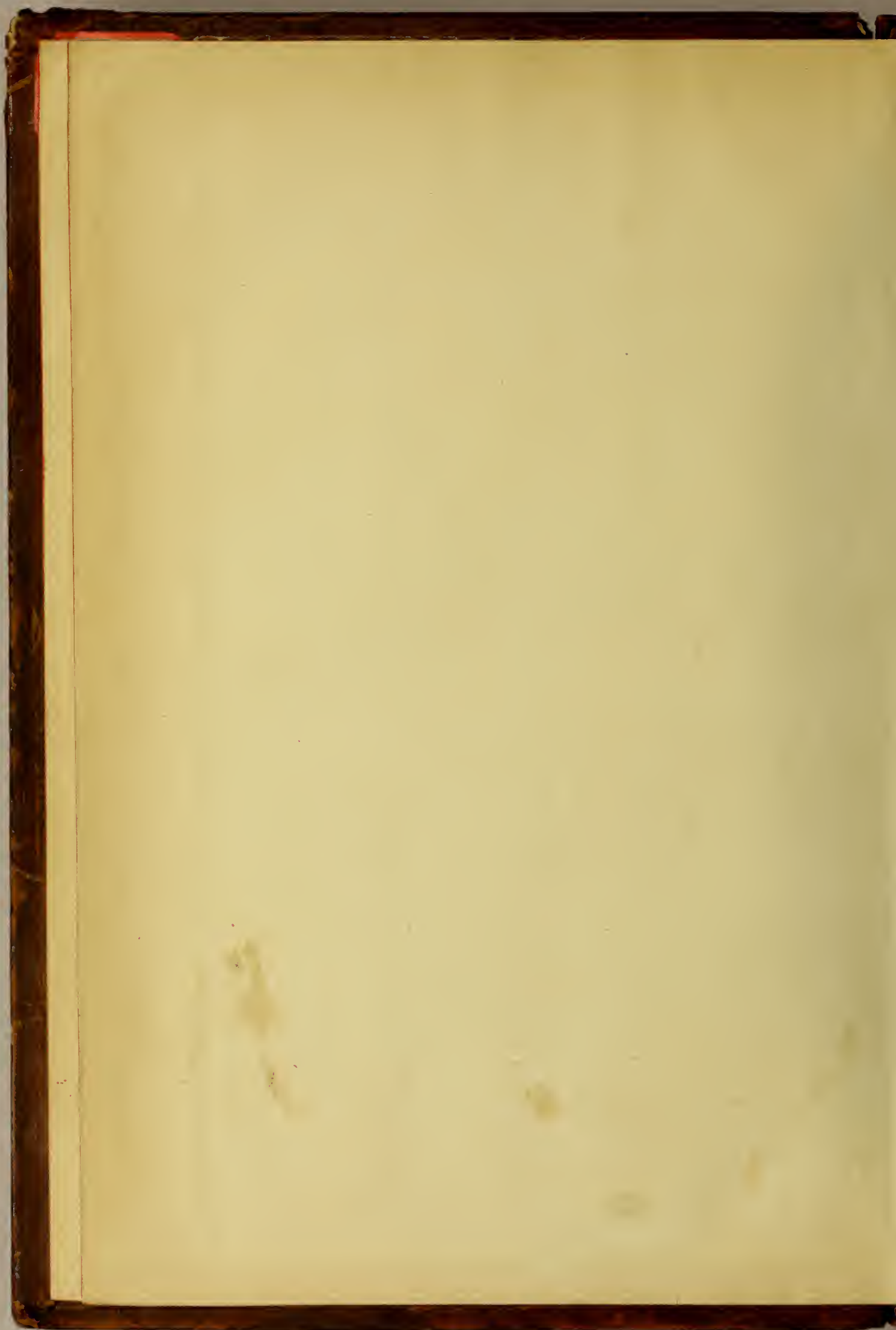
Ende

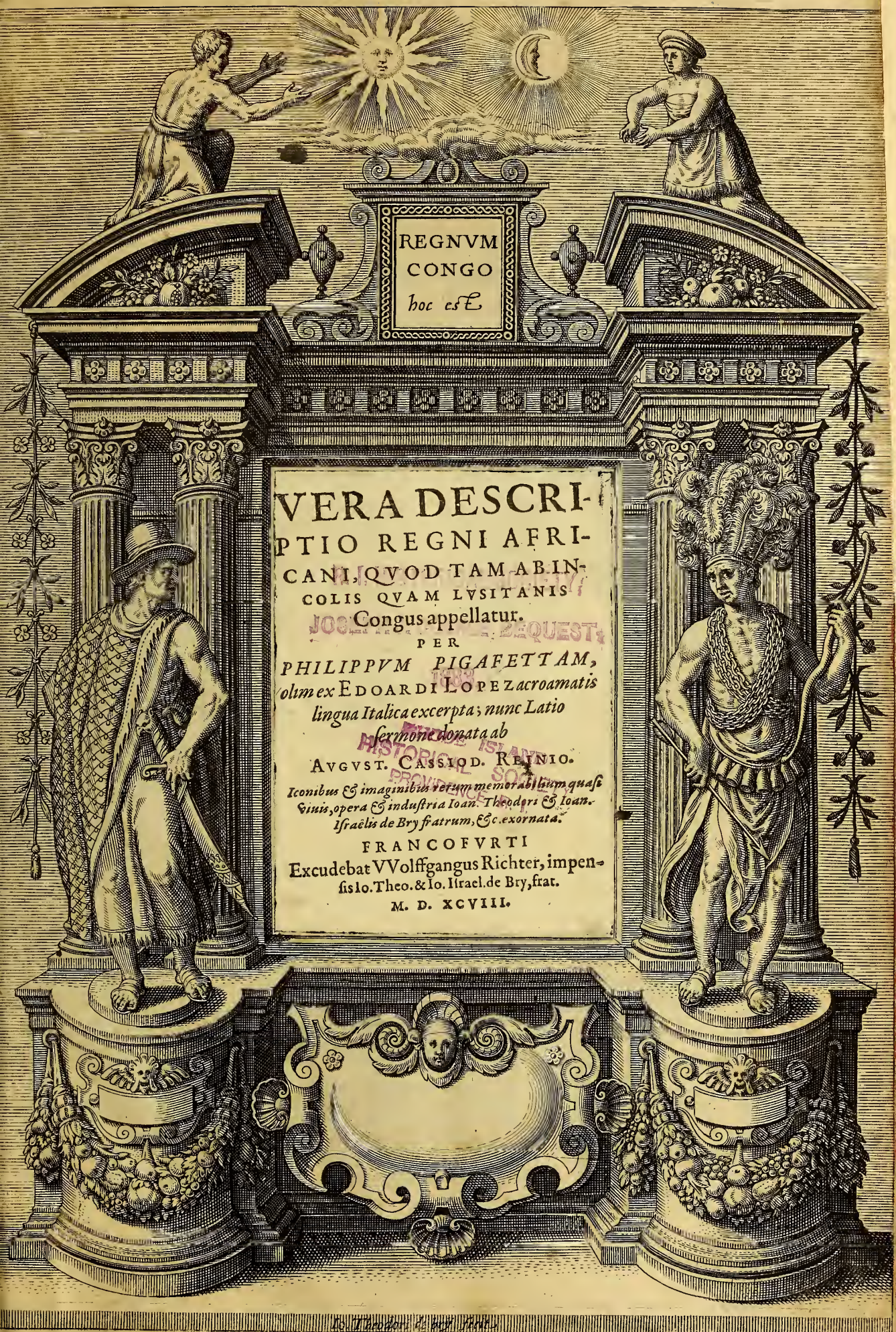
10. 10. 1871

South Africa

Part I. ^{South Africa} ~~South Africa~~ - ~~South Africa~~
II " " " " " "

REGNUM
CONGO
hoc est

VERA DESCRI-
PTIO REGNI AFRI-
CANI, QVOD TAM AB IN-
COLIS QVAM LVSITANIS
IOSEPHO Congus appellatur.
PER
PHILIPPVM PIGAFETTAM,
olim ex EDOARDI LOPEZ acroamatis
lingua Italica excerpta; nunc Latine
sermone donata ab
AVGVST. CASSIOD. REYNIO.
Iconibus & imaginibus rerum memorabilium quasi
suavis, opera & industria Ioan. Theodori & Ioan.
Israëlis de Bry fratrum, &c. exornata.
FRANCOFVRTI
Excudebat VVolfgangus Richter, impen-
sisto. Theo. & Io. Israël. de Bry, frat.
M. D. XCVIII.

Di Wittes B. Souper

RFJCB

ILLVSTRISSIMO
PRINCIPI AC DOMINO,
DOMINO FRIDERICO III. CO-
MITI PALATINO AD RHENVM: SA-
cri Romani Imperij Archidapifero: & Electori:
Duci Bauariæ, &c. Domino cle-
mentissimo.

N more positum est, Illustrissime Princeps ac Domine clementissime, vt qui opus aliquod nouum in lucem edere cogitant, patronum aliquem sibi querant, qui non solum autoritate valeat, quò sub eius præsidio & tutela opus illud suum ab omni maleuolorum insectatione tutum prodire queat, sed & qui materiæ eius quæ in opere tractatur, vel scientia ad iudicandum polleat, vel studio & lectione delectetur;

Proinde tuam Illustrissimam Celsitudinem humillime rogamus, ne nobis vitio vertat quod eâ in huius historiolæ quam edimus epistola nuncupatoria compellare ausi simus. Nos enim ad id induxit constantissima illa fama, qua certiores, veraci eius assertione, sumus redditi, vestræ Illustriss. Celsitud. Maiores Illustrissimos, Septem viros, & Curia Electoratusq; Palatini Administratores laudatissimos, A uos, Parentes, agnatos atque propinquos, Heroes immortalis nomine, & æterna gloria, dignissimos atque celeberrimos, Historiarum mirifica voluptate semper fuisse affectos: & eosdem, illas in pretio (quod nimirum ad politicam prudentiam comparandam haud parum momenti adferant, viamq; exemplis expeditissimam rebus præclare & feliciter gerendis gnauiter monstrent) ac honore debito habuisse, heroicoq; encomio indefinenter, haud abs re, condecorasse.

Quapropter non vulgari iudicio, neque spe dubia, optimus senex Theodorus de Bry, iam equidem, disponente sic Numine, superiorum pace fruens, pater noster dilectus, sub protectione & clementi T. Illustr. Celsitud. tutela, tertiam suarum Americarum historiarum partem, feliciter foras dedit, vsuraq; lucis frui non immaturo consilio, passus est. Nam ex à morsibus Sycophantarum iniquorum, & Theonino dente inuidorum, tutæ, DEO sit laus, sacreq; tectæq; manserunt, vt ipse de tanti Principis Septemviri patrociniò, ætate iam iam ingrauescente, etiam atque etiam sæpe maiorem in modum sibi gratularetur.

Captata igitur isthinc occasione, paterne nobis monitor, auctor & suasor multoties extitit, vt si aliquando, fauente, & arti nostræ propitio numine, luce & manibus Principum non indignum, aliquod opus publicaturi essemus, paterna vestigia, & conatus sequentes, humilime Illustriss. T. Celsit. de patrociniò clementi interpellaremus.

Quapropter persuasi & victi etiam T. Celsitud. Illustrissimo nomine, & famæ splendore augustissimo, ipsam quoque, certo scientes,
pro

D E D I C A T O R I A.

pro laudata Maiorum suorum consuetudine, non tantum ex historiis (quas eloquentiæ parens Cicero vitæ humanæ quoddam quasi speculum esse rectè pronunciauit,) Rerum in SS. Imperio superioribus seculis gestarum, fructus carpere dulces & vberes, sed etiam exoticarum, quæ disitisimis locis terrisq; stupenda intercapedine à nobis distinctis, sub barbarorû iurisdictione, acciderunt & quotidie fiunt, vera narratione oppidò recreari; præsens hoc filum historicum, de rebus regni Congici, pertexendum, & in longam latamq; telam producendum, ac T. Illust. Celsitudini exhibendum, nuncupandum atque dedicandum rectè nostro quidem iudicio statuimus.

Continet autem hic tractatus, descriptionem cum eorum, quæ de tam augusto regno Africano cognitu sunt necessaria, ceu sunt, ipsius terræ situs, marisq; portus: hominum mores: religio atque cultus, consuetudines, Iura, habitus, & id genus alia: tum etiam exactam omnium finitimarum regionum, ac totius pene Africæ veram delineationem.

Quo autem toti operi (quod ex Idioma Italico in Germanicum, postmodum in Latinum sermonem transferendum curauimus) decens imponeretur Colophon, ac vt prodiret nitidius, Icones, magno labore, impensis nullis parcentes, vigili manu adhibita, addidimus, infallibili spe ducti, illud T. Celsitud. Illustriss. tam fore gratum quam quod gratissimum, vt commendatione nostra ampliore indigere non existimemus.

Benigne ergo excipere dignabitur Illust. T. Celsit. hanc Congianam historiam ipsius nomini consecratam, ac nos apud ipsam clementer commendatos esse patietur.

Oramus autem Patrem Redemptoris ac Domini nostri I E S U C H R I S T I, vtille sui S. Spiritus gratia Illust. T. Celsitudini ac eiusdem Electorali Coniugi, totiq; Domui Palatinatus augustissimæ, præsto esse, perpetuamq; incolumitatē benigne largiri, porro dignetur. Datæ Francofurti postridie Calend. Augusti. Anno 98. stilo veteri.

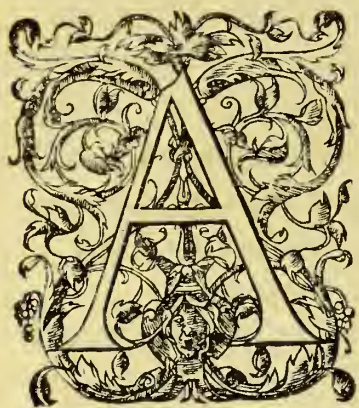
Illustriss. T. Celsitudinis

humillimi clientes,

Ioan. { Theodorus } de Bry fratres, Francofordiani.
 { Israel }

RHODE ISLAND
HISTORICAL SOCIETY
PROVIDENCE, R. I.

Præfatio ad Lectorem.

Admirandam & nouam Descriptionem
 Prouinciæ Nigrittarum Manicongra
 in præfenti opere Lectori exhibemus: Est
 ea regnum in Africa partibus remotissi-
 mis, quod tam illustri Topographia, tam-
 que artificiose in ære incisis figuris expresse-
 mus, ut cuius inexhausta Dei sapientia
 inde manifeste pateat, proq̃ his tantis bene-
 ficis grates Deo soluere iure omni tenea-
 tur: siquidem diuina omnipotentia non in nostris solum regioni-
 bus, sed per uniuersum terrarum orbem in creatis suis in tantum
 elucet, ut nemo omnium, ubicunque etiam locorum uersetur, de
 ignorantia diuina voluntatis & uerbi patefacti excusandus sit.
 Verum ad rem, & ut in genere quadam de Africa quarta mun-
 di parte afferamus, proæmij nimirum & plenioris historiae nostræ
 elucidationis causa, breuiter Lectorem de iisdem commonebimus,
 iuxta institutum nostrum exponentes, quid uidelicet causa ad hi-
 storiã hanc adornandã nos adegerit, quidque in pasterum à
 nobis expectandum sit, quibus absolutis Lectori ut in suam rem
 feliciter abeat, ultro precabimur. Sunt qui Africæ nomen ab
 æ & φείων deducunt, ac si dicas, sine horrore. Subiacet ea regio Zona
 torrida expers omnis rigoris atque frigoris. Diuiditur omnis A-
 frica in maiorem & minorem; In minore sunt Carthago, Utica,
 Hippone, Rhegium, &c. Alij Africã in quatuor partes præci-
 puas determinant, nempe Barbariam, Numidiã, (ab Arabibus
 Bille dulgerid, uocatam,) Libyam (quam Arabes Sarrã nomi-
 nant) & Nigrittarum regionem, à Nigro fluuio, qui mediam in-
 tersecat, denominationem suam sortitam. Atque hæc Nigritta-
 rum Regio in quindecim Regna diuiditur, quorum unũ est Gui-
 nea, ab inquilinis Guine Genni uel Genna uocata, alias prouincia
 Canagæ, quæ incipit supra caput uiride, ex qua parte Barbariam at-
 tingit, ac pene ad littus Meliguette se extendit: Quinei itaque Ma-
 nicongi, Gialopi, Zapi, Berbesi, cum cæteris Nigrittarum populi
 sunt; Populi isti assiduis inuicem certaminibus hostiles inimicitias
 exercent,

AD LECTOREM.

exercent, belli iure captos mutuo alij alios Lusitanis vendunt. Ceterum duo se hic nobis offerunt, quae referre operae pretium duximus, siquidem ab aliis scriptoribus praeterita, solique Africa propria sunt. In Tingitana Africa provincia non longe à mari arbor nascitur (Ergen vocant) quercu paulo procerior, folia illi Myrtinis similia, & perpetuo virentia, fructus cereum prunum, imitatur, ingrata amaritudine vsui inutilis, bestiis tamen & Camelis praesertim, quibus ea regio abundat, cibus familiaris, egeruntur à pastis animantibus ossa amygdalarum magnitudine, & binis lineis in longum desinentibus insignia, credas naturam in ea pictura luxuriare voluisse, adeo spectantium oculos allicit; exprimitur à barbara gente è nucleis oleum aureo colore, & vulgari nostro longe praestantius, at quia recens inuentum est, priscis scriptoribus ignota arbor fuisse creditur. Porro alit Africa homunculos fusco colore & capillo Aethiopum in morem crispo & intorto, qui continenter sub pellibus agunt, & praeter attritam lanam & oblongam interulam nudi incedunt: iis leonem interficere pene ludus iocusque est, irritant enim, & irruenti belua mira agilitate lanam in oculos iniiciunt, & eodem animi robore exasperato cultro cor transfigunt, ex anima pellem diripiunt, quam circumferentes, & à pueris patriis carminibus celebrati stipem vulgo corroduunt. Testatur Iacobus Eborensis vidisse se unum ex istis Vlysiptoni, non ita deformi aspectu, ut credebatur, imo colore candido & recta statura adolescentem, qui Hispanica lingua, cuius peritissimus fuerat, decem à se Leones interfectos gloriatus fuerit, & qui cum eo ex Marochis venerant, ita rem se habere affirmabant. Hoc cum Antuerpia non multo post idem Eborensis amicis narraret, quidam ex his cognitum sibi adolescentem & Granatae natum aiebat. Atque haec de Africa in genere, specialiora abunde in ipsa historia explicantur.

Nunc de intentione nostra quadam dicemus, quid nimirum causa nobis extiterit, cur recentem hanc Historiam, ex Italico translata, imaginibusque illustribus exornatam, in publicam utilitatem adornauerimus. breuibus itaque Lector sic habeto: Innotuit passim iam annis ab hinc aliquot ad haec usque tempora, patrem nostrum THEODORUM de Bry Leodiensem, in praesens usque tempus nouas aliquot & peregrinas & insignes Historias
de nouo

PRÆFATIO AD LECTOREM.

de nouo Orbe qui America nuncupatur, diuerso idiomate & suis iconibus artificiose apparatus, in lucem edidisse, utpote Virginiam, Floridam, Brasiliam, Peru, &c. quæ apud omnes sane & admirationem & gratiam meritam inuenerunt; id germani nos duo fratres ambo altius animo reputantes, patrisq; nostri iam decrepiti vestigia insistentes simile quiddam aggressi sumus, si qua parem cum eodem sortem experiri nobis datum foret, ob par studium, paremq; industriam & impensam, quam in figuras affabre factas faciendasq; collocaremus. At ne quis sibi persuadeat, hanc Historiam nobis primam & ultimam esse propositã, nouerit in id studia nostra incumbere, ut quatenus nobis DEVS Opt. Max. vitam elongauerit, non minore gratia, sed pari diligentia atque sumptu, qui non exiguus equidem in has operas requiritur, quas cunque alias etiam nouas & memorabiles Historias proferemus, idq; in commune patriæ nostræ Germaniæ, & ornamentum & emolumentum, nec sine singulari Lectoris commodo atque recreatione longe suauissima: Id ut Lector beneuolus non esset nescius volentes cupiuimus, cui nos nostraq; benigniter commendata esse, studiose rogamus, maiora in dies, magisq; adornata profitentes. Datum Francofordij, Kl. Martij, Anno M. D. XCVIII.

Ioan. Theodorus, & Ioan. Israël
de Bry, fratres, & ciues Fran-
cofordienses.

NAVIGA-

RPJC

39 40 41 42 43 44 45 46

flu de S. Bacias
flu de Perodior
flu de Feruam Var

BRAMAS

TABVLA

2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12

MARE

OCEANO

LECTORI BENEVOLO
TABVLAM HANC REGNI
Congo, ide. maion forma ex
primi curauimus. vt distinc
tus elariusq. interualla loco
rum. situs vrbium Regalium.
montium. maris portuum stag
norum ac fluuioꝝum internosa
quirent. Adieciꝝus insuper ex
dotrina Ptolomai dimensiones lon
gitudinis latitudinisq. ita exalte
positorum vt distantia locorum
absq. alia scala commode possunt
metri. vbiq. addidimus insignia
regum Congo. q. primus Alua:
rus Rex Chrianus post mira
culosam illam, cuius lib. 2. me
tio fit. visionem. vsurpauit.
cum insignibus episcopatus
S. Saluatoris et Infula
S. Thomae.

14 40 41 42 47 44 45 46 47

RPJCB

RPJCL

MARE MEDITERRANEO

AFRICA MINOR
LIBIA DESERTO
TROPICUS CANCRI

AFRICA MAIOR
DESERTO
CARAMONTES

ETHIOPIA
NUBIA
BIAFAR

MEDIA AFRICA
AMBOSIA

ANZICOR
DAMVT
MOLC

ARABIA

ASIA

AFRICA

AFRICA

AFRICA

ZERIO

SACOTORA

TTO

MERCE

BAZA

BADA

FULO

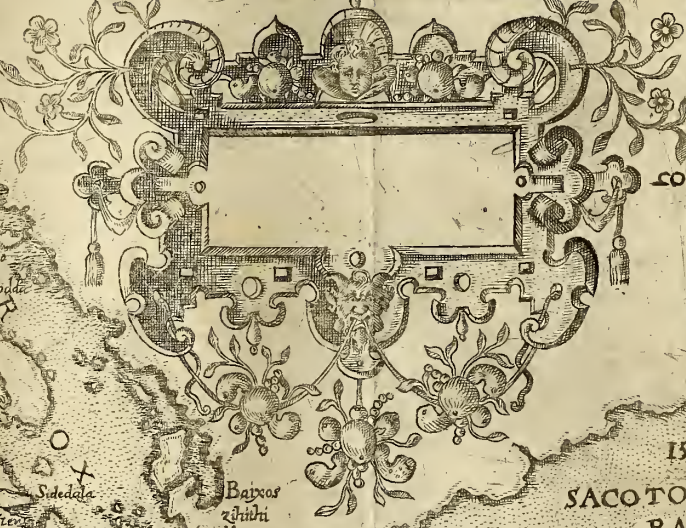
AFRICA

AFRICA

C

A

AFRICA

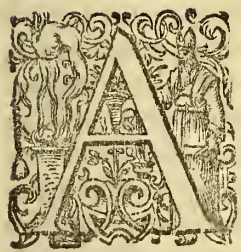

RPJCB

NAVIGATIO EX LV- SITANIAE VLISSIPONA IN REGNUM AFRI- CÆ CONGO.

CAPVT PRIMVM.

ANNO MDLXXVIII. Sebastiano Rege Lusitaniæ in Africam belli Marociensis causa traiciente, Eduardus Lopez Beneuentanus (distat hæc ciuitas 24 milliaria Italica VliSSIPONA, ac sita est ad ripam australem Tagi fluminis) mense Aprili, etiam nauem conscendit nomine S. Antonij indigetata, quæ ad auunculum suum pertinebat, eratque omni genere mercium onerata, vt in portum Loanda, qui est in regno Africæ Congo, nauigaret, ac merces, quibus in Lusitania nauem onerauerat, ibidem distraheret. Comitata est eum parua nauicula, eius generis, quas Itali Patachias vocant, cui & lumen de nocte prætulit, ne à cursu, quem illa tenebat, deuiaret. Appulit in Insulam regis Lusitaniæ Maderam, VliSSIPONA circiter 600 milliaria distantem, vbi per 15 dies moram traxit, vt nauem rebus necessariis & vino quod nobilissimum generosissimumque illa in Insula prouenit, ex eaque in omnes Europæ regiones, præcipue vero in Angliam aueritur, instrueret. rebus itaque necessariis instructus, soluit inde, ac præteruectus est omnes Canarias ad Castellanos pertinentes, portumque intrauit insulæ cuiusdam Capitis seu promontorij viridis, nomine S. Antonij, ab eo tamen ita remotæ, vt eo cernere nequirent: ea relicta in alia eiusdem promontorij anchoras iecit, quæ à D. Iacobo nomen habet, ac reliquis imperitat: in qua episcopus commoratur, qui omnibus eius tractus Insulis præest, ac ius dicit: In hac quoque nauis recenti com metu refecta. Superuacaneum mihi hoc loco videtur numerum Canariarum, quarum multæ sunt, recensere, aut mentionem facere insularum promontorij viridis, historiamque & situm illarum in medium proferre, proferanti ad descriptionem regni Congiani, & cum nauis illa solius com meatu causa in iisdem portum ceperit, nec desint aliæ relationes, historicaque descriptiones, quibus cuncta sigillatim & diligenter, quæ de illis sciri possunt, recensentur. Dicam solummodo has insulas à Ptolomæo in tabulis suis Geographicis poni pro occidentis initio, cum promotorio quod ipse cornu vltimum vocat, & insulis Macariis, quæ fortunata à nobis nominantur; quarum portus Lusitani in suis nauigationibus subeunt, inque eis variis cum mercibus mercaturam exercent, globulis nempe varij coloris, & aliis eius generis vili- bus mercimoniis, istis gentibus mire gratis & acceptis, adhæc linteis hollandicis, pileis, cultellis, & pannis diuersorum colorum; in quorum commutationem recipiunt seruos, ceram, mel, aliaque ad victum necessaria; E regione harum insularum in continenti sunt regiones & flumina Guineæ capitis seu promontorij viridis, & alpes immensæ altitudinis, magnæque celebritatis, quæ

A

Sierra

*Diversa na-
uigationes ad
portum Lo-
andannum.*

*Insula S. He-
lena.*

*Lignum Gua-
iacum.*

Vites.

*Fructum Ga-
ia.*

*Carnes ferri-
na.*

Sierra Liona à Lusitanis vocitantur. Ab Insula S. Iacobi verterunt proram ver-
sus Americam siue Brasiliam, vt ventum ea ratione à puppi habere possent, &
se accommodarent tempestatibus, quæ iis in locis dominantur, tandemque o-
ptatum nauigationis cursum adipiscerentur. Duobus itineribus in Loandam
portum regni Congiani nauigatur: quarum alterum fit per littora Africæ, al-
terum per altum vastumque Oceanum suscipitur, Aquiloni qui iis mensibus
spirat liberum in vela flatum permittendo, & vertendo proram versus austrum
& africanum, ac persequendo cursum vsque ad bonæ spei promontorium, relin-
quendo à tergo regnum Angola, quia eo reuerti necesse est, & cum peruentum
est ad altitudinem 27 aut 29 graduum poli antarcticiis Æquinoctialem, solent
nauigantibus alii venti, qui generales à nautis vocantur spirare, & dicuntur à
Græcis Latinisque Etesij, quod certo anni tempore spirent. Cum itaque nauig-
atum fuerit cum Aquilone ad 29 gradus poli antarctici, mirabile quiddam
nimium properantibus naucleris solet accidere, qui percipientes ventos quos
diximus generales, vertunt proras, easque recto cursu dirigunt, versus regnum
Angolanum, sed sæpissime falluntur, quod in medio plerunque cursu venti illi
deficiant. Consultius ergo est altitudinem 29 vel circiter graduum adæquare,
& expectare ventos satis fortes, qui flare deinde consueuerunt vsque ad por-
tum exoptatum: vbi hoc admirari satis non potest, Aquilonem continue flare
vsque ad 29 gradus ultra Æquinoctialem, ibidemque postea reperiri alios ven-
tos, qui fortiores intentioresque prioribus eos dispellunt reiiciuntque, & hoc per
sex menses in anno. Quem cursum cum nauis nostra S. Antonij teneret, incur-
rit in ea altitudine ventos prædictos, & versa prora & velis per Aquilonem &
Cæciam direxerunt eam ad dextram versus regnum Congianum quo nauiga-
re constituerant, & obliquando sinus velorum post 12 dies, cotidemque noctes
Insulam S. Helenæ attigerunt, quo insperato & casu peruenerant. Insula ita vo-
catur, quod die ei sanctæ dicato qui in 3. Maij incidit, primū à Lusitanis inuenta
detectaque fuit. Nō quidem magna est, ast summa admiratione dignissima, quo-
niam merito naturæ miraculum appellari potest, quod in vasto illo spacioloque
Oceano sola & parua supra furentes vndas impetuosisque fluctus promineat & se
extollat, securamque stationem ac omnem recentis comæatus abundantiam la-
ceris nauibus fessisque peregrinantibus præbeat. Syluæ huius Insulæ maxima ex
parte constant ex illis arboribus, quarum trunci ad nos vehuntur, appellanturque
lignum Ebenum, siue Guaiacum, in iisque videre est innumera eò appellentium
incisa nomina, quorum literæ crescentibus arboribus, vna crescent. Lignum
istud à Medicorum filiis in magno habetur precio, cum ob alias vires, tum quod
hui Venereæ quam morbum Neapolitanum aut Gallicum vulgo vocant, effica-
cissime & citissime medeatur. Terra sua sponte optimos quosque fructus produ-
cit: vitis quinetiam affatim ibi provenit, à Lusitanis primum inuenta plantataque
maximè circa facellum & domunculas in vsum peregrinarium inibi leui opera
constructas. Sunt ibidem etiam integri saltus maiorum aureorū seu aurantio-
rum, cedrorum, limoniorum, aliorumque alterius generis pomorum, que per to-
tum annum flores ferunt, & fructus. Similiter & magna mala punica quibus in-
sunt grana maiuscula, coloris rubri, succo grato turgentia, flores, fructus maturi
& immaturi reperiuntur in arboribus quouis anni tempore; ficus insuper fert exi-
miæ magnitudinis, affluentique copia. Abundant adhuc syluæ omni ferinæ gene-
re, venantur enim capreolas, & capras, qui comendantur in mēsis, apros etiam,
& alia quadrupedia: ex volatilibus, perdices, attagenes, gallinages siue rusti-
culas, (ita à Martiale & Plinio vocantur, ab Aristotele scolopaces) columbas, o-
mnisque generis volatilia, tam magna quam parua: & cum quadrupedia tum vo-
latilia ita sunt mansucta, domesticaque, vt hominū præsentiam nō formident, aut
fugiant,

fugiant, ignorant periculum macerationis: quare indigenæ quotidie ea capientes sale condiunt, quod in rupibus faxisque littoris marini à natura vndisque maris excauatis sponte coagulatur, ac diuendunt iis, qui commeatus gratia illorum portum subeunt. Terra huius insulæ trita non abfimilis est cineri ad rubrum vergenti, sed pinguis, & supra quam dici potest, frugifera, ita vero mollis, vt pedum vestigiis, sicut arena, cedat ac sublideat: arbores etiam ita sunt debiles & imbecilles, vt à viro facile rumpantur franganturque, quapropter & ad ædificandum sunt inutiles, quia superueniente pluua illico fructus enascuntur ex veteri, quod decidit, semine. Sponte sua gignit raphanos crassitudine humanæ tibix, grati saporis: germinant etiam ibidem caules, petroselinum, lactuca, *Legumina.* ciceres, phaseoli, pisa, etiam si non colatur terra vel legumina ferantur: quia quæ matura in terram decidunt sine vlla alia cultura radices agunt: & quæque nauis, quæ ibi anchoras iacit, secum fert & plantat frugiferam aliquam plantam herbamve hortensem, quæ subito incrementum capit: & natura benigna largoque *Aqua.* fœnore reddit fructus sinui suo commissos. Reperiuntur etiam riuuli aliquot, qui potabili salubrique aqua per diuersas insulæ partes fluitant, ad hæc tutissimæ ac securissimæ nauium stationes, vt portuum vicem adimpleant. Præcipue autem fertilis est locus qui plærunque à peregrinantibus frequentatur, vbi ante hæc tempora ædificauerunt Ecclesiolam siue malis Sacellum dicere, in qua asseruantur ornamenta altaris, & vestes sacerdotales, & alia ad sacrificium missæ *Sacellum.* necessaria: Et religiosi qui nauibus eò appellentibus vehuntur, sæpe in terram descendunt ad diuina officia celebranda. Domuncula etiam quadam ibi constructa est, quæ vt plurimum à Lusitanis habitatur, puta duobus, tribus, etiam vno solo ibi relictis, vel quia iactationem, malitiamque maris diutius nequiuerunt tolerare, vel ob delicta, vel qui sponte ibi domicilium fixerunt, vt vita solitaria & heremitica peccatorum pœnitentiam agerent. Mare vniuersum quo *Pisces & plurimi & optimi.* Insula alluitur, optimis quibusque piscibus ita abundat, vt vix cuiquam sit credibile, & qui piscatu delectantur, nullo alio labore fatigantur quam hamum esca absconditum in mare proiicere, & dicto citius præda oneratum extrahere. Et quærenti mihi qua de causa Lusitani nunquam operam dederunt, vt Insulam contra pyratarum insultus munirent, ita commodam & opportunam nauigantibus, & quasi singulari DEI prouidentia eo loci positam, vt longa maris nausea debilitatis Lusitanis vires instauraret eosque reficeret (vt diffusius narrat Ludouicus Granatenis in explicatione symboli Apostolici, quam Hispanice conscripsit, & ego vulgari Italica lingua donauit) responsum est: laborem inutilem fore, quia in Indiam tendentibus Insula nihil proffit, cum alio vtantur itinere, & immensi sit laboris eam inuenire, à reuertentibus autem facillime reperitur: ita vt non sit necesse, & tempus in ea munienda & pecuniam perdere, quæ in milites prædiciarios præter sumptus ædificij insumenda esset, cum nullæ aliæ naues exceptis solis Lusitanicis eo appellant: Egoque inferrem, ab Anglis impendere periculum, qui iam bis ea penetrauerunt maria, primo ducente Francisco Draco: & hoc 1588 anno, Duce nobili pyratarum idem Anglo Thoma Candischio, qui ditissima onustus præda ad suos reuersus est: respondit ille, fieri nihilominus hoc non posse in mari locoque ita remoto, cum omnia ad ædificandum necessaria ex Europa aduehenda sint. Præter superius relatas huius insulæ commoditates cælo etiam fruitur temperato, & aëre puro salubrique, ac ventis leuiter spirantibus: descendentibus enim in terram ægrotis, & ex longa maris nausea contracto morbo semimortuis, statim benignitas & clementia aëris medetur auxiliaturque & pristinas vires ac sanitatem illis restituit. Commodam adeptus nauigandi tempestatem, anchoras sustulit, & in 17 diebus portum regni Congiani, Loanda dictum, subiuit, ventis aliquan-

tum remissius flantibus. Portus tutam nauibus præbet stationem, capaxque est multarum nauium, ac efficit eum insula eiusdem nominis, de qua postea dicemus. Duo dixi obseruari à nautis itinera ab insulis promontorij Viridis ad portum Loandanum. vnum iam declarauimus, quod cum antea non esset in usu, primum detectum & nauigatum fuit ab illa naue, qua Eduardus noster uehebatur, clauum gubernante Francisco Martinesio nauarcha regio, viro à teneris Oceano illi assueto, primoque, qui illam viam tentare ausus fuit: Dicamus nunc de altero itinere, quod littora continentis Africani legendo conficitur. Ab Insula S. Iacobi petunt promontorium palmarum, vulgo Cabo de las palmas dictum, ab eo dirigunt cursum versus Insulam D. Thomæ, Æquinoctiali subiectam, & ita dictam, quod festo Apostolo illi dicato, reperta detectaque sit: distat à continenti 180 miliaribus, ac sita est è regione fluminis Gaban, portum habentis, qui sola Insula in ostio fluminis surgente, clauditur, aditurque paruis nauigiis & cymbis à Lusitanis, qui eadem quæ in Guineam mercimonia inuehunt, & recipiunt ebur, ceram, mel, oleum palmarum, seruosque Æthiopes. Prope Insulam S. Thomæ versus Septentrionem, est alia Insula quæ Principis dicitur, distans à continenti 105 miliaribus, eiusdem conditionis, iisdem rebus cum Insula S. Thomæ viuens, quamuis circuitus minoris. Insula D. Thomæ rotunda fere est, ac complectitur in longitudine 60 miliaria, in circuitu vero 180, diuitiis abundat, multumque à mercatoribus frequentatur, & inuenta ac subiecta fuit Lusitanis eo tempore cum suas in Indiam nauigationes primum inchoarent. Complures habet portus, præcipuas autem, & in quem plerunque nauæ se conferunt adiacet vrbi. Gignit etiam saccharum copiosissime, præbetque abunde omnia ad victum humanum necessaria. In ipsa vrbe exædificata ecclesiæ aliquot, in qua etiam Episcopus cum suis clericis & suffraganeo commoratur. Arcem etiam habet cum præsidio, tum tormentis maioribus, quibus portus defenditur, munitam. Mirum autem est dictum, quod saccharum, antequam Lusitani eò venirent, Insula non produxit, sed inuectum plantatumque fuit à Lusitanis, vna cum zinzibere, vbique maxima copia radices egit: terra est per se humida valdeque opportuna ad illam arundinem nutriendam, quæ sine vlla alia aquatione multiplicatur, & sese in immensum extendit, dilatatque, quia ros matutino tempore, vt pluuia decidit, & terram humectat. Sunt in Insula plus quam 70 domunculæ siue tuguria in quibus saccharum conficitur & præparatur, & quodque tugurium multas domos sibi habet adiunctas, vt pagum referant, in quibus circa 300 commorantur, qui præparando saccharo incumbant, quo singulis annis 40 naues onerantur. Verum autem est, vermes, ante hoc tempus, quasi pestem & contagionem quãdam, radices arundinum ita præmordisse, & prouentum sacchari imminuisse, vt de 40 nauibus vix quinque, sexve iam onerari possint, eaque de causa saccharum ita care in hisce regionibus diuenditur. Commercium habent incolæ ac mercaturam exercent cum populis continentis, qui ad ostia fluminum eius rei gratia se conferunt. Horum autem ostiorum quinque sunt numero. Primum, quod quinque gradibus versus nostrum polum eleuatum sortitum est nomen à Ferdinando Poo, qui inuenit eam; eiusdem nominis Insula è regione, 36 vel circiter miliaribus distante à continenti. Secundum nominatur Bora. Tertium, flume del campo. Quartum, flumen S. Benedicti. Quintum, flumen Angræ, quod in ipso introitu Insulam aliam facit Corisco dictam, cuius incolæ quoque cum supradictis eodemque modo commercium habent. Sed redeundum ad nauigationem nostram. Vela igitur facientes ab Insula S. Thomæ versus Meridiem deteximus promotorium Lupi Gonzalæ quoad altitudinem vno gradu ab altera Æquinoctialis parte versus Antarcticum polum eleuatum, 105 miliaribus à prædicta Insula distans. Et hinc

*Via altera
iuxta Africa
orad.*

*Insula D.
Thomæ.*

*Saccharum à
Lusitanis
plantatur, &
crescit assu-
sim.*

*Vnde Saccha-
ri hoc tempo-
re curitas.*

hinc ventum è continenti capientes, semper legimus oram, stationem singulis diebus facientes in locis ab omni tempestate securis, aut iuxta promontoria aut in aliquo portu, donec peruenimus ad fauces maximi totius regni Congo fluminis Zaire incolarum idiomate dicti: & hinc ad portum Loanda circa 108 milliaria distantem. Et hæ sunt duæ illæ nauigationes, quæ hodierno die sunt in vsu, quarum prior paucis ab hinc annis primum detecta & frequentata est. Restat nunc vt de Congo, eius situ, aliisque eius proprietatibus pertexamus historiam.

De temperamento aeris. De frigore & calore. De incolarum colore, statura & forma. De ventis, pluuiis & niuibus.

C A P V T I I.

VMBILICVS totius regni Congo in quo Metropolis eodem nomine sita est, distat ab Æquinoctiali versus polum Antarcticum $7\frac{1}{4}$ gradibus: atque in illo ipso est tractu quem veteres nescio quibus decepti rationibus, inhabitabilem existimauerunt, & Zonam torridam, id est, cingulum terræ Sole ambustum nominarunt: sed inuitis, vt apparet, fatis: & contrarium statuente ipsa experientia. Tractus enim amœ-

Situs regni Congians.

nissimus, aère vltra fidem potius quam modum temperato. Brumæ tempore nullum frigus, quod nostrum autumnum excedat, verentur, ita vt neque materia pellicea, neque aliis vestibus ad arcendum frigus, vt neque igne ad calefaciendum multum indigeant: paruo existente discrimine inter hyemem & æstatem, nisi quod hyeme propter continuas pluuias aër sit paulo frigidior; calore cæterum, cessantibus iisdem, tam hyeme quam æstate, præcipue duabus horis ante & post meridiem fere intolerabili.

Temperatura.

Homines, tam viri quam mulieres, nigri omnes, alij tamen aliis nigriores. Pilos in capite nigros & crispas, quidam etiam rufos. statura virorum media est, magnitudine, vt & colore, Lusitanis non admodum absimiles. Pupillæ oculorum aliis nigricantes, aliis tendunt ad colorem viridem, in modum aquæ marinæ. Labia non admodum crassa, vt aliorum Æthiopum, sed omnia lineamenta faciei nostris similia, ita vt tam apud ipsos quam apud nos inueniantur formosi, in quo maxime à reliquis Æthiopibus differunt, præcipue à Nubianis & Guineanis, qui omnes sunt deformes. Perpetuum ferè apud ipsos est Æquinoctium, ita vt toto anno non maior quam quadrantis horæ reperiatur differentia. Incipit ipsis hyems, cum nostro vere, Sole signa Septentrionalia ingrediente. Æstas vero cum apud nos hyems incipit, Sole nimirum signa australia ingresso. Hyeme totis ferè quinque mensibus pluuias habent continuas, Aprili nimirum, Maio, Iunio & Augusto, ita vt perpauca dies sint sereni, aqua decidente copiosa, & guttis ad miraculum magnis, quas tamen terra ante continuo calore exsiccata, in principio omnes imbibit, ea vero repleta, fluuij mirum in modum concreti, vndique se effundunt, terramque ita rigant, vt tota fere æstate qua ne semel quidem pluit, nulla humectatione indigeant.

Color incolarum.

Æstus & hyems quando incipiunt.

Pluuia continua.

Venti, qui hoc tempore regionem perflant, sunt illi ipsi quos Cæsar Græco nomine Ethesios dixit, qui omnes nubes ab Aquilone versus Occidentem agunt. Vnde nubes ibi ad altissimos montes collectæ, & ipsis quasi incumbentes, tandem resoluuntur. Vnde cum primum nubes se in altis illis montibus sistere vident, pluuiam indubitato expectant incolæ, & omnia ad recipiendam

Venti.

Vnde ha pluuisa.

*Vnde Nili aliorumque fluuio-
rum incrementum.*

eam necessaria præparant. Et hinc oritur illa augmentatio fluuio-
rum Æthio-
piæ, & præcipuè Nili & aliorum qui se in Oceanum Orientalem exonerant: &
aliorum quoque qui versus Occidentem fluunt. Et cum pluuiæ singulis annis
& statuto tempore ita decidant, non mira est incolis hæc præscripto suo tempo-
re fluuio-
rum inundatio. Exteris vero, & præcipue Ægyptiis apud quos (exceptis
Alexandrinis cum suis cõterminis) toto fere anno nunquam aut perrarò pluit,
oppidò mirum videtur, aquas turbidas stato tempore, à locis tam longè remo-
tis, ad se tanto non cum impetu, sed solatio ad rigandam suam terram defluere.
Vnde multæ variæque apud veteres exortæ sunt fabulæ, & eò tandem peruene-
runt dementiæ vt Nilo sacrificarint, indito nomine teste Ptolomæo lib. 4. ἀγαθὸς
δὲ μὲν. Imo hodierno adhuc die, mirantur Christiani, & singularem DEI no-
tant prouidentiam, quod sine turbidis illis aquis pereundum ipsis esse fame, &
omnibus facultatibus & vita ipsa, ex ista Nili inundatione dependentibus.

In causa itaque sunt Ethesij, qui cum apud nos æstate, apud ipsos vero hye-
me spirent, nubes ad montes illos colligunt: vnde etiam fit, quod hyems (vt di-
ctum est) non admodum apud ipsos fit frigida, aqua & à ventis & à calida aëris
temperie teporem aliquem acquirente Et hæc paucis de Nilo aliorumque
fluuio-
rum incremento, de quibus veteres tam multa sunt & commentati &
commenti.

*Vnde hoc aë-
ris tempera-
mentum sub
Zona torrida
& intensissi-
mo aliis Solis
calore.*

Ipsorum vero æstate, quæ nobis est hyems, spirant venti Ethesiis ex diame-
tro contrarij, qui frigidissimi cum sint, intensum harum regionum calorem
moderant, ab ipsis nubes & pluuias depellunt, easque ad has regiones perdu-
cunt, idque naturali quadam vi & dispositione cœli: imo per summam DEI
prouidentiã, qui ita ordinauit & cœlum, & Solem & omnes planetas, vt omnes
terræ partes eius sentiant efficaciam, in lumine, in calore, frigore, & aliis rebus
ad sustentationem & hominum & aliorum animalium necessariis, pro cuiusque
proportione & situ. Et certo certius est de nostris Congianis, & aliis circumiac-
entibus, quod nisi antarcticis ventibus iuuentur, calorem nullo modo tolerare
posse. Idem quoque solatium habent Cretenses, qui insulas maris Ægæi in-
colunt, Cyprij qui Asiam minorem, Soriã & Ægyptum incolunt, quibusque
venti quamuis nobis infestissimi, vere ζῶφοες sunt.

*Nulla neque
nix neque
glacies.*

Notandum quoque est, quod in his & circumiacentibus regionibus, nulla
vnquam, neque in ipsis montium cacuminibus conspiciatur nix, nisi in quibus-
dam, longè tamen ab hoc regno Congo de quo nunc agimus, remotis versus
promontorium bonæ spei, qui à Lusitanis Sierra neuada, id est, montes niuei
propter raritatem dicuntur: vt neque glacies, neque nix reperiatur, imo si ho-
rum alterum aliquando habere possent incolæ, auro ad miscendum vel refrige-
randum pocula, quæ calida ferè semper sunt, præferrent. Vnde etiam apparet,
non ex liquefactione niuium, vt quidam & sibi & aliis persuaserunt augeri Ni-
lum, sed vt diximus solum ex continuis & fere semestribus pluuiis, quæ

aliquando citius, aliquando verò tardius decidunt, & Æ-
gypto aliisque regionibus eodem modo
desideratas aquas mit-
tunt.

*De filiis Lusitanorum in hoc Regno ex fœminis Congianis
susceptis, num albi sint an nigri, an ut Hispa-
ni vocant: inulati.*

CAPVT III.

RXISTIMARVNT quidem veteres, nigredinem Æthio-
pum provenire à nimio Solis calore; quod etiam ipsa expe-
rientia comprobare videtur: apparet enim, versus meri-
diem vbi Sol est calidissimus, homines multo esse nigriores,
quam versus septentrionem, vbi temperatus est. Viden-
tur tamen hallucinari. Certum enim est, quod etiam sub
Æquinoctiali, vt in regno Melinda, Monbaza, homines
ferè albi nascantur. Et in Insula S. Thomæ, quæ primum à Lusitanis habitari
cœpta est (deserta enim prorsus antea fuit,) non impedit calor, quo minus ipso-
rum filij vsque ad centesimum iam annum albi sint & maneant: cum Sol ibi æ-
què, ac in aliis insulis Æthiopicis sit calidus: vt etiam filij ipsorum in regno
Congiano ex indigenis mulieribus suscepti, patres magis, albi cum sint, quam
matres colore referunt. Vnde Dominus Eduardus Lopez eam concepit opi-
nionem, nigredinem scilicet horum hominum, non à calore Solis, sed à sper-
matis natura proficisci: cui etiam astipulari videtur Ptolomæus, qui in descri-
ptione interioris Lybiæ alborum Æthiopum seu *Λοιγι. Νιέπων* facit mentionem,
vt & alio in loco alborum Elephantorum, quos in eadem Lybia reperiri ait.

*Lusitanorum
filij quamvis
in hoc tractu
nati, imo ex
indigenis mu-
lieribus susce-
pti, albi sunt.*

*Nigredo à
spermatis na-
tura.*

De magnitudine regni Congo, & eius confiniis.

CAPVT IIII.

REGNUM Congus secundum quatuor mundi plagas in qua-
tuor quoque partes diuiditur, in Occidentalem quæ à mari
alluitur, in Septentrionalem, in Orientalem, & Meridiona-
lem. Et de Occidentali primum dicamus. Sita autem est à
parte maritima iuxta lacum qui à multitudine vaccarum in
eius littore pascentium nomen adeptus est: Et tredecim
gradibus versus polum Antarcticum eleuatus vsque ad 5 $\frac{1}{2}$
gradus versus Æquinoctialem extenditur, ita vt 630 milliaria Italica compre-
hendat. Habet hic lacus portum, non magnum quidem, securum tamen, qui
maximas etiam naues capiat. terra circumiacens plana, & omnibus ad victum
necessariis referta. Metalla, & præcipuè argentum, quod magna copia venum
exponitur. Subest vero regis Angolæ imperio. Paulo interius apparet fluuius
Benglebi dictus, cui cū suis littoribus dominatur quidam regis Angolæ vasallus,
terra quoque, vt prædictum locum ambiens, plana & fertilis. Hinc peruenit ad
fluuium alium, qui à Lusitanis Senga dictus est, & magnis nauibus ad 25 miliaria
nauigabilis: cæterum amœnitate & vbertate præcedenti fere similis. Hanc se-
quitur fluuius Goanza, originem trahens ex paruo quodam lacu, qui quoque à
magno illo ex quo Nilus oritur, de quo postea dicetur, fit. Fluuij autem Goan-
zæ faux quæ lacum prædictum excipit, in latitudine duo comprehendit millia-
ria, absque portu tamen, vnde non nauibus, sed scaphis tantum ad centum
vsque milliaria nauigabilis est. Et hi fluuij omnes cum suis littoribus quondam
Regi Congiano paruerunt: nunc vero alij subsunt domino, qui ante paucos
annos, cum regis Congiani in iis vt vasallus vices ageret, dominium arripuit,
scque

*Pars Occi-
dentalis.*

*Lacus vacca-
rum.*

Benglebi fl.

Senga fl.

Goanza fl.

seque amicum regis, non vasallum dici vult: mittit tamen aliquando donaria tributi loco. Paulo vltius situs est Portus cui nomen Loanda, continens in latitudine 10 gradus integros, sitq; vt prius diximus, ab Insula quadam, cui idem nomen; cum & tota plana absque vllis sit montibus. Loanda, id est, planities dicta est. Constat vero ex limo & arenis, quas ab vna parte fluuius Coanza, ab altera mare congerunt. Longa est 20 miliaribus, lata vno tantum, in quibusdam minus, imo vsque saltem ad teli iactum: atque ita depressa, vt vix, vel parum admodum se è mari erigat. Vnde quoque mirum dictu, quod si fossam duos vel tres palmas profundam agas, aquam dulcem & saluberrimam, ex ipso quasi mari haurire magna copia possis: & quod magis est, quod non nisi pleno fluctu maris dulcis est. defluente enim mari amaro quodam gustu & falsugine corrumpitur. Quod teste Strabone fit etiam in Insula Cadis propè Hispaniam sita. Hæc insula est ipsa fodina ex qua rex Congianus sua (vt ita dicam) metalla extrahit, & sibi & vicinis populis auro & argento preciosiora. Mulieres enim quædam ad hoc conductæ, mare aliquantulum ingressæ, corbes arenis replent, quibus cochleas paruas & vtriusque sexus mixtas reperiunt, abluunt, separant, scemellæ enim masculis sunt preciosiores, quia lucidiores, & visui iucundiores, & ita in Regium thesaurum condunt. Et tales cochleæ quamuis in omnibus huius regionis littoribus reperiantur, nõ tamen aliæ præter has solas, quæ colore, qui cinericius est, saltè ab aliis differunt, sunt in precio; vnde maximus regis census. Nullo enim argento, neque auro, neque alio quopiam metallo siue signato, siue non signato, sed solis hisce cochleis in suis mercimoniis, imo in omnibus vitæ necessariis emendis vtuntur, ita vt ipsum etiam aurum & argentum his ematur. Septem in hac insula sunt ciuitates, ab incolis Libata dictæ, quarum præcipuâ ad S. Spiritum nominatur à Lusitanis, in qua prætor Regius ius dicit, & prouentum ex cochleis, vt diximus, vberimum colligit. Inueniuntur quoque in hac Insula, quamuis parua, magni hircorum, caprarum, ouium & aprorum greges, qui non admodum etiam feri in siluis se sustentant. Arbor quoque miraculosa, ab incolis Enzanda dicta hic reperitur in siluis, quæ cum ad egregiam proceritatem semper comata & viridis excreseat, capillamenta quædam à ramis suis deorsum mittit, quæ terram ingressa, nouas radices acquirunt, & ita quoque ad suam magnitudinem perueniunt, & nouum quasi matri vnde prius effluerunt truncum, cum nouis quoque ramis præbent: ita vt vna huius generis arbor, nouum subinde acquirens truncum, qui superius tamen cum priore arbore semper est coniunctus. progressu temporis totam siluam faciat, imo totam regionem impletura, nisi impediatur. Cortex interior vestimenta incolis præbet: linum enim iam textum referens, magna cura detrahitur, præparatur & ad eum vsum reseruatur. Vtuntur ad nauigationes suas incolæ ratibus ex truncis palmarum confutis, quas vt naues prora, puppi & velis ornant, remis quoque agunt, quas tam dextrè & confidenter regunt, vt non modo piscosos fluuios, sed altum etiam mare, vsque ad continentem tentare ad quærendum victum audeant. In parte Insulæ continenti opposita nascuntur in locis humilioribus sub aqua arbores, post defluxum maris conspicuæ, quarum radicibus magnæ adhærent ostreæ carne pugnum humanum & ouilem æquante, sapore iucundo, ab incolis Ambiziamatare, hoc est, pisces petrei dictæ, è quarum conchis quoque duplicem habent prouentum; ex interiore enim parte calcem conficiunt præstantissimam qua in suis vtuntur ædificiis. Exteriore vero, quæ cortici arboris ab ipsis Mangla dictæ, non multum absimilis, vtuntur ad præparanda coria bouina, è quibus calce orû solea conficiunt. Carterum neq; frumentum neq; vinum producit, prædictæ solum cochleæ ipsis sufficiunt, quæ vndiq; mercatores cum omnibus ad victum necessariis, propter egregium inde proueniens

Loanda Portus.

Vnde oriatur Insula Loanda.

Aqua dulcis quasi ex mari.

Fodina vnde pecuniam suam extrahunt.

Cochleæ pecunia locum obtinent.

Ciuitas præcipua Animalia.

Enzanda arbor miraculosa.

Ratibus Loanda in suis nauigationibus vtuntur.

Arbores sub ipsa aqua.

ueniens lucrum alliciunt. Ut enim aliis in regionibus, omnia signatis metallis, ita in his omnia conchis prostant & comparantur. Et fit hoc, (nimirum quod non metallis, sed aliis rebus mercatura exercentur) non solum in hoc regno Congiano, sed in aliis quoque: imo per totam ferè Æthiopiam, Africam, in regno China & aliis Indiæ tractibus fuit & est hodierno adhuc die in usu. In Æthiopia olim omnia comparabantur pipere, quod monetæ locum ipsis obtinebat. In regno Tombutto quod fluuiio Nigir vel Senega adiacet, conchis pro moneta hodie adhuc vtuntur. In territorio Azanaghi porcellos (conchæ genus est) habent, qui non solum ibi, sed etiam in regnis Bengala & China, pro pecunia sunt in usu. In quibusdam etiam locis charta regio sigillo signata, vt & cortex arboris Gelsomoro ab incolis dicta, pecunia est. Atque hinc verissimum apparet illud, mundum non nisi opinionibus regi, cum metalla præcipuè aurum & argentum, non tam sint vbique pretiosa, quam in Europa, in qua sæpe etiam ipse honor, imò ipsa animæ salus, ipsis posthabetur. Insula ab vna parte non longè à continenti propter freti angustiam est diffita, ita vt incolæ nando ad continentem aliquando peruenire possint; & hic multi eleuantur colles qui vna cum arboribus in quorum radicibus ostreæ supradictæ inueniuntur, defluente saltem mari apparent, aliàs aquis tecti. Ab altera parte versus mare, semper conspiciuntur balenæ nigræ, magno numero & horribili (propter magnitudinem quæ mediocrem nauim æquat) fragore configentes, ita etiam vt numerosæ ad littus Insulæ mortuæ eiiciantur, quas incolæ extrahunt, & oleum inde conficiunt ad scaphas & rates suas, picis loco perungendas accommodatum. Nulla tamen ibi reperitur ambra vel succinum. vnde dominus Eduardus eam concepit opinionem communi omnium contrariam, non prouenire à balenis vel earum spermate, eò quod in toto hoc tractu, vbi magna tamen balenarum est copia, neque album, neque nigrum, neque cinereum reperitur.

*Balenarum
multitudo.*

Præcipuus huius Insulæ portus est versus Septentrionem, latus dimidium milliare, & insignis profunditatis: & habet è regione in continenti ciuitatem quidem celebrem, sed nondum munitam, quam Lusitani cum vxoribus ex patria auctis habitant, sub Diui Pauli cuius nomini dicata est tutela. Tota ora piscibus referta est, & præcipue sardis vsque adeo abundat, vt hyemis tempore totum fere littus ex aquis exsistentes compleant. Cancris quoque marini miræ ibi sunt magnitudinis, inque tanta abundantia, vt plurimè a incolarum pars ex iis viuat. Versus hunc portum à continenti defluit Begnus fluuius, egregiæ quoque magnitudinis, ita vt ad 25 miliaria magnis nauibus sit peruius, qui vna cum Coanza fl. Insulam Loanda, vt diximus, facit. Non longè ab hoc magnus alius, magnarumque nauium capax est fluuius, cui Dande nomen est. Post hunc alius est, Lemba dictus, qui cum portum non habeat, nauigationi, quoad magnas naues, est inutilis. Vterius paulò apparet alius, Ozoni dictus, qui ex eodem cum Nilo oritur Lacu, mediocri quoque portu ornatus. Huic alius est vicinus, Loze dictus, sed absque portu: hinc alius dictus Ambriz, qui à Metropoli Regni se ad sedecim extendit miliaria. Hunc sequitur Lelunda, qui radices montium in quibus metropolis sita est præterlabitur. Hic ex eadem cum Coanza oritur lacu, sed longiore fluit tractu, vnde etiam æstate cessantibus pluuiis, vadis vbi que transiri potest. Tandem peruenitur ad Zaire; qui vt latissimus, ita & maximus totius regni est fluuius. Oritur autem ex tribus diuersis lacubus; primum enim venam quasi habet ex eodem cum Nilo, post ex prædicto cum Lelunda & Coanza: tertio ex lacu quodam quem facit Nilus. Quæ principia parua sanè sunt, si fluminis magnitudinem respicias: ostium enim eius 28 miliaria latum est, fluctus tam vehemens, vt aquam dulcem vsque 40 vel 50 miliaria in mare protrudat, imo aliquando ad 80. quam nauæ à colore cognitam in ipso mari

*Sardi & can-
cri marini.*

Begnus fl.

Dande fl.

Ozoni fl.

Loze fl.

Ambriz fl.

Lelunda fl.

Casharalla. dulcem excipiunt, & ad suos vsus referuant. Magnis quoq; nauibus est peruius, vsque ad 25 mill. vbi ex magnis altisq; scopulis à Lusitanis Cachiuiera dictis, tanto cū impetu & fragore decedit, vt ad octo vsque milliaria exaudiatur. Et huius casus violentia, qua non solum arenas, sed magnos quoque raptat lapides, multæ hincinde constituuntur insulæ, benè cultæ & habitatæ, quarum reguli regi Congiano subsunt: inter se multo tamen discordes, vnde multa hic visuntur prælia naualia. In quibus vtuntur scaphis tantum magnis & informibus, ex vno ligno constantibus: & maximæ ex trunco cauato arboris Licondo, quæ tantæ est magnitudinis, vt sex viri expansis brachiis vix eam possint circumdare, constant, & tantæ sunt magnitudinis vt ducentos viros cum armis & remis, quos absq; septis & cancellis manu solū vibrant, capere possint: in harum insularum præcipua, quæ tamen minima est, ab hyppopotamis, qui ibi magno numero inueniuntur, equorum Insula dicta, pagus est à Lusitanis habitatus, qui itidem vt alij incolæ scaphis istis vtuntur, & in littore Meridionali cōtinentis, vbi portus Pindanus, in quo omnes naues quæ ad eas oras frequentant, stationem faciunt, sua exercent cum nouis aduenis magno cum lucro commercia. Varia quoque in hoc fluuio reperiuntur animalia, nempe Crocodili incredibilis magnitudinis, Caiman ab incolis dicti, Hyppopotami, de quibus mētionem fecimus, cum alio adhuc pisce, qui membra duo habet, manus humanas referentia, & caudam clypei & forma & magnitudine. Vocatur hic ab incolis Ambize angulo, id est, Porcus aquatilis, propter pinguedinem qua porcum refert. Caro quæ ab incolis fumo induratur, & ad lautitias referuatur, & gustu & odore grato: aquā dulcem non relinquit. Pabulum eius est gramen & omnis generis herba in littore enata. Ore bouē refert. tantæ interdum est magnitudinis vt quingentas libras pondere eleuet. Capitur à piscatoribus nō vt pisces, sed ferè vt bos. obseruato enim diligenter loco vbi pasci solet, scaphis suis exspectāt, & aduenientem contis aut remis occidunt: occisum ad aulam regiam deferunt, aliter enim capitali proposita pœna, vt & alij pisces qui hinc regij dicuntur, nempe trutis & cacongo pisce singulari, salmonem figura (sed colore diuerso, caro enim ea est alba) referente, & tam pingui vt prunas superimpositas extinguat: vendi non possunt: vnde diligenter, ne impunitas audaciores reddat, obseruantur ab aulicis, & deprehensi, absque vlla remissione plectuntur. multa alia genera piscium in hoc capiuntur fluuio, quos, ne tædio sim lectori, prætermitto, contentus præcipuos saltem descripsisse.

Baia de las Almadias.

Rio de las Borreras roxas.

Præter hos dictos fluuios & lacus est in hoc regno quidam, qui propter multitudinem scapharum, & commoditatem eas faciendi, siluis enim vndiq; circumdatus est, à Lusitanis la baia de las Almadias, hoc est, lacus scapharum dictus est: in cuius ostio tres sunt insulæ, quarum vna, quæ mediocris est, mediocri quoque portu adornata, tam à peregrinis, quam incolis frequentatur: reliquæ duæ paruæ & incultæ sunt. Non longe ab hoc lacu versus Septentrionem, alius est fluuius, qui propter colorem, rubros enim scopulos præterlabitur, & rubras voluit arenas, à Lusitanis rio de las borreras roxas, fluuius arenarum rubrarum dictus est. Paulò vltorius adhuc sunt duo lacus, coniuncti & rotundi, ita vt perspicillū referant, in quos mare illabitur, eosq; insigni portu ornat. Nomen fortiti sunt ab Alvaro Gonzales qui primus inter Lusitanos eos detexit. Sunt præterea multi montes & fluuij & lacus, quos omnes describere, non est operæ pretium, vsque ad promontorium D. Catharinæ iuxta plagam Occidentalem, à linea Æquinoctiali sesqui gradu, hoc est, 150 miliaribus Italicis distans.

De parte Septentrionali & eius limitibus.

CAPUT V.

Hæc à promontorio S. Catharinæ incipiens, extendit se ver-
 sus Orientem vsque ad fluuiorum Umbæ & Zairi confluen-
 tes, latitudinem vltra sexcenta milliaria comprehendens:
 in cuius confiniis versus Septentrionem, vt sub linea Æqui-
 noctiali versus Oceanum Æthiopicum, vsque ad promon-
 torium Lupi Gonzalues, habitant populi qui olim quidem
 Bramas, nunc vero à regno Loanga nomen habent, vnde &
 iporum rex Maniloango dicitur. Habet hæc regio multos elephantes, vnde &
 ebore abundat, quod incolæ cum ferro permutant, ex quo cultros, bipennes, &
 sagittarum mucrones conficiunt. Linea quoque tela, de qua alio loco huius re-
 lationis dicemus, non tamen ex lino, sed è palmæ foliis magna copia hic texi-
 tur. Reges eius, qui olim vasalli Regis Congiani videntur fuisse, Regis se ami-
 cos nominant. Incolæ, vt & cæteri ferè omnes huius plagæ habitatores, lu-
 dæorum more circumciduntur: cæterum tam bello quam pace, vt & statura,
 colore & complexionem Congianis similes. Armatura est magnus clypeus, qui
 totum ferè tegit hominem, quem è magnis durisque coriis animalium Empa-
 chas dictorum, Germaniæ Bubulis haud absimilium, consuunt. Gladij iporum
 & tela, lato sunt munita ferro, venabuli in modum; in medio teli manubrium
 est, vnde non solum dextre collimare, sed & quiduis ferè penetrare possunt. Pu-
 giones quoque gestant hastarum ferro similes. Vterius habitant alij populi
 Anziques dicti, incredibilis feritatis, se inuicem enim deuorant ita, vt ne amicis
 & propinquis quidem parcatur, quorum postea describemus historiam. Re-
 gnum autem hoc versus Occidentem se extendit vsque ad Amboas populos, &
 versus Septentrionem vsque ad Africæ & Nubiæ deserta; versus Orientem vs-
 que ad lacum, ex quo Zairus fluuius oriens Anzicanam regionem à regno Con-
 giano insulis repletus, partim etiam ab Anzicanis habitatis, quarum incolæ
 cum Congianis commercantur, diuidit. In regno Anzicano multæ sunt fodi-
 næ. Crescit quoque ibi Lignum Santalum rubrum, quod ab incolis Tauilla, &
 album quod optimum Chicongo dicitur: & hoc in puluerem redacto, cū oleo
 palmarum mixto, totum corpus ad tuendam valetudinem & bonam constitu-
 tionem perungunt. Lusitani vero cum aceto mixtum emplastri modo pulsibus
 venarum, ad scabiem gallicam sanandam imponunt. Autumant quidam esse
 hoc lignum Aquile quod ex Indiis ad nos defertur, vnde quoque dominus Ed-
 uardus affirmat, se eius aliquod vidisse testimonium, nimirum quod Lusitanus
 quidam dolorem capitis quo diu laborarat, suffitu puluere eius prunis impo-
 sito, fugarit. optimum autem est id quod interius ipsi medullæ arboris adna-
 tum, exterius vero nullius pretij, quia nullo vsui accommodum. Incolæ præ-
 proprium habent regem, cui etiam multi alij reguli vel satrapæ subsunt: bellicosi
 & cordati admodum, arma ipsis alia quam quæ supra descripsimus. Arcus enim
 iporum parui, & lignei versicoloribus serpentium eximiis, tam affabre vt cum
 ligno ipso videantur natæ circumdati sunt: hanc præter ornatum iucundum vi-
 sui, inde etiam vtilitatem capientes, quod arcus reddantur fortiores, ipsum li-
 gnum à tineis & vermibus pacis tempore cōseruetur, & absque omni molestia
 & detrimento tractari possint. Nervos ipsa natura ministrat: nascitur enim
 apud ipsos, vt & in regno Bongala ad Gangem fluuium, arundo, vel potius scir-
 pi genus, puniceo coloris, & mollis, quam parum per contortam arcui pro ner-
 uo, adaptant: sagittæ, breues & graciles, sed è duro ligno confectæ, quas vna

Loanga re-
gnum.

Incolæ cir-
cumciduntur.

Arma.

Anziques
populi.

Amboas po-
puli.

Regnum An-
zicanum.

Santali ma-
gna copia.

Arma Anzic-
canorum.

cum arcu vna semper manu gerunt, & tantæ in iis emittendis celeritatis, vt (teste Eduardo qui se vidisse affirmat) quanuis viginti numero in manu habeant, omnes tamen ordine emittant, antequam prima in terram decidat: imò tantæ sunt dexteritatis, vt aues in pleno volatu transfigere cum velint, possint. Habent quoque secures, quibus ferrum manubrio, cui æreis laminis alligatum est, anguinis quoque pellibus circumdato, duplo longius est. Ferrum ipsum perpolitissimum duo habet capita: ab altera enim parte latum in hemicyclum deductum, ab altera mallei in modum obtusum, quo dexteritè quoque in præliis vtuntur, non tantum ad lædendum aduersarium, sed etiam ad se contra eius sagittas muniendum, lata enim eius parte omnes aduersarij sagittas excipiunt, & elidunt, ita vt eis sit & gladij & clypei loco. Paruos quoque habent pugiones, quorum vaginæ ex prædictorum serpentium pellibus conficiuntur. Baltheos gerunt, vt ex variis materiis, ita etiam formis variantes, præcipui tamen quos milites gerunt ex pellibus elephantinis tres digitos lati fiunt: & hi cum duos vel amplius digitos sint crassi, ignis adiumento redduntur rotundi, & sic aliis loris corpori cinguntur. Homines sunt vt agiles, ita etiam omnium periculorum contemptores: montes & rupes vt capræ aut damæ persaliunt, vitam fere facientes nihili. Cæterum simplices & integri, vnde etiam plurimum ipsis à Lusitanis creditur. Non tamen (teste Eduardo) multum cum ipsis propter feritatem & in sua agilitate confidentiam, habetur commercij, nisi cum Congianis aut seruos, vel ex se, vel ex Nubianis coterminis, aut linum aut ebur adferunt, sale aut aliis rebus, aut etiam cochleis Loandanis, quæ & ipsis pecuniæ loco sunt, aut aliis ex insula S. Thomæ allatis, quibus se exornant. serico quoque panno, cultris, vitris, & eiusmodi Lusitanicis mercibus, permutantes. Non solum circumciduntur vt reliqui vicini populi, sed etiam tam viri quam mulieres cuiuscunque ordinis cicatricibus sibi ipsis in iuuentute cultris factis totam exornant faciem. Macella ipsorum, loco bouinâm, ouium, aliorumve animalium, humanis carnibus sunt referta. Hostes enim quos prælio capiunt, ad epulas mactant. Seruos etiam nisi satis in iis altiori pretio vendendis lucrari queant, saginatos mactant, & vorant: & quod magis est, sunt qui vitæ tædio, aut gloriæ cupiditate, (magnum enim putant, & non nisi generosi animi, vitam contemnere) inducti, aut vt se ostendant suorum dominorum amantes, ita etiam vt carnibus suis eos pascere sustineant, seipsos magnis precibus, & precio aliquando huic laniæ offerant. Sunt sane plures hincinde anthropophagi, vt præcipuè in Indiis Orientalibus, vt in Brasilia & aliis, sed tales nusquam, cum enim alij hostes saltem, hi etiam sanguine iunctos, cum libitum est, vorant. Plebei aperto capite incedunt, & vsque ad cingulum superiore parte corporis nudi. Nobiliores toti vestibus sericis, aut ex alia materia confectis amictiuntur, caput quoque rubris, nigrisque umbellis, quidam etiam Lusitanicis pileis tecti, in toto cæterum vestitu (si possint) mundi & lauti. Horum scemina totæ quoque vt Africanæ vestiuntur: plebei vero, vt viri, superiore parte corporis vsque ad cingulum nudæ. Nobiliores aut ditiores caput etiam vittis exornant, aperta tamen facie, calceos quoque anguinis exuuiis versicoloribus distinctos & exornatos gerunt, reliquæ vero vt aperto capite, ita etiam pedibus nudæ: omnibus & forma & incessus est liberalis, vt & in moribus magna comitas. Lingua à Congiana diuersa, & paulò difficilior; vnde ipsi Congianam faciliè, Congiani vero Anzicanam aut nunquam aut maxima cum difficultate discunt. De religione Congianos interrogans, nihil aliud intelligere potui, quam paganos & dæmoniorum cultores esse.

*Audacia An-
zicanorum.*

*Mirus Anzi-
canorum or-
natus.*

*Carnes hu-
mana ven-
duntur publi-
cè.*

Victus.

De parte Orientali & eius confiniis.

CAPVT VI.

INCIPIT hæc (vt supra annotauimus) à confluentibus Vmbæ & Zairi fluminum, vnde linea recta versus meridiem æqualiter à Nilo qui remanet in sinistra parte, distante ducta comprehendit montem Cristallinum altissimum, & in summitate seu culmine inhabitabilem, sic dictum ob summam in eis venis omnis generis cristalli abundantiam: & paulò vterius, montes quoque qui Solis ob incredibilem altitudi-

Mons Cristallinus.

Montes Solis.

nem dicuntur, qui prorsus nudi absque arboribus aut quibuscunque sunt plantis. A sinistra huius lineæ parte alij surgunt montes qui fluuium Sarbela ab vtraque parte circundant, propter nitri ibidem copiam, Montes nitrij dicti sunt. Et hi antiquissimi sunt regni Congiani versus Orientem termini, qui, vt diximus, à confluentibus duorum fluminum se extendentes vsque ad lacum Achelundam, & ad confinia regni Malemba comprehendunt 600 miliaria. Et distat hæc linea à Nilo & eius duobus lacubus, de quibus suo loco agemus, 150 miliaribus, quod interstitium quoque bene populatum comprehendit multos montes, varia & metalla & mercimonia producentes. Et quoniam huc deuenimus, describam paucis incolarum huius loci incredibilem solertiam in conficiendis omnis generis pannis, sericis nostris pannis similes, non tamen è serico, quod quamuis ibi sit copiosum, tamen ibi non crescit, sed à Lusitanis aduehitur, sed è palmarum foliis, quas, vt humiles maneant, purant quotannis, & diligenter rigant, vt tanto maiori copia, tenera folia producant. Hisce itaque foliis suo modo præparatis & emundatis filum nent, serico filo haud absimile, ex quo omnis generis pannos texunt: & inter alios pannum texunt holoserico ab vtraque parte similem, variis quoque floribus aut aliis figuris (si volunt) ornatum, ita vt holosericum Italicum non solum videatur, sed etiam precio & valore æquet. Vngulatum quoque, quem Itali Damasto appellant, ex iisdem, Italicum similem, variis modis figurisque exornatū, conficiunt. Textum quoq; Attalicum, quod Itali Brocato vocant, conficiunt duum generum, Italicum precio multum superans, quo nemo, nisi rex, & cui ipse speciatim permiserit, vtitur. Preciosissimum est, & quinque palmos in longitudine, & tres quatuorve in latitudine habet, cum reliqui panni, secundum folium ex quibus filum prouenit breuitatem, multo sint & breuiiores & angustiiores. Et his Anzicani plerunq; pro facultatibus cuiusque vestiuntur, quamuis enim paulò sint crassiores, leues tamen sunt, & firmi, ita vt tam aquæ & ventis quam calori resistent. Vnde & Lusitani iis cœperunt vti, non solum ad conficiendas vestes, sed etiam ad conficienda tantentoria quam vela, ventis enim & aquis incredibiliter resistent. Hoc itaque latus (vt ad historiam reuertar) Orientale regni Congiani prædicta linea clauditur. Nilus verò centum & quinquaginta miliaribus ab ea versus Occidentem distans ab altera parte, aliam circumfluit regionem, à pluribus regulis rectam, quorum alij Pretegi-

Montes nitrij.

Panni è foliis palmarum.

ni, Abyssino, alij Mœnemugano subsunt.

De parte Meridionali, eiusq; confiniis.

CAP V T VII.

*Regnum Ma-
tapanum.*

INCIPIT hæc à monte Argenteo, sic propter argentifodinas, à Lusitanis dicto, & vsque ad portum Vaccarum versus occidentem, hoc est. ad 450 miliaria extenditur, linea nimirum obliqua ab vna ad alteram terram ducta: quæ diuidat regnum Angolanum, & à sinistra relinquat prædictos montes argenteos. Versus Meridiem vna cum regno Matamano magno & potenti, aliàs Angolano amico, aliàs inimico, Rex Matamanus regnum obtinet amplissimum, quippe quod à prædictis terminis extendatur versus Meridiem, vsque ad Bauagalum fluuium, & ad radices montium Lunæ. Versus Orientem vero, transiens Coarum fl. vsque ad ripas Occidentales Bagamidri fl. Terra cristalli aliorumque metallorum fodinis, omnisque generis alimentorum referta. Aër ei temperatus. Et quamuis populi vicini semper sua ibi habeant commercia, vt plurimum tamen inter Angolanum & Matamanum reges male conuenit, vnde etiam hi plerumque sunt in armis. Fluuius verò Bagamidrus diuidit regnum Matapanum à Monomatanò, quod versus Orientem situm à Ioanne de Baccos c. i. lib. 10. satis describitur.

*Angolanum
regnum.*

In latere maritimo multi dominantur, qui cum omnes Regio titulo insigniri velint, vix reguli sunt, & quia nullos portus habent commodos, ab exteris nationibus vix aut nunquam commercij gratia visitantur, vnde etiam non opus est, vt in eorum descriptione multum hæreamus. Cæterum quoniam aliquoties regni Angolani facta est mentio, operæ precium erit, vt hic de eo paulò tractemus fusius. Rex itaque eius vasallus olim fuit regis Congiani, & non solum eius arripuit dominium, cuius erat administrator, sed & alios circumiacentes populos sibi subditos reddidit, ita vt iam rex sit potentissimus, nec Congiano inferior, vnde etiam ei cum libet tributum aut pendit aut denegat. Contigit autem quod postquam Lusitaniæ rex Iohannes secundus hoc nomine, pio suo zelo fidem Christianam in regno Congiano plantasset, regemque ad eam amplectendam induxisset, facti rursus fuerint amicissimi, ita vt Angolanus Congianum dominum donis singulis annis misso, prope agnoscere, & vtriusque subditi maxima cum humanitate commercarentur, Lusitani quoque in portu Loandano regio permissu ipsorum mæcipia aut alias merces cum suis commutantes in Insulam S. Thomæ deportarunt, & hæc commercia ita simul coniunxerunt, vt naues omnes prius à S. Thom. & deinde ad portum Loandanum appellerè cogerentur. Quibus ita indies crescentibus commerciis, visum est Lusitaniæ regi, propriis sumptibus naues aliquot oneratas Angolam mittere, quibus præfecit Paulum Diazium Nouaisanora hoc munere præter alios dignum, quod ipsius parentes primi huius commercij fuerant & autores & inuentores: cui postea succedens Lusitaniæ rex Sebastianus, potestatem dedit omnes populos ab ostio fl. Coanzæ vsque ad 150 ascendendo suo subiiciendi imperio, rege ad id, vt qui hunc tanto vel etiam maiore honore dignum putabat, sumptus suppeditante. Paulus etiam Diazium multis ad suas coniunctis nauibus onerariis, variis mercibus repletis, in portum Loandanum venit, eaque commercia ibi plurimum auxit, magnisque inde diuitiis congregatis, paulatim absque tumultu se in continentem immisit, ibique abditus tandem sedem in quodam pago vno milliari à fl. Coanza remoto, cui nomen Ancellæ, sibi, ita vt huic mercatui Angolano esset vicinus: Cum autem quodam tempore, vt in magnis mercatibus fieri solet, Congiani vnà cum Lusitanis mercatoribus suas opes &

*Paulus Dia-
zium.*

opes & merces terrestri itinere Cabazũ urbem, in qua aula est regis Angolani, 150 milliarib. à portu marino distitam, deferũt, vt maiori cum emolumento eas aut vendere aut permutare possent, Regio iussu in itinere intercepti & occisi sunt: huicque factõ talem dedit colorem, quod affirmaret speculatores eos fuisse, qui se cum sua familia intercipere tentarint. sed frustra: satis enim apparuit, non speculatores, sed mercatores eos fuisse, causam vero facti veram fuisse summam Angolani auaritiã, quam preciosis hisce mercibus satiare cupiebat: vnde factum est principium dissidij & belli inter hos duos reges. Quo etiam viso Paulus Diazius occasionem explendi voti captans, regi Angolæ se opposuit, vnã cum omnibus Lusitanis quos congregare poterat in illa regione, hisce duabus triremibus & aliis nauibus quas ipse in portu Loandano habebat, fluuium Goanza ascendit, & omnes obuios ab ambabus ripis aut debellauit aut amicos reddidit. Vnde Angolanus perturbatus, veritus etiam, ne omnes vasalli sui ad Diazium hominem diuitem & liberalem se conuerterent; magnum ad eum reprimendum conscribit exercitum. Id Diazius exaudiens auxilium Congiani regis implorauit, qui crudelem illam auaritiã detestatus, misit ei suppetias laturas 60000 virũm, præfecto illis consobrino suo Sebastiano Manibamba: vna cum 120 militibus Lusitanis cum suo duce, quibus omnibus ipse stipendium præbuit. Hic exercitus cum debuisset cum Pauli Diazij copiis coniungi, vt iunctis viribus Angolæ rex debellaretur, accidit, vt cum ventum esset ad mare, fluuiusque Bengus 12 à Loanda milliaribus dictans esset traiciendus, scaphæque quibus id demandatum erat, non apparerent, imò ipsis ducibus incommodum & iacturam temporis existimantibus, si tantus exercitus paruis illis scaphis latum fluuium traiceret: in animum induxerunt aliam tentare viam & Diazium terrestri quærere itinere. Vnde per ripas fluminis ascendentes obuium habent hostilem exercitum.

Ordo militaris Mocicongiorum, (ita enim vocantur indigenæ Congiani) & Angolanorũ idem ferè vt & eadẽ armatura; Pedites enim omnes sunt, copias secundum loci opportunitatem aut expandentes, aut cõtrahentes, aut in plures partes diuidentes. Signa quoq; & vexilla eodem modo eleuant. Regitur exercitus variis signis & rumoribus qui à summo præfecto in medio cõsistente procedunt, siue enim velit, vt cõflictus incipiatur, aut ad dextrum aut sinistrum latus se inclinet exercitus, aut procedat aut recedat, aut quicquã aliud faciat, certa sua habet signa, certasque voces, quibus omnia indicat. Instrumentorum autem præcipuorum quibus ad hæc danda signa vtuntur, sunt tria genera. Primum enim vtuntur magnis crotalis ligneis, quæ sonum horribilem inflata edunt, aut etiam tympanis, (corio cauæ arboris cortici superindito) quæ malleis eburneis pulsant. Deinde habent & instrumentum triangulum pyramidis inuersæ forma (superius enim lata in cuspidem desinit) quod ex ferreis laminis ita coniunctis constans, baculis ligneis pulsatur, & vt sonum edat magis horribilem, plerunque rupturam habet. Tertio vtuntur etiam cauatis Elephantorum dentibus, tam paruis quam magnis, quos perforatos in latere, vt Germanorum fistulæ militares, inflant sonum reddentes & concordem & bellicosum, vt qui animum aduersus omnia pericula augeat. Et tria hæc instrumentorum genera Dux exercitus semper secum vehere cogitur magna copia, opus habens pluribus, tam magnis quam paruis. Cum enim toto exercitui dandum est signum, magno vtendum est instrumento: si parti saltẽ, alio vtitur minore, secundum partis illius quantitatem, ita etiam vt quisque manipulus proprium suum habeat, & intelligat signum: respõsumque simile reddat. Ipsi quoque milites inter se sua habent signa. Primi enim & qui in acie stant, homines plerunque sunt agiles, qui in ipso cõflictu suis quasi tintinabulis, animum reli-

Rex Angolanus quietem turbat.

Diazium apertum mare Angolano refectum.

Congianorũ armatura & ordo militaris.

quis augent, & quomodo declinanda sint pericula, monent. Duces in capite gerunt pileolum variis plumis, ut strutionum, pauonum, gallorum gallinaceorum, aliarumque auium, exornatum, ut & maiores & terribiliores hostibus videantur. Thoracem nudum muniunt ferreis catenis ab humeris sub alas in utroque latere dependentibus, quæ quanto sunt crassiores, & grauiores (vnde plerunque, minimum manus digitum annuli crassitudine superant) tanto sibi videntur comptiores & ornatiores. Inferiorem corporis partem vestiunt caligis quæ usque ad genua demittuntur, quibus deinde superinduunt togam. usque ad suram dimissam, cuius angulos ab utroque latere, ut & superiorem partem cingulo corpori alligant. Cingulum quoque affabre factum, tintinabulis quibusdam ornant, quibus in conflictu, vel minimo etiam impulsu sonantibus, suis augent animum. Reliqui milites gregarij inferiore saltem corporis parte vestiuntur, arcu, sagittis & pugio armati. Cum prælium ineunt, in latitudinem disperguntur, ut tantò commodius iacula emittere, & ictus hostium saltu euitare possint. Ac cum primi videntur defessi, datur signum receptus, quo audito hi paulatim recedentes nouis & integris dant locum, & hoc fit aliquoties, donec totus præparatur & emittitur exercitus. Iam ut ad cæptam redeamus historiam:

Angolani & Congiani exercitus congressus.

Situs Luicla.

Arma Angolanorum.

Stratagemata Angolanorum.

cum duo hostiles exercitus inscij sibi inuicem ad ripam fluminis Bengalæ facti essent obuij, sæpius velitatum ita est, victoria semper penes Congianos permanente, cum damno tamen vtriusque partis: Donec tandem com metu Congianorum deficiente, & propter famem & propter morbum qui inde processit, coacti sunt suas quisque redire domos. Diazius vero videns quod amico exercitui coniungi nullo modo posset, traiciens fluuium Coanzam in Luicla castrametatus est, loco natura ita munito ut facili negotio se Angolano regi restitutum consideret. Cuius hic est situs. Fluuij Coanza & Luicla centum & quinque miliaribus à mari confluunt, & paulò superius rursus coniunguntur usque ferè ad teli iactum, ita ut duo hi fluuij quasi intulam cõstituant, in qua iuxta confluentes surgit collis, quem Diazius conscendit, & ut esset securior, communiuit, & nomen hoc illi à præterlabente vicino flumine indidit, qui quod antea non fuit habitatus, iam totus à Lusitanis occupatur. Vnde scaphis usque ad mare, terrestri, verò itinere usque ad 105 miliaria absque vllò periculo commeare possunt. Non longe hinc versus Orientem siti sint montes Cabambæ, argenti venis refertissimi, quos etiam infestat Diazius, suo dominio adiectos cupiens: vnde magni sæpè oriuntur tumultus. Angolani enim inscij quam desiderentur ab hostibus, & quàm sint eos ditaturi, omnibus viribus eos conantur repellere. Idem quoque fit ab altera parte. Lusitani enim si Coanza traicientes terram Angolanam quotidie deprædantur: vnde incolæ semper coguntur esse in armis. Arma vero ipsorum sunt arcus sex palmis longi cum nervis interiore ex cortice arborum præparatis, sagittæ quoque sex palmis longæ, graciles cuspidibus hamatis, quarum semper sex aut septem absque theca vna cum arcu in manu gerunt. Pugiones habent cultrum manubrio referentes, quos sub cingulo in sinistro latere occultant. Sua quoque cum opus est, ut & Lusitani experti sunt, nouerunt stratagemata: sæpè enim eos noctu cum minimè timerentur, aut tempore pluuioso, ne tormentis impeti possint, & diuiso etiam exercitu, ut circumdatos tanto magis premere possent, sunt aggressi. Rex nunquam in prælium descendit, sed satrapis & ducibus suis hoc mandat negocij: & hoc ipsis quoque peculiare est, quod quamprimum ducem suum casum vident, effuse fugiant. Sunt & pedites omnes, equis enim destituuntur, & ipsi duces, nisi itidem pedites esse velint, se tribus modis, quos postea describemus, ferendos à seruis currense necesse est. Magno quidem numero & confuse plerunque ad præliandum exeunt, nemine qui se armis gerundis idoneum existimet, domi remanente,

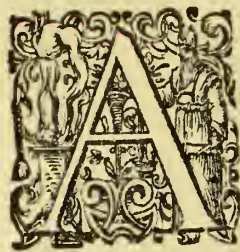
manente. Sed fortuna non semper prospera: non enim curant vt com meatus *Incuria in* suppetat, & ij etiam qui aliquid possident absumentium augent numerum fer- *procurando* uis, qui humeris suis, cum alia non habeant animalia, quæ, vt alio dicemus *com meatu.* loco, paruo negotio cicurare, & ad eiusmodi vsus accommodare absque tantis expensis possent, pabulum enim abundè vbiq̃e prouenit, com meatum deferre coguntur. Vnde etiam fit, vt parum à domibus suis remoti, & omni com meatu absumpto, quamuis ad bellum alacres, enecti fame rebus infectis domum repellantur, viam qua redierunt insequentibus monstrantibus fame morientium cadaueribus. Augutiis quoque vt & olim Romani, multum tribuunt, ita etiam vt ab auibus sinistrè volantibus aut vocem edentibus quantumuis præparati domum statim à cæptis desistentes redeant.

Regnum hoc, si vllum aliud, hominibus refertum est, cum enim quisque *Regnum po-* quot velit, vxores ducat, in incredibilem quotannis augentur numerū, ita vt rex *pulcherrimum.* quodocunque opus sit, vno ferè momento centum millia hominum, & voluntariorum in aciem educere possit. Abundat quoque argento purissimo, aliisque metallis, idque, vt puto, præ cæteris omnibus huius plagæ regionibus: *Metalla.* omnis quoque generis alimentis atque etiam animalibus plenum est, & præcipue vaccæ magnis ibi pascunt armentis. Carnibus caninis delectantur incolæ *Carnes canina in magno precio.* præ cæteris omnibus, vnde magna cura eos nutriunt, impinguant, & ad delicias suas reseruant. Et affirmat Eduardus se vidisse canem mediocris magnitudinis, vt lanij nostrates ad deducendos boues nutriunt, vigintiduobus seruis, quorum quisque 10 constabat ducatis, hoc est 220 ducatis permutatum. Moneta hic diuersa est à Congiana, non enim cochleis, sed globulis vitreis perforatis Venetiis aduectis iuglandis magnitudine, aut minoribus vtuntur non solum pro moneta, sed etiam pro ornamentis tam virū quam mulierum, collo & brachiis filo circumdantes.

Rex, vt & omnes subditi, idolatra est. Habuit quidem in votis, vt ad exemplum regis Congi fieret Christianus: sed deficientibus clericis, remansit in tenebris, ex quibus iam mox, vt spes est, liberabitur, reconciliatus Congiano, cui satisfecit & se purgavit de iniusta vi ipsius subditis, & Lusitanis in Cabaza illata. *Lingua Angolana.* Lingua incolis cū Congianis eadem est, prolatione saltem differens, vnde vt & inter alios populos, vt inter Lusitanos & Hispanos, inter Sueuos & Saxones, aliis aliter voces efferentibus & torquentibus, cum eadem tamen lingua sit, difficulter se inuicem intelligunt. Diximus lineam à sinu vel portu Vaccarum, versus Orientem ductam diuidere regnum Angolæ, & hætenus descripsimus partem eius Septentrionalem: restat vt pauca etiam dicamus de Meridionali. *Pars Meridionalis Angola.* A portu itaque Vaccarum vsque ad promontorium Nigrum in littore maris numerantur 220 milliaria; in quibus comprehensa regio multis quoque subest regulis Angolano vasallis: & hinc dicta linea obliqua versus Orientem per montes, qui frigidi dicuntur, & paulò altius versus Æquinoctialem per niueos, desinit iuxta radices montium Cristalli. Et hæc est descriptio regni Angolæ, de cuius rege quoad particularia, nihil vltius ab Edoardo erat cognitum.

*Decircuitu regni Congiani quod hodierno die suo regi
subest, secundum quatuor predictas
mundi plagas.*

C A P V T V I I I.

AD hunc cognoscendum & demetiendum deducenda est linea recta à fluuio Goanza versus Septentrionem vsque ad fluuium rubrum, quod scopulos rubros alluēs talem habeat colorem, ita appellatum, quæ continet 375 miliaria. Hinc postea alia ducenda est linea obliqua, versus Orientem per confinia regni Anzicani, quæ ad 450 miliaria extenditur. A cuius extremitate linea rursus recta versus Meridiem per montes Cristalli non Angolanos qui ab his longè versus Meridiem sunt remoti) & nitri & argenti, per Verbelam fl. vsque ad confinia Malembæ ducenda, quæ 500 continet miliaria. Ab huius rursus extremitate ducta alia per lacum Aquelundam versus Occidentem vsque ad ostium fl. Goanzæ qui ex hoc lacu effluit in mare, 360 est miliarium. Atque ita totus regni Congiani circuitus, cui hodie adhuc imperat Don Aluaro di Congo, continet 1685 miliaria. Latitudo autem eius cognoscetur linea obliqua ab Occidente versus Orientem ducta ab ostio Zairi fl. quod adiacet promontorio, Patraon à Lusitanis dicto, per montes Solis & Cristalli, vsque ad 105 miliaria à Nilo, 600 miliaria continens, quæ regni totius est latitudo. Multo quidem olim, vt diximus, fuit amplius, cum circumiacentes regiones pleræq; sub vno regno comprehenderentur, sed per vasallorum perfidiã, in terminos hos angustos comparatione præteritorum est cõclusum. Titulus tamen regi amplissimus, vt qui nomen tamen earũ retineat; hæc enim omnia habet in titulo: Congum, Abundos, Matamam, Quizamam, Angolam, Angoios, Cacongum, septem regna Congere-amoalam, Pangelungos. Dominum se nominat fluuij Zairi, Anziqui, & Anzicanæ, & Loangi, &c. cum reuera vel minimam horum partem possideat.

*Totum regni
Congianicir-
cuitus 1685
miliaria.*

*Titulus regis
Congians.*

De Prouinciis regni Congi.

C A P V T I X.

*Bamba pro-
uincia.*

DIVISVM est regnum hoc in sex prouincias, quarum prima Bamba dicta est; secunda Sognus; tertia Sundus; quarta Pangus; quinta Barta; sexta Pemba. Bamba prima est ditissima, cui præest Sebastianus Manibamba consobrinus regis Aluari proximè defuncti: situs eius est in littore maris à fluuio Anbrize vsque ad fl. Coanzam, versus Meridiem, multos habens satrapas, quorum præcipuos hic nominabo. Scilicet Antonius Manibamba, & frater & vicarius prædicti Sebastiani, Mani Lëbo, Mani Dandi, Mani Bengo, Mani Loanda, qui in insulã Loandæ præest, Mani Corimba, Mani Coanza & Mani Cazzanzi, qui omnes oras maritimas administrant, reliqui qui interiorem partem versus Angolam obtinent in hac prouincia, Sebastiano subditi sunt, Angazi, Chinghengo, Motollo, Chabonda, & alij multi inferioris conditionis. Et notandum quod dictio, Mani, dominum significet, & huic adiecta locum ei subiectum, atq; ita Manibamba, dominum Bambæ, Manicorimba, dominum Corimbæ, quæ Bambæ pars est, & sic deinceps in reliquis significat. Prouincia hæc, versus Meridiem se extendit, vsque ad Angolam,

iam. Versus Orientem verò vbi lacus est Chelanda, vsque ad Chezzamanos, populum antea liberum, qui nulli regi, sed suis saltem magistratibus subest, & iam post multa variaque prælia Diazium agnoscit, qui etiam eorum opera contra Angolæ regem vtitur. Est autem hæc prouincia non solum, vt diximus, præcipua, sed etiam totius regni propugnaculum contra quoscunque hostes. Virtute enim, & promptitudine incolarum eius, rex non solum ad vicinos Angolanos coercendos & reprimendos, sed etiam quosuis alios domandos, præcipuè propter singularem alacritatem, & animi contra omnia pericula constantiam vtitur: ex hac sola, quæ sexta tantum pars regni est, quotidie, cum opus est, vel solo aliquo dato signo colligit quadraginta hominum bellicosissimorum millia. Huius metropolis quæ Panza vocatur, sita est loco plano, ad centum milliaria à mari, inter duos fluios Lozam & Abrizzum: & paulò ab hinc versus Orientem incipiunt montes argenti & aliorum metallorum venis repleti, qui se versus Angolam extendunt: vnde quoque ditissima est, non tantum propter has fodinas montanas, sed etiam propter fodinam illam, quam superius diximus, marinam, vt in cuius littore (Loanda enim ad hanc pertinet prouinciam) cochleæ monetæ locum obtinètes, inueniuntur: & demum propter commercium quod maximum maximiq; in hac prouentus est: diuenditis nimirum aliquando (quantum ad seruos tantum, qui etiam in mercium sunt numero) vno mercatu vltra 5000 Angolanorum, qui deinde à Lusitanis mercatoribus in varia loca distrahuntur. Habitatores, vt diximus omnium eius regni bellicosissimi, & semper armati incedunt longis gladiis qui è Lusitania adferuntur. Tantis sunt viribus præditi, vt seruum, quos pecudum ferè loco habent. medium diuidant, imò tauro mediocri vno ictu ceruicè amputent. Vidisse se ait Eduardus, qui sub alis vas vino repletum vsque ad 32, pendens libras retineret, donec totum euacuaretur. In promptu quoque semper habent arcum & sagittas quibus vtuntur dexterrimè, vna cum scuto longo Anzicanorum more.

*Optimi torise
regni milites.*

Robustissimi.

De animalibus quæ in hac prouincia reperiuntur.

C A P V T X.

INTER animalia huius prouinciæ primas obtinet Elephas, qui cum per totum reperiatur regnum, hic tamen præcipuè & nascitur & habitat, propter siluarum magnitudinem, & pabuli, fluuiorum, aliarumque rerum ad victum eius requisitarum tam abundantiam quam excellentiam. Sunt itaque in hac prouincia, vt diximus, plurimi, iiq; horrendæ magnitudinis, ita, vt vestigia ipforum quandoque reperiuntur in arenis, quorum diameter se ad quatuor spithamas extendat. Vnde magnitudo beluæ, fidem ferè superans facillè cognosci potest. Et quod ii, qui vel in Hispania vel in Italia nostris temporibus aliquando sunt visi, multo sunt minores, ea datur ratio, quod non nisi iuuenes educi queant, & cum viuant 150 annos, media ætatis parte, semper crescunt. Dentes ipforum, non cornua, vt quidam autumant, inueniuntur aliquando ad 200 libras, 12 vnciarum nostratium, pendentes. Aures Turcica pelta, latiores, forma ouata, sex spithamas longæ, angustiore parte versus humeros tendente, quibus vt & proboscide & cauda contra muscarum se defendunt importunitatem, quas etiam in locis quos nec auribus nec proboscide, nec cauda contingere possunt, contracta pelle, inter rugas retentas occidunt. In cauda setæ ipsis sunt crassæ & rotundæ, nigræ & lucentes, quæ veteriorum præcipuè quæ preciosiores sunt & fortiores, expetuntur ab Angolanis & aliis circumiacentibus populis, tam ad virorum quam ad fœminarum or-

*Elephantis
horrendæ ma-
gnitudinis.*

*Modus quo
elephantes
caudis expe-
ditis earum
seis ad orna-
m̄ priuantur.*

rum ornatum, tantæ quoque sunt fortitudinis vt vir quamuis fortis manus citius lædat, quam in diuerfas tractas partes rumpere possit. Singularem etiam eos venantur industria: Beluam enim videntes in loco aliquo angusto, ita vt se vertere non possit, à tergo assiliunt, & cum neque proboscide se propter angustiam defendere possit, cauda eam vt precioso spolio ad id præparatis cultris priuant, non tamen sine periculo, dolore enim aliquando percita retrogreditur, & adhærentes caudæ venatores improvidos ad arborem vel lapidem vicinum comminuit: vnde etiam carò emptæ setæ illæ, magno rursus venduntur precio, vna nimirum, tribus seruis ad minimum commutata. Alij quoque maiore audacia, celeritati suæ confidentes, eas in pascuis à tergo assiliunt, vnoque ictu cauda amputata, aufugiunt, non tamen rectâ (quamuis enim grauis sit belua, & motu non ita celeri, cum magnos tamen faciat passus, in cursu recto equum celeritate superat) sed per giros, ita vt mole impedita belua & incessum non tam facilè flectente, absque vllò ferè periculo euadant.

*Falsa aliquo-
rum de Ele-
phante opi-
nio.*

*Iuncturas ha-
bet in cruri-
bus, sed in lo-
cis ab aliis a-
nimantibus di-
uersis.*

*Fatum duob
annis gerunt
in vtero; Et
septimo anno
à partu, vt
faciliù pullos
educare pos-
sint, conce-
piant.*

*Captura ele-
phantorum.*

*Elephas pul-
lū occidit po-
tius quam ve-
num venato-
ri relinquat.*

*Innocuum nisi
iniuria lacef-
satur.*

De elephante scripserunt veteres, cum nullas in cruribus habeat iuncturas, cum non posse humi decumbere, & si quando cadat, surgere non posse, vnde eius capturam talem sunt commenti: nimirum, cum ad statam aut certam arborem molem corporis fulciens tantum capiat somnum, venatores arborem per contritos cortices agnitam, ferra in inferiore parte vsque ad extremum ferè resecare, beluam verò consuetum locum repetentem, & impulsâ arbore lapsam capi. Sed contrarium testatur experientia: Affirmat enim Eduardus se vidisse iacentes, surgentes, & genua flectentes, imò anterioribus pedibus arbores, ad exhauriendâ aquam in trunci superiori parte à pluuiis restantem & dulcem, scandentes. Habere etiam vt cætera animalia, locis tamen diuersis, suas iuncturas. In syluis aliquando vel maximas radicitus humeris & mole corporis adnixi, euellunt arbores, & minores inter dentes qui etiam aliquando rumpuntur, insertas & contortas frangunt, vt earum depasci possint frondes: quas comminuunt minoribus dentibus qui non se exerunt, ori eas proboscide (in cuius extremo membrum est digitorum referens, quo etiam minuta grana comprehendunt) vt manu admouentes. Fœmellæ fœtum non amplius duobus annis in vtero gerunt: & cum eius difficilis sit educatio, tardè enim crescit, & diu ad sustentationem, donec sibi ipsi victum acquirere possit, materno lacte opus habet, prouidit natura vt non nisi post septennium concipiant. Cutis firmissima & durissima, crassâ quatuor digitos, ita vt vix vel sclopeto penetrari possit. Nullo tamen incolis sunt vsui, qui eos nesciunt cicurare, magnum alias ab iis in rebus suis ex vno ad alium locum transferendis habituri solatium. Ad capiendos Elephantos fossas faciunt magnas (vt qua tantam beluam capere possint,) superius paulò quam in fundo latiores, ita vt inferius compressi viribus suis ad exsiliendū vti non queant, & has herbis & frondibus, præcipuè ab iis expetitis, tegunt, vt fraus non nisi cum ipsorum illac transientium ruina cognoscatur. Et de hac captura memorabilem narrat historiam Eduardus, cuius se oculatum testem iuxta Coanzam affirmat: nimirum cecidisse paruulum adhuc & à matre ductum Elephantem in talem foueam, quem cum vidisset mater, omnibus viribus, frustra magno strepitu eam conantibus deterrere circūstantibus, tentauit extrahere: & cum se nihil efficere sentiret, partum suum peremptum quam in potestate hominum constitutum malens, fossam terra, lapidibus & arboribus congestis, vsque ad summum impleuit. Quamuis (si vllū aliud) animal sit robustissimum, adeoque confidens vt neminem timeat, adeo tamen innocuus, vt nemini quicquam faciat mali, nisi prius sit prouocatus, vnde etiam aliquando absque vllò incommodo aut damno pagos peruagantur, obuios quosque saltem proboscide sua in aëra parumper eleuant & placide reponentes.

Maximè

Maximè delectantur aquis, vnde magnâ copia visuntur iuxta lacus & fluuios, præcipuè circa meridiem, tum enim contra Solis ardorem eos vsque ad corporis medium ingressi, reliquum aqua proboscide hausta perluentes se recreant. Nunquam ferè incedunt soli, sed magnis vt apud nos vaccæ aut etiam cerui armentis, vnde affirmat quoque Eduardus, se vidisse in frigida quadam Valle iuxta Casanzas ciuitatem, vltra centum simul tam magnos quam paruos matres suas sequentes. Cum itaq; tanta talium beluarum, vnde & eboris, quod priusquam Lusitani eò peruenirent non erat in precio, ab ipsorum aduentu demum aestimari cœptum est, ad tot secula per campos, fluuios, montes & valles dispersi, & vili etiam adhuc precio à Lusitanis empti sit copia: non mirum est quod hodierno die, minus sit quàm olim apud antiquos pretiosum. Nullum animal Elephante in hisce regionibus est maius. Incertum quoque est, an ibi nascatur Rinoceros, quem Badam Indi dicunt. Sed tamen cum ab Anzichis regione vicina eò deferantur aliquando eius cornua quæ in naso ei crescunt, ad multa variaque medicamenta accommodata, non dubium est, quin & in Congo reperiantur, si non multi, saltem aliqui. Cæterum cum in regno Anzicano multi sint leones, vt & in aliis diuersis mundi partibus, nulli tamen in regno Congiano, & præcipuè in hac prouincia Bamba reperiantur. Tigres verò, quas incolæ Engri vocant, ibi sunt plurimæ, de quarum natura mirabile quiddam testatur expertus Eduardus, nimirum, quod eius quodã ductu nullam vim inferant hominibus albis, cum nigris sint infestissimi; vnde cum in campo aliquando cum comitibus cogere pernoctari, nigros omnes esse à tigribus occisos, absq; vlllo alborum detrimento. Tã sunt ibi audaces, vt cogente fame etiã ex ipsis domuû vestibulis pecudes auferat. Leonibus feritate, viribus, rugitu, & omnib. ferè similes, excepto tantum colore, pelle maculis quibusdã distincta. Variis eas capiunt modis, aut mortuas propositis quâ pastum venire solent carnibus venenatis, vel etiam confectas iaculis, aut viuas laqueis quibusdam, proposita capra, aut simili aliquo ad alliciendam animali domestico, quibus fera pastum veniens implicata, se soluere nequit, sed quanto plus se mouet, tanto magis astringitur. Capiuntur etiam aliquando parua. Vnde refert dominus Eduardus, vnus sibi factam copiam, quæ 15 dies nondum excesserat, quam quoque educarit, & canis loco aliquandiu habuerit, quæ etiam à nullo nisi à Domino contrectari voluerit, stridens & minitans si alius accederet. Sed cum tandem videret innatam feritatem nullo artificio domari posse, canem enim & Zebam ipsi carissimos occiderat, glande sclopetaria eam maius aliquod præueniens malum, traiecit. Cum animal sit & hominibus & aliis omnibus animalibus infestissimum, præmium à rege propositum est, qui allata pelle se occidisse testari possunt. Ea tamen conditione, vt pellis pilos illos longiores & duriores, qui circa os enascantur, habeat, aliàs enim loco præmij plectuntur, veneficij suspecti: præsentissimùm enim iis inest venenũ, & comesti sub aliis cibus, mortem quasi rabiosam inducunt. Nascitur quoque in hoc tractu, vt & in aliis Barbariæ & Africę locis, animal aliud, Zebra dictum, quod cum mulæ quoad formam & staturam per omnia sit simile, mula tamen (parit enim) non est, & colore non tantum à mula, sed etiam ab omnibus aliis animalibus diuersum. Tribus enim diuersis coloribus, nigro, albo, & spadiceo, qui per lineas tres digitos latas, corpus à dorso versus ventrem hemicycli in modum ambiunt, per totum corpus distinctum est. Cauda colore rubicundo & lucete, pes & vngulæ, vt mulæ, incesu cæterum leui & alacri similis equo, quem cursus velocitate multum superat, ita vt Lusitanorum prouerbio ansam præbuerit, quo cum celerem aliquem dicere volunt, Zebra velociorem dicunt. Parit quotannis, vnde & maxima copia, sed incolis qui ea uti nesciunt inutilis. Equorum eam loco ipsi tam pace quàm bello esse possent, na-

Magnis semper incedunt armentis.

Quare ebur hodie quam olim minus preciosum.

Tigres non nisi nigri infesta.

Variis capiuntur modis.

Præmium sibi qui Tigres occidunt datur à rege.

Zebra.

tura eas equorum loco quibus hoc regnum destituitur, subministrante. Incolæ vero ignari, cum equos non habeant, boues iugo subdere non sciunt, Zebras frenare & domare non valeant, variisque aliis animalibus vti non possint, hominum ad hæc omnia opera vti coguntur. Atque ita, vt omnia hominum superimponuntur humeris, ita quoque ipsi ab hominibus vel in lecticis, aut sedibus portatilibus à Sole cooperti circumferuntur, ad manus semper seruos aut alios ad id conductos habentes. Et si magnum aliquod iter breui tempore est absolendum, multos tales quasi ἀνδροπόδες circumducunt, vt prioribus defessis, alij, atque deinceps alij possint substitui: qui etiam ita alternatim subinde mutati, tantæ sunt celeritatis, vt equos cursores anteuertant. Est & aliud animal quadrupes, Dante dictum, boue paulo minus, forma tamen & capitis & reliqui corporis non multum absimili, colore subrufo, cornua caprina habens in capite, polita tamen & nigra, ex quibus vt & ex bubalorum varia conficiuntur instrumenta. Pellis ad multa utilis, vnde in Lusitaniam, & inde in Germaniam defertur, ea vt bubalorum, ceruorum, aliorumque animalium ad vsus humanos, præcipuè ad conficiendas vestes durabiles præparatur. Haberet quidem rex Congi libenter qui eas præparandi nosset artificium, sed cum voti non possit fieri compos, crudis vtuntur incolæ, parmas & scuta sua contra telorum vim, iis contegentes. Ferum admodum est animal, & venatorem suum, nisi dexterrimus & celerrimus sit, facile pessundat, absque vlllo enim timore visum insequitur, & si adipiscitur, cum cornubus nocere non possit, ore dilacerat, & pedibus vsque ad mortem conculcat. Arcu tamen & sagittis, aut nunc sclopeto occiditur. Bubali quoque & Asini syluestres quos onagros olim dixerunt Græci, ibi inueniuntur quamplurimi. Aliud præterea animal ibi reperitur, quod Empalanga vocitant, figura & magnitudine bouem referens, nisi quod & caput & ceruicem gerat erectam ceruorum more, cornua quoque habeat in capite recta & longa nodosa, in summitate interius parum inflexa. Quod quamuis etiam sit syluestre, nemini tamen est molestum; neque adedè etiam est ferum, quia facili negotio aratro, si adesset incolarum aliquod ingenium, accomodari posset. Sunt & maxima parte referta bobus & vaccis cicuribus porcorum tam domesticorum quam syluestrium maxima copia. Caprarum & ouium magni greges, oues enim & capræ singulis annis tres aut quatuor eniuntur secundum suam speciem paruulos, præcipuè oues, quæ, vt expertus testatur Edwardus, nunquam vnum, sed semper tres vel quatuor, & ad minimum duos pariunt, quos proprio quoque lacte nutriunt. Lupi quoque eius regionis singulariter oleo palmarum delectantur, quod cum, vt canes sint sagaces, quamuis remotum indagant, & noctu, nisi in tiguris accurate custodiatur, vel etiã in campis portitoribus ibi pernoctantibus & dormientibus, furantur. Oleum quod ex palmarum fructu exprimitur crassum est, & butyri in modum ductile, quod cucurbitarum corticibus excipitur, inalè reseruatur, & mirum est, quam dextrè hi fures dentibus vasa comprehendant & humeris, vt lupi nostrates oues furati, humeris iniiciant, vt cursus tanto sit expeditior, & persequentium verbera effugiant. In hac quoque prouincia Bamba multi inueniuntur cerui, hinnuli, damæ, & alia eiusmodi animalia, quorum magni sæpe visuntur greges, vt & cuniculi, & lepores: quibus venatores deficiunt. Multæ quoque reperiuntur ibi feles Zibettariæ syluestres, quos incolæ etiam ante aduentum Lusitanorum, ad extrahendam Zibettam cuius odore delectantur magnopere, cicurare cœperunt. In Manibatta capiuntur quoque Zibellini, quos mures ponticos vocamus, & elegantissimi & pretiosissimi, ita vt vnus pellis, seruo æstimetur & commutetur: vnde nemo iis nisi ad peculiare principis rescriptum vestiri potest. Capiunt quoque Anzicani martes plurimos, quibus, vt suo loco dicemus, vestiuntur.

Equorum loco seruos habent, aut alios conductos, qui in stiberibus eos portant.

Dante animal.

Bubals.

Empalanga.

Oues facundæ.

Lupi.

Oleum palmarum.

Feles Zibettaria.

stiuntur. Simiæ quoque in tractu Songano ad ripas Zairi fluuij sunt plurimæ, *Simia.* quibus magnates quod tam festiuiter omnes gestus humanos imitentur, plurimum delectantur. Serpentes sunt magnitudinis horrendæ, si conferantur *Serpentes magni.* cum nostratibus, & præcipuè palustres, quorum aliqui longitudine 25. & in latitudine 5 spithamas excedunt, ventre tam capaci, vt totum ceruum, aut aliud eius magnitudinis animal, vna vice deuorent. Ex aquis egrediuntur, & pasti eò redeunt: vnde & ab incolis magnæ natrices appellantur. Ascendunt quamuis altissimas arbores, in quibus circumeuntia animalia quasi in speculo spectant, & vbi victum quærentia accefferint, summa vi se in ea demittunt, atque ita & mole & morfu occisa, & in solitudinem aliquam vicinam tracta, tota cum pelle, ossibus & carnibus deglutunt. Et sæpius etiam accidit, vt cibo nimium repleti, quasi ebrij reddantur, & in somnum maximum incidant, ita vt vel puer eos occidat. Durat hæc satietas & somnolentia per 5 aut sex dies continuos, post quos demum experrecti, ad consuetas suas venationes redeunt. Pellem statim temporibus mutant, aliquando etiã nimia dilatatione ex cibo nimio rugosam, ante tempus exuunt, quæ inuenta, homines in admirationem, beluæ magnitudinem inde cognoscetes, rapit. Magni eius carnes tostas faciunt Æthiopes, & gallinarum habentur multo delicatiores, sed vix eas adipisci possunt, nisi cum aliquando nimio calore incenduntur syluæ. & tum omnes quæ à suis lacubus aliquando fuerunt remotæ, semitostæ inueniuntur, & in magnis habentur deliciis. Viperæ præterea inueniuntur ibi adeò venenatæ, vt morfi ab iis, post 24 horas summo cum dolore moriantur. Incolæ itaque diligenter se muniunt herba quam eius antidotum esse norunt. Reperitur præterea etiam ibi animal bipes, ouis magnitudine, forma vero draconis: alatum enim est & caudam habet longam. Caput quoque oblongum, ore pluribus dentium acutissimorum ordinibus referto. Carnibus crudis victitat. Cutis glabra quasi subuiridibus squamis depicta. Gentiles id venerantur pro Deo: & in hodiernum diem magna cura & admiratione educatur à primatibus, qui propter vberem ex oblati prouentum, aliquando id populo adorandum proponunt. Chamæleones *Chamæleon.* ibi quoque reperiuntur. Animal autem est quadrupes mediocrem lacertam referens capite tamen maiore & pedibus latioribus, cauda etiam ferrata & hami in modum inflexa, habitans in altissimarum rupium cacuminibus. Non sustentatur, vt reliqua animalia herbis aut aliis quibuscunque alimentis è terra nascentibus, solo enim aëre viuit. Coloris plerunque est subuiridis aut cærulei, quem subinde in alios variosque mutat. Est etiam ibi adhuc serpentum genus, qui cum omnium sint venenatissimi, facillimè natura etiam in hoc præmonete euitari possunt, magno enim incedunt strepitu, vt statim exaudiri & occidi possint. Bullam habent in cauda rotundam, quam vt & caput, contra febres & cordis horrores singularem habere facultatem autumant. Et hæc plæraque sunt animalia terrestria, quæ in aliis, aliisque locis plus minusve abundant. Pauca quoque de volatilibus sunt dicenda.

Vt itaque inter terrestria Elephas, ita etiam inter volatilia Sthrutio facile *Sthrutio.* primas obtinet. Inuenitur verò hic in confiniis Sundi & Battæ, versus Muzombos, ex ouis radiis solaribus exclusus. Pennis eius vtuntur incolæ pro signis militaribus, mixtis nimirum cum pennis oculatis pauonum, & in orbem in modum umbellarum, quas Italæ mulieres ad ventulum faciendum gestant, dispositis. Pauones ibi quoque sunt, sed magna cura à solo Rege in sylua quadam in *Pauo auis regia.* Angolæ confiniis muris circumdata, & nutriuntur & custodiuntur, inhibitione reliquis omnibus, eò quod insignia hæc auis gerat Regalia, eos nutriendi facta. Galli Gallinacei, quos hic Indianos vocamus, in magna ibi sunt copia, vt & anseres, anates, tã domesticæ quã syluestres, perdices etiam adeo abundat, vt pueri eas reti-

Pellicani.

eas retibus capiant. Phasiani, columbæ, turtures, vt & aues carniuoræ, aquilæ, falcones, accipitres, & aliæ eiusmodi, quibus tamen ad aucupium non vtuntur per ignorantiam, ibi non desunt. Marinæ quoque aues præcipue Pelicani dictæ à Lusitanis (albæ sunt & magnæ sub aquis natantes, tam capaci stomacho & calido, vt integros pisces deuorent, & brèui tempore concoquant, quarum pellibus ad morbos stomachi frigidos emendandos vtuntur incolæ) ibi abundant. Alia quoque ibi auis est gruem referens, rostris & pedibus rubris ciconiæ altitudine, pennis partim rubris, partim albis, visui iucundissima, vt & palato gratissima. Psittacorum hic varia reperiuntur genera; sunt enim alij coloris cinerici, & magni, & loquacissimi, alij minores & virides, quibus lingua tamen non adeò est prompta. Sunt & auiculæ paruæ, paulò maiores Canariis illis auiculis, quæ ad hæc vsque loca primum ex Canariis insulis propter cantus miram dulcedinem aduectæ sunt, aliæ & rostris & plumis rubris, aliæ virides pedibus tantum & rostro nigræ, aliæ albæ, aliæ nigræ, quæ excellentissimæ omnium sunt, & non solum voces, sed etiam verba referre videntur, & aliæ versicolores, omnes perquam suauiter canentes, vnde magnò æstimatæ, in caueis summa diligentia à magnatibus, & quibuscunq; sumptus suppetunt, enutriuntur.

De secunda Prouincia qua Sognus est appellata.

C A P V T X I I.

*Sognus Vrbs.**Regnum Lo-
anganum.*

SX T E N D I T V R hæc à fluuio Ambrizi, vsque ad 7² gradus versus Septentrionem, per fluuios Lelundam & Zairen, vsque ad rupes rubras, quæ sunt in confinibus regni Loanganis: in medio huius prouinciæ vrbs est, prouinciæ quoque nomine indigetata, in qua præfectus residet. Qui huic prouinciæ præsumt dicuntur Mansongo, id est, domini Songiani, & plerunq; sunt ex familia regia, ex qua etiam qui iam præsidet, vocatur Don Diego Mansogno. Habet sub se plures satrapias, & alias quoque prouincias, quæ olim proprio viuebant iure, vt sunt populi Mombalani, qui ei quoque sunt subditi. Ab altero latere Zairi versus Aquilonem est terra Palmarum, à multitudine earum arborum ibi nascentium, sic dicta, cum aliis tractibus, vsque ad regnum Loanganum, cuius rex cum quidem olim, vt & cæteri reges Congiani vasallus fuerit, nunc sui est iuris, non amplius vasallus, sed titulotenus amicus regis. Et versus Orientem, montes comprehendit, qui Congum ab Anzicana regione, Anzicana nimirum versus Aquilonem relicta, diuidunt. Et hæc de prouincia ipsa, & de eius situ, de qua nihil habemus, quod non in superiori relatione sit declaratum. In vicino cæterum & adiacenti regno Loango, magnus est prouentus eboris propter elephantorum abundantiam, & vilissimo venditur pretio, cum ferro enim plerunq; quod non habent, aut extrahendi ex fodinis & præparandi, carent industria, commutatur, ita vt vel maximus dens, vel minimo nauis clauo commutetur. Hic varia ex filis, vt supra diximus, ex palmarum foliis eductis, texuntur pannorum genera, quæ præ reliquiis, quia minora & subtiliora, in maiori habentur precio. Vaccis & aliis iumentis tam syluestribus quam domesticis abundat. Incolæ gentiles sunt, & idololatræ, Solem vt marem, pro maiori, & Lunam vt scæminam, pro minori Deo colentes. Apparet, facile eos fidem Christianam apprehensuros, si esset qui eos instrueret, vicini enim plerique, qui in Congum & vicinam eius prouinciam comitant, ferè omnes sunt conuersi. Vicinis suis, præcipuè Anzicanis & Congianis plerunq; bellum inferunt.

De

De tertia prouincia Sundo.

CAPVT XII.

PROXIMA est hæc regni metropoli Congo S. Salvatore à Lusitanis diète. Confinia enim eius 40 milliariibus ab hac ciuitate incipiunt, & extenduntur vsque ad Zairem fluuium, vltra nimirum eius cataractas quas supra descripsimus, ambas fluuij ripas continetia vsque ad Anzicanam versus Septentrionem. Versus Orientem vero, ascendunt fluuium Zairem, vsque ad eius cum Brancaris confluentes, & inde vsque ad radices montium cristalli. Eius autem metropolis sita est in confiniis Pangi prouinciæ versus Meridiem, non longe à cataractis vel scopulis è quibus Zairus decedit, prouinciæ quoque nomen (id est, Sundi) obtinens, in qua Præfectus Regius præsidet.

Sundus ciuitas.

Prouincia hæc primaria est, & ferè ipsius regni, vt ita dicam, patrimonium, vnde etiam aut primogenitus regis, aut alius qui ad regni successionem destinatus est, ei præficitur. Vt exēplum habemus à primo Rege Christiano Don Giouanni dicto, cuius primogenitus Alphonfus in vita patris huius prouinciæ præfectus, & post mortem regni successor fuit. Quem morem reliqui successores regni obseruarunt, huic prouinciæ semper præficientes quem regem post se cupiebant. Vnde etiam præfens rex Aluarus secundus, antequam pater eius Aluarus primus moreretur, præfectus Sundi aliquādiu fuit. In toto enim regno Cógiano nemo est qui hæreditates habeat proprias, vt eas hæredibus pro libitu disponere possit: sed omnia sibi rex vendicat, & dominia quibus vult largitur, aut adimit: cui legi etiam filij regij subsunt: ita vt nisi annuos regi, & constitutos reddant census, absque vlllo respectu submoueantur, & successores ferre cōgantur. Vt hodierno regi olim contigit, cum dominus Eduardus in ea loca primum veniret. Nam cum in prouinciæ suæ administratione nimis esset splendidus & adedè erga subiectos sibi satrapas liberalis, vt tandem non haberet vnde censum suo tempore solueret: & ab officio & à Regis gratia deiectus est. Diuersi sunt satrapæ qui huic præfecto subsunt. Commercio quoque cum populis vicinis magnum est, sale, panno diuersi coloris ab Indis & Lusitanis allato, vna cum cochleis, quæ monetæ locum habent, in quorum commutatione recipiunt telas ex palmarum foliis, ebur, mürum ponticarum, & martium pelles, & cingula ex foliis palmæ contexta, quæ in magno sunt precio. Cristallum ibi est copiosissimum, vna cum aliis metallis. Ferrum verò ipsis magis probatur, cuius comparatione omnia reliqua metalla iudicant inutilia, cum ex iis neque cultros, neque arma, neque secures, neque alia utensilia in vita humana necessaria, conficere possint.

Nemo quicquam habet proprij.

Metalla.

De quarta prouincia Pango.

CAPVT XIII.

PVI T hæc olim libera, & suo viuens iure, sed iam propter finitima bella sub regis Congiani est tutela, eumque pro Domino agnoscit. Versus Aquilonem eadem habet cum Sundo confinia, versus Meridiem cum Batta, versus Occidentem cum Metropoli Regia, quæ versus Orientem se extendunt vsque ad montes Solis. Metropolis eius quæ ad ripam Occidentalem Barbelæ fl. sita est, cum olim Pangue-
D lungos,

*Pangus cuius-
tas.
Barbela fl.*

lungos, corrupto vocabulo hodie prouinciæ nomen habet, & Pangus dicitur. Secatur per medium à flumine Barbela, qui è lacu ex quo Nilus oritur & deinde ex alio minore Aquilunda originē trahens in Zairū influit. Prouincia quamuis reliquis multo sit minor, tributum tamen non pēdit minus. Neq; lingua neque moribus à reliquis Congianis, quamuis olim non fuerint sub eodem rege, differunt incolæ. Præfectus eius Manipango ex stemmate est antiquissimo nobilitatis Congianæ, & apud regem & propter genus, & propter ætatem, & propter singularem prudentiam (vltra enim 50 annos illam prouinciam absque vlla contradictione feliciter rexit) est acceptissimus, ita etiam vt maximis & secretissimis consultationibus semper adhibeatur. commercium incolarum idem est cum Sundanis.

De quinta prouincia Batta, quæ olim Aghirimba.

C A P V T X I I I I.

ONFINIA huius sunt versus Septentrionem eadem cum prædicta Pango, quæ versus Orientem trans Barbelam fl. extenduntur vsque ad montes Solis, & ad radices montium Nitri, & versus Meridiem deducuntur à prædictis montibus per confluentes Barbelæ & Caringæ fluminum vsque ad montes quos Lusitani quemados, id est, adustos vocant, Et hi sunt quaquæ versus prouinciæ huius termini, cuius quoque metropolis eodem nomine notata est. Regnum hæc olim fuit & antiquum & potens, propter verò procerum dissidia, incolæ vno animo omnes, absque vlllo prælio se regi Congiano subdiderunt, vnde etiam singularibus præcunctis cæteris Congi prouinciis gaudent immunitatibus & priuilegiis, præfecto etiam ipsis ex ipsorum stirpe regia, pro arbitrio tamen regis Congiani, qui vt de suo disponit, dato: Et hic in sessione regi est proximus, & tantæ autoritatis, vt in consultationibus nemo ipsi audeat contradicere: imo deficiente linea regali ad ipsum Congi procul dubio deuolueretur successio. Admouetur aliquando mensæ regis, sed sede minore in qua stans cibum sumit, qui honor nulli datur alij cuicumque neque etiam ipsis regis filiis. Comitatus eius non minor est quam regius, in quo & tibicines & crotalorum inflatores regio more circumducit. A Lusitanis princeps Battæ, quod vt diximus, deficiente mascula prole in linea Regia regni successio ad ipsum sit peruentura vocatur. Semper ferè præliatur cum circumiacentibus populis paganis, contra quos simul educere potest è suis subditis circa septuaginta aut octuaginta millia militum. Et quia semper (& ferè cogitur) in armis est, concessum à rege ipsi est, vt sclopetarios proprios & ex suis subditis habeat, quod priuilegium nulli alij præfecto datur, neque etiam filiis regis; dantur enim ipsis, si opus est, sclopetarij extranei, & præcipuè Lusitani, sub regis stipendio. Cumque aliquando dominus Eduardus à rege quæreret, cur aliis non idem hac in parte vt principi Battæ concederet? Respondit rex, ideo id fieri, nimirum quod si aliquando animum ad rebellionem adiiicerent mille aut duobus millibus sclopetariorū armati, sibi vires ad resistendum non suffecturas, atque ideo se ipsis detrahere quod rebellibus fiduciã addere possit. Et quod principi Battano id permittat, necessitate id fieri. Versus Orientem enim, vltra montes Solis & Nitri, & ad vtramque ripam Nili in confiniis regni Moenze muge habitant populi bellicosi Giaquæ à Congianis, propria vero lingua Agag dicti, furtis & latrociniis dediti, quibus hanc prouinciam cum reliquis adiacentibus sæpius infestantibus, paratis armis semper est resistendum, vbi etiam sclopetarij, qui maximè ab iis timentur, magno

*Comitatus
huius præfecti
regio non
minor.*

*Priuilegium
præcæteris.*

magno sunt vsui. Habet & hic princeps multos sub se satrapas. Subditi dicuntur Monfobi corpore Macicongis robustiores, obstinatissimi, vt ex seruis inde emptis videre est. Commercium idem est cum reliquis: reditus verò & proventus regius ex hac prouincia duplo cæteris est maior.

De sexta & vltima prouincia Pemba.

C A P V T X V.

ITA hæc est in medio quasi & in corde totius regni, intra prædictas inclusa, omnes enim eam ambiunt. Præfectus eius hodie est Don Antonio Manipemba filius secundus Aluari primi defuncti, & huius regis frater. Cum enim pater ipsum amaret plurimum, nihil ipsi dare potuit preciosius, præter ipsum regnum, quod & dedisset, nisi tumultum aliquem fuisset veritus, vt propius ad se omnibus naturæ dotibus accedenti. Centrū ita hæc est regni & sedes ipsa vnde reges Congi antiquitus trahunt originem, in qua quoque ipsa metropolis, quæ tamen, vt postea dicemus, cum suo territorio ab ipso rege qui suam ibi habet aulam regitur, comprehensa est. Præfectus autem prouinciæ in alia ciuitate eodem nomine dicta ad radices montium, qui adusti vocantur, iuxta Coanzam fluuium, qui ex Aquilunda lacu totam prouinciã perlucens, in mare effunditur, sita residet. In hac prouincia plerique aulici, atq; ad eò tota ferè nobilitas propter aulæ regię vicinitatem habitant, vt tanto propius ea quibus cum in aula versantur opus est, habeant ad manus. Sub hoc ipso etiam præfecto quidam sunt satrapæ, qui continuè ferè præliantur cum vicinis versus Bambam prouinciam, qui Chizzamæ dicuntur: hi enim excusso imperio Congiano, suo iure viuere satagunt, atque ideo ab his premuntur satrapis, donec redeant ad pristinam obedientiam.

Sedes regni.

Et hic finem faciemus primo libro, in quo comprehensa est breuis descriptio generalis regni Congiani, & eius terminorum, vna cum particulari aliqua eius prouinciarum delineatione. Superest vt pergamus ad secundum, vbi agemus de ciuitate regia & eius territorio, de principio, quo rex hic ad fidem Christianam & Baptismum est perductus, de eius & aulicorū moribus, & aliis ad disciplinam tam militarem quam politicam pertinentibus. Postea quoq; breuiter adiacentia regna describemus versus Meridiem vsque ad promontorium Bonæ spei, Regnum Prettegiani, Continentem, & fluuios versus mare Indicum, Nilum cum suo origine & incrementi, quod ignaris miraculum est, rationes perlustrantes.

Argumentum secundæ libri.

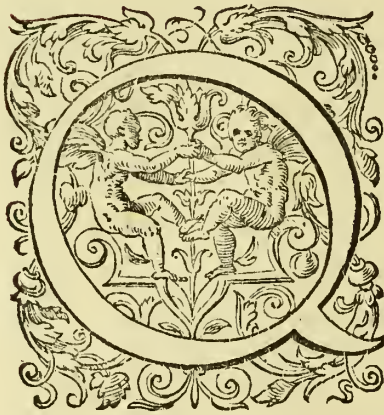
RELATIONIS CONGIANAE

Liber secundus.

DE SITV METROPOLIS
quæ & Congus dicitur.

CAPVT PRIMVM.

Situs Urbis.

*Quare in hu-
ius montis
summitate
sit exstructa.*

*Pars muro
cincta.*

VAMVIS, vt audiuius, ciuitas hæc suo modo in prouincia Pembana sit comprehensa, attamen cum vnâ cum suo territorio, quod viginti milliariû aut circiter, à rege ipso regatur, separatim de ea tractare visum est opere precium. Cum itaque olim ab incolis Banza: id est, aula fuerit dicta, hodierno die à Lusitanis mutato nomine, S. Saluatori indigetata est. Sita est 150 milliariibus à mari in monte altissimo toto saxeo (qui tamen aliquid in se ferri contineat) vt vna saltem videatur rupes, cuius lapides vt durissimi, ita & ad ædificationem optimi. Mons in summitate planus est, & totus cultus & habitatus, planicie hac circa decem milliaria comprehendente, vnde & campi egregij, & plurimæ domus ibi sunt extructæ, vltra decem millia habitatorum tegentes. Terra fertilis, aër temperatus & sanus, fontes exiliunt limpidissimi, aquis innoxii, ita vt nullo vnquam tempore potantibus, vel nimiam causentur molestiam. Omnis generis pecudes aluntur plurimæ. Iugum eius cætera omnia circumiacentia superat, vnde & à Lusitanis Otteiro, id est, Specula appellatur. Omnes enim vicinæ regiones, etiam longinquæ versus Occidentem & Septentrionem, vbi nulli sunt montes qui visum impediunt, tanquam è specula oculis perlustrari possunt. Primi autem huius regni domini, duas ob causas eam in huius montis summitate collocatam regni caput & regiam sedem esse voluerunt; Primo, quia in medio, & quasi umbilico totius regni, vnde cuius parti laboranti facili negotio potest ferri auxilium, sita est. Deinde, quod loco sit alto, & salubri, natura etiã ita munito, vt nulla quamuis magna vis ab exteris illata, ei nocere possit. Via regia versus mare centum quinquaginta milliaria inde distans, lata est & decens, vsq; ad quinque milliaria strata. Et ab altera parte versus Orientem radices montis præterlabitur fluuius, in quo pannos suos lauare solent scemina, ad integrum milliare eo descendentes. Conuallibus cæterum vndique cultis propter & loci fertilitatem & hominum multitudinem quæ pluribus quoque opus habet, montem ambientibus. In angulo quodam versus Notum pars est muro cincta, quam olim primus rex Christianus cinxit, ac Lusitanis vt habitationem suam tutam habere possint occupandam dedit: ipse quoque palatium suum vna cum reliquis domibus regalibus

galibus cingens ab altera parte: ita vt in medio magna & ampla sit relicta planicies, in cuius quoque medio templum metropolitanum erectum est cum suo cemeterio, quam portæ Lusitanorum & aliorum circumhabitantium aulicorum respiciunt in latere. Cæterum præter hæc duo loca muris cinctæ, totum iugum montis vndique est ædificiis repletum, & præcipuè nobilium, quorum quisque locum suum sibi commodissimum, vt aula sit vicinus, capit, vrbis ferè locum cum familia capacem occupans. Vrbis Lusitanorum vt & aula Regiæ circuitus, ad milliare ferè extenditur; Muri sic satis lati & firmi, vt impetum aliquem sustinere queant. Portæ vero vtriusque neque noctu clauduntur, neque interdium à vigilibus custodiuntur: alta enim ibi pax & quies. Cum tota planicies aquis abundet, ea tamen neque in aula, neque in Lusitana ciuitate ququam vtitur, illecti dulcedine cuiusdam fontis paulò inferius versus Aquilonem, ad quem ad teli iactum, descenditur, aqua limpidissima & saluberrima salientis, vnde eam seruorum opera vasis ligneis aut fictilibus, aut etiam in cucurbitis adferri curant. Planicies itidem vbique fructifera, vbi non habitata, culta est, amœnis etiam pratis, arboribus semper virentibus, & omnium generum leguminibus abundans. Præcipuum autem est semen quoddam, quod Lucum vocant, cannabi grana, nisi quod paulo sit maius, referens, quod mola manuarum subactum & pistum, panem præbet ciuibus saluberrimum candidum triticeo non inferiorem, Milium habent album, quod mazza di Congo, id est, semen Congianum vocant. Spelta vilissimum est omnium quæ habent frumentorum, quo porcos alunt: oriza quoque non magni est precij, Mazza di Manputo, id est, semen Lusitanicum (Lusitaniam enim Manputo dicunt) ab ipsis appellata. Arborea ipsi sunt & multæ & variæ, magnam fructuum producentes copiam, ita etiã vt peregrinis aut extraneis fructibus vix habeant opus. Habent cedros, limonios, & aurantia mala ferentes gustu gratissima, vt nec dulcia sint, nec nimis acria, quæ absque vllò detrimento deuorantur. Et, vt magis cognoscatur loci fertilitas, refert dominus Eduardus vidisse se granum malum cedrij in ipsius mali pulpam ingestum, post quatuor dies surculum eiecisse. Inuenitur præterea in magna copia fructus Banam vocatus ab incolis, quem puto esse musam Ægyptiam & Sorianam, forma enim & gustu simillimus, nisi quod planta his in locis in arboris ferè magnitudinem excrescat; putatur tamen ab incolis vt fructus ferat suauiores, vt & sunt, & optimi nutrimenti. Variis abundat arborum generibus, plerasque tamen sub palmarum nomine comprehendunt: Eos enim non solum qui fructus nostris officinis Dattili dictos, sed & alios plures palmas nominant. Illas quoque quæ nuce Indicas Coceos, id est, Simias (intus enim simiæ caput referunt) dictas, palmas appellant. Habent etiam palmas ex quibus admirabili naturæ dote, oleum, vinum, acetum, fructum & panem colligunt. Oleum enim colore & corpore butyrum, nisi quod sit parum viridius, referens, ex fructuum pulpa vt apud nos oliuarum exprimitur, quo & olei & butyri loco vtuntur, tam in cibis, quam in lucernis, & vnguentis: coctum etiam diu absque vlla corruptione seruat. Ex fructuum putaminibus, amygdalarum putamina, nisi quod duriora sint, referentibus, suauem in venis quibusdam medullam habentibus, panem optimi nutrimenti conficiunt. Vinum perforata in summitate arbore, effluens, lagenis appensis, excipiunt, quod primum & colore & gustu lacti est simile, post paucos dies acridinem quandam nanciscitur, & vinum quo etiam inebriantur, ipsis est, & inde rursus post paucos dies acidum fit, & acetariis accommodum. Bibunt id plerunque cum adhuc est nouum, non solum cum iucunditate, sed magno etiam emolumento, vrinas enim pellit, & calculos comminuit, ita vt nulli ibi calculo laborantes reperiantur. Sunt & aliæ hoc nomine insignitæ, quarum fructus Cola dicitur, nuci pineæ maiori similis,

Tota illa in monte planities domibus repleta.

Mira loci fertilitas.

Palmarum nomine plerosque arbores nuncupant.

Oleum, Vinum, acetum & panem. præter fructum peculiarem, sua ministrat arbor.

*Singularis
Cola Sirtum.*

*Parietes ex
Suis arbori-
bus.*

*Domum æ-
dificandarum
ratio.*

*Quare tam
humilia ha-
beant adifi-
cia.*

pulpam quadruplicem intus colore rubicundo castaneæ formæ continens, incolis quoque ad varios vsus acceptissimus; contra sitim enim dentibus eū comminuunt, & ad cibi potusque appetitum excitandum comedunt, stomachum enim non solum à superfluis noxiisque humoribus purgant, sed etiā roborant. Ad omnes cæterum iecinoris affectus & morbos curandos efficacissimus: & vidisse se ait Eduardus, solo succo, qui ex commanducatione fructus in ore prouenit, putrefacto ferè gallinæ iecinori iniecto, ad pristinam illud & integritatem & sanitatem in momento ad miraculum restitutum. Cibum omnibus præbet communem, & cum copiosissimè crescat, paruo admodum emitur. Habent etiam palmas syluestres varios reddentes, quos quoque in cibo applicant fructus ferentes è foliis storeas quibus domos suos pro tegulis cooperiunt, & corbes, & alia eiusmodi utensilia conficiunt. Arbori etiam Ogegha dicta, fructum gerens luteis prunis similes, optimi & saporis & odoris prouenit. Cuius ramos amputatos terræ implantant, ita coniunctim vt ferè se inuicem contingant, qui radices faciliè agentes, paruo tempore crescunt, & crassiores redditi firmiter coniunguntur murum ligneum quasi plantatoribus præbentes. Et hoc modo domos suas muniunt, imo etiam vt muris in conclauia distinguunt. Dispositis enim pro libitu hisce ramis qui murim postea faciunt, ligna lenia pertransuersum imponunt, quæ primum stramine, deinde elegantissimis storeis variis modis & coloribus distinctis cooperiunt. Et hæ ipsorum sunt domus in quibus absque vlla contignatione habitant. Notandum tamen est eos, tã simpliciter & pastorum potius tuguria, quam domos, ædificare, non laterum & lapidum aliufve materiæ inopia, cum, vt diximus, lapidibus non solum communibus, sed etiam aliis & durissimis & elegantissimis, quæ tantæ magnitudinis reperiuntur (lucentes & iucundissimi aspectus) vt etiam integra templa ex iis excauatis extrui possint: vt videre est in summo templo, quod portam maximam, vno tantum & integro lapide constantem habet: omnes ferè regni montes, & præcipuè hic, in quo Congus sita est, abundant. Sunt præterea montes integri ex Porphirio lapide, marmore albo, & versicolori, (quod Romæ Numidianum, Æthiopicum, aut Africanum dicitur, ex quo duæ columnæ in capella Gregoriana visuntur) Iaspide, aliisque lapidibus preciosioribus constantes: inter quos ad miraculum accedunt illi qui hyacinthos in venis producant: complent hi lapides magnas latasque rupium quarundã venas, in quibus dum sunt, vniti videntur: extracti vero in plures minutasque partes, vt mali punici acini diuiduntur. Et si quis vel columnam vel obelum ex his rupibus vellet conficere, lucidissimis eam gemmis videret perpolitam & ornatam. Habent & alios lapides metalla varia in se comprehendentes, qui & pro metallorum varietate sunt versicolores, ex quibus statuas, obeliscos, mensas, aliisque generis res conficere possent elegantissimas. Ita vt non sit materiæ inopia, omnibus ferè, vt diximus, eiusmodi lapidibus refertis montibus, vna cum omnibus aliis ad ædificationem necessariis: sed primum necessitate ad euitandum calorem, deinde architectorum, aliorumque artificum requisitorum inopia; qui cum templum reliquaque quæ ibi sunt ædificia erigerentur magnis sumptibus è Lusitania sunt adducti. Tamarisci, & qui Cassiam fistulam producant, vna cum cedris, tam copiose tantæque magnitudinis ad ripos fluminis qui Congam præterlabitur ad radices montis crescunt, vt & multas & magnas inde naues conficere possint, sed ad alendum ignem quotidianum & his & aliis incredibilis, & proceritatis & crassitudinis, vtuntur. Hortos multis variisque herbis ac floribus refertos colunt, è quibus etiam legunt, præter herbas in Europæ tractibus non prouenientes; pepones, melones, cucurbitas, cucumeres, insignis & magnitatis & suauitatis.

De origine Christianismi in hoc regno. Et quomodo commercium primò cum incolis Lusitani habere cœperint.

CAPVT II.

IOHANNES II. Lusitaniæ rex, Indias Orientales perlustrare cupiens, misit classem aliquot nauibus constantem, cum mandatis, vt littora Africæ legentes, viam vltiorem ad Indias inquirerent; qui inuentis aliquot capitibus aut promontorij viridis insulis, vna cum D. Thomæ insula, tandem navigationem suam persequentes Zairum fluumium, de quo supra diximus, reppererunt, vbi nauibus ad littus admotis cum incolis, quos humanos & placidos in exteris excipiendis videbant, commercari cœperunt.

Missæ postea eodem itinere aliæ naues, & mercatoribus, & mercibus nostratibus repletæ: vbi mercatores quidam commercium videntes, & liberum & magni lucri, sedem vt linguam perdiscerent, & melius se ad populum captum accommodare possent, figere cœperunt, vna cum presbytero: qui ex conuersatione cum Sogni prouinciæ præfecto in portu Prazzano ad ostium Zairi habitante, homine cordato & magni consilij, Regis patruo contraxerunt amicitiam, ipsi à principe quasi dii è cælo ad eas regiones missi, excepti: quam opinionem de se conceptam omnibus rationibus tollere satagebant, homines enim se esse à principe suo missos, & Christianos, affirmabant: atque hac opportunitate, & ipsi & presbyter qui cum ipsis manserat, cœperunt primum cum principe de Christiana fide conferre, & ostendentes errores & vanas superstitiones paganas, paulatim in fide Christiana eum instruxerunt, ad quam relictis omnibus suis superstitionibus conuersus est. Quo facto princeps Spiritu, procul omni dubio, sancto instigante, aulam regiam petit, non tam commercium Lusitanorum, quã ipsorum doctrinam veracem, & fidem regi proponens, claram & solam saluiferam, regem hortatur vt & suo exemplo eam amplecti velit: vnde commotus rex, presbyterum illum vocandum & adducendum curat, cū quo priuatim de omnibus quæ à patruo audiuerat, confert, & instructus nihil aliud quam Christianum se fieri habet in votis. Accidit autem hoc eo ipso tempore, quo naues Lusitanicæ ad discessum in Lusitaniam parabantur; qua data occasione legationem rex Congi ad Lusitaniæ regem Iohannem II. mittit, rogans, vt omnes sacerdotum ordines, aut ex omnibus aliquot sibi mittat, se enim cum omnibus suis subditis fidem Christianam amplectendam paratum esse. Presbyter quoque de omnibus quæ inter ipsos hic acta essent, Congiani iussu, in specie regem fecit certiore. Et hoc nuncio lætatus plurimum Lusitaniæ rex, omnis generis religiosos cum ornamentis & ad templum & ad missificantes exornados, cum crucifixis & statuis, aut imaginibus, & aliis omnibus ad talem cultum necessariis mittit. Interim etiam, nimirum antequam redirent aliæ naues, non cessauit Sogni præfectus, neque noctu, neque interdiu, sed semper presbyterum illum Lusitanum habens ad manus, tanto cum fructu ab ipso omnia didicit, vt Lusitanis linguam nondum callentibus, ipse non solum subditos & vniuersos quos poterat incolas doceret, fidemque Christianam ita in eo regno promouit, vt tam Rex quam subditi nihil aliud, quam reditum Lusitanicarum nauium cum omnibus ad ipsorum initiationem necessariis, relictis suis superstitionibus summo desiderio expererent. Omnium itaque votis expectata classis tandem, (quod fuit anno ab humana redemptione 1491) adueniens

A Sogni præfecto factum est Christianismum recitans principium.

Lusitani Dõ putantur.

Regem ad amplectendum Christianismum hortatur.

Sacerdotes per legationem à Lusitania regem petiit.

ueniens stationem fecit in ostio Zairi fluminis, vbi princeps Sogni cum magni gaudij signis, factus ei obuius cum suis aulicis, quam amicissime salutatis omnibus Lusitanis, in sua ipsos deduxit diuersoria. Sequenti autem die, ordinante presbytero qui remanserat, exstructum est templum ex arborum truncis (quos ipse princeps cum suis seruis religionis ergo exciderat) in templi formam erectis & elegantibus supra iniectis, secundum morem incolarum storsis, templum cum tribus altaribus sanctissimæ Trinitati dicatis, exstructum est, vbi deinde ipse princeps, indito Emanuelis & paruulus eius filius Antonij nomine magna deuotione & solemnitate baptizatus est, priore relicto nomine: vt enim incolæ nominibus non hominum sed animalium irrationalium, arborum, herbarum, & plantarum, distingui & cognosci solebant: ita domini & præfecti nullo alio appellabantur, quam ipsius regni aut prouinciæ cui præerant, nomine: vnde hic qui antea nullum aliud habebat nomen quam Mani Sogno, baptizatus Christianum nomen adeptus est: vt & reliqui omnes incolæ, absurditate ipsis à Lusitanis demonstrata, fera illa nomina relinquentes, Christiana in baptismo assument.

Baptizatur Sogni præfectus.

Qualia olim fuerint ipsorum quibus dignoscetur nomina.

Missæ vero post baptismum decantata, suggestum ibi quoque præparatum, ascendit vnus ex iis, qui primum ex Lusitania fuerant aduecti, breui concione lingua Lusitanica fundamenta Christianæ doctrinæ iis in terris nouæ demonstrans, quam postea ille qui remanserat, linguamque Congianam didicerat, proceribus astantibus ipsorum patria lingua repetit paulò fufius, & quia turbam conuersionis principis sui modum & ritum cognoscere satagantem, templum non capiebat, ipse Princeps finita concione egressus, repetitaque ipsis concione quam audiuerat, summo opere hortatus est vt suum quoque exemplum recepta hac vera & salutari doctrina imitarentur. His itaque peractis, ad aulam regiam Lusitani cum nouo clero, vt & regem baptismo tingant, proficiscuntur, quibus ex mandato præfecti Sogni multi coniunguntur ad comitatum satrapæ, vna cum crotalis, cymbalis, tympanis, aliisque lætitiæ declarandæ accommodis instrumentis, & seruis, qui Lusitanorum impedimenta & sarcinas ferant: subditis quoque præscribens, qui magna copia vndique confluxerant & totos complebant, novos homines videndi desiderio, campos, vt per viam comitatum abunde ministrent, qui & dictis admiranda cum alacritate paruerunt: vt etiam ad miraculum vsque per totum illud iter centum & quinquaginta miliarium quibus Congus ciuitas à mari distat, vias scopis quasi mundatas, & omnis generis cibis ab vtraque parte repletas: incolis interim magno tumultu felicibusque acclamationibus præcedentibus & subsequenter, videre licuerit. Mos enim ipsis est, quod si cõtingat vt rex vel alius quispiam magnæ apud ipsos autoritatis iter aliquod suscipiat, omnes vias scopis verrunt, quem hic singulari, vt diximus, diligentia obseruarunt in hoc Lusitanorum itinere, quos quasi heroes aut Deos etiam, qui Regi suo iter ad beatitudinem æternam præmonstrarent reueriti sunt.

Princeps ipse subditis conuocatur.

Comitatus noui cleri ad aulam Regiam proficiscuntur.

Mos antiquus honorandi reges, aut quos rex honoratos vult.

Excipiuntur à regis aulicis aliquoties.

Cum peruentum esset ad locum quendam trium dierum itinere à ciuitate distantem, obuias habuerunt regis quosdam aulicos, non solum vt ipsorum comitatum auerent & redderent amplio rem, sed etiam vt itineris molestias, si possent, leuarent, qui eos exceperunt regis nomine quam honorificentissime. Quod etiam deinde aliis in locis nouis subinde à rege missis factitatum est. Tribus verò ab vrbe miliaribus, à toto demum Regis comitatu, magna pompa & strepitu, vt in illa regione fieri assolet, lætitiæ significante facto obuios, singulari cum honore & reuerentia sunt excepti: tanto vndique populi concursu facto, vt non solum omnes circumiacentes campi, sed & collis & arbores, qua vel eorum puluis spectari poterat, hominibus complerentur, tantum erat

erat omnium nouos hosce lætosque salutis nuncios videndi desiderium. Rex eos in erecto quodam tabulato, vt secundum antiquam Congi regum consuetudinem fieri solet, cum aut legationē audiunt, aut tributa accipiunt, aut aliud quippiam regalis muneris obeunt, regio throno infidens ad aulę portam expectabat. Quo cū ventum est, Lusitani legatus presbytero qui remanserat interprete, legationem suam aperit, Regis sui hac in parte beneuolentiam & promptitudinem declarat: cuius oratione finita, Rex surgens lætitiā quam animo ob aduentum Christianorum conceperat, & vultu & verbis vna cum gestibus prodit: quem deinde vniuersa circumstans turba, eiusdem quoque gaudij particeps magno tumultu, omnis generis instrumentorum, felicibusque acclamationibus subsequitur. Et sedente rursus rege, omnes in signum obedientiæ, & quod consilium regis toto corde approbent, quodque summa animi alacritate Euangelium ipsis à peregrinis istis allatum sint amplexuri, pro more recepto, ter se humi pedes in altum erigentes prosternunt. Proposita postea sunt ei dona à Lusitanię rege missa, vestes, vt vocant, sacra, altarium ornamenta, crucifixi, tabulę sanctorum imaginibus depictę, & vexilla, & reliqua omnia, addita & singulorum separatim magna interim attentione auscultante rege, declaratione. Quo peracto, abiit rex, & legatus quoque Lusitanus in palatium quoddam ad peculiarem hunc vsus primo ædificatum receptus, reliqui autem eius comites in aliis magnatum & aulicorum domibus diuerterunt, abunde omnibus à rege com meatu suppeditato. Sequenti die Lusitanos omnes priuatim vocandos curat, ad conferendum cum ipsis de ordine in suo Baptismo obseruando, & de reliquis in tanti populi conuersione ad effectum producenda necessariis. Vbi post varia agitata consilia conclusum tandem est templum ædificandum prius, in quo baptisimi ceremoniæ maiori cum solemnitate peragantur, dato interim ad regem vna cum aulicis in Christiana fide instituendis sufficienti tempore. Procurat itaque rex magna diligentia & incredibili ferè celeritate omnia ad ædificationem necessaria, ligna nimirum, lapides, calcem, stonreas, & reliqua quę ab architectis è Lusitania ad hoc aduectis erant præscripta. Sed diabolus, qui bona opera semper vult impedita, hic quoque se exercuit, vt incipientem salutarem cursum Euangelij, quo regnum suum destructum iri sciebat, rebellionem quorundam Anzicanorum qui vtrasque ripas Zairi iuxta cataractas inhabitant, versus lacum, & regio subsunt imperio, suscitaret. Fluuius hic, vt superius annotauimus, ex altis decidens rupibus, in magnam se diffundit latitudinem, multas in ea faciens insulas, & maiores & minores, quarum singulę ad triginta habitatorum millia capiunt. Qui se cum iis qui ripas inhabitant rebellibus coniunxerunt, ad ipsorum exemplum regios præfectos occidentes: atque ita feruens hoc opus quodammodo est retardatum (magnis enim ad reprimendos hos opus erat copiis, & ipsius regis auspiciis) sed profus impediti non potuit. Misit enim rex primo filium natu maiorem Manisundi, qui huic regioni erat præfectus, magno cum exercitu: & ipse postea re ita postulante subsecutus est: ita tamen, vt antequam proficisceretur, Baptismum expeteret. Relicto itaque priore & magnifico opere, feliciter etiam iam cœpto, magna celeritate ipso rege in propria persona omnia procurante, ligneum est exstructum templum, in quo ipse cum vxore baptismo tinctus est; Regi autem Ioannis, reginę Eleonorę in honorem regis & reginę Lusitanię nomen inditum est. Baptizati eodē quoque die sunt ad regis exemplū multi ex aulicis, in fide Christiana primum pro temporis ratione aliquantum instructi. Et omnibus peractis rex tandem ipse, ad subiugandos rebelles, cum quibus filius eius vnā cum Battę præfecto iā aliquot fecerat conflictus, egreditur: cuius præsentia statim ad pristinam obedientiam præstandam sunt coacti, ita vt paucis post diebus cum filio

Rex ipse eos ante aulam regio solio infidens excipit.

Mos Congianorum & honorem & obedientiam regi suo declaranda.

Rex priuatim cum Lusitanis confert.

Impeditur rebellionem Anzicanorum.

Rex antequam expeditionem susciperet baptizatur.

Filius regis quoque baptizatur.

Minor natus filiorum regis Christianissimum non tantum resicit, sed prorsus e patris regno tollere suscipit.

Ipsa religio Christiana per Alfonso latius peritur.

Alfonso a Sogni praefecto, tam contra fratris calumnias, quam contra patris furiosam seruat.

Denuo impetratus, non solum liberatur sed etiam in regnum solum elevatur.

magno cum gaudio & triumpho rediret, DEO felicem hunc successum acceptum ferens. Filius quoque sequenti statim die, vna cum multis nobilibus & equestri dignitate ornatis viris, baptismo nomen Alfonso, primi Lusitaniæ principis assumens, tinctus est: atque ita, qua diabolus Christianam fidem impedire moliebatur, ea primum augeri cœpta est, omnibus præteritam victoriam DEO quem iam primum agnouerant tribuentibus. Alia tamen, vt indefessus est veritatis Euangelicæ hostis, eam est aggressus, per alterum regis filium minorem natu, qui voluptati plus quam virtuti Euangelicæ deditus professionem, quam pater, mater, frater, & tot regni proceres fecerant, damnans, nouam quoque doctrinam, quæ vnâ tantum viro concedebat vxorem, & thorum cum hac iniungebat castum, rem ipsam durissimam, qui pluris assueuerat, reiiciens, vt falsam & ad regni euersionem (abolita enim polygamia tantam non fore progeniem) inuectam asserens: multis etiam ex satrapis & nobilitate huic opinioni fauentibus; & cum regem aggredi non auderent, filium saltem eius Don Alfonso omnibus modis conabantur opprimere. Atque ita dissidentibus inter se fratribus, quisque suas defendebat partes: Alfonso interim de feruore quo Christianam fidem fuerat amplexus nihil remittente, sed magno zelo, magnaque animi constantia, omnia suæ ditionis idola igni & ferro destruyente. Quod ægerrimè tulit frater Pangi prouinciæ præfectus, quem etiam, vt diximus, maxima aulicorum eius similitum pars est secuta: magis etiam excitatus fœminarum relictarum (baptizati enim cum polygami essent, reliquas vna saltem retenta, dimiserant) quæ magno cum suo detrimento & pudore, nouam hanc in regnū tam celebrè inuectam religionem clamabant ploratu. Omnes itaque in perniciem Alfonso coniurant, varia eius è medio tollendi agitantes consilia, vt qui sperabant eo occiso, religionem hanc nouam & ipsis permolestam, iri sublatum: atque ita crescentibus vndique odiis, accusatur tandem apud patrem, quod Christianæ religioni sit deditus, non pio aliquo zelo, sed regnandi cupiditate: hoc enim ipsum agere, vt Christianorum auxilio regnum patre eiecto occupet. Cuius rei multa adducuntur & signa & testimonia ab aduersariis, in perniciem eius conficta. Quibus persuasus pater, de statu eum deponit, nihil etiam nisi mortem eius desiderans. Sed prouidentia Diuina ad maiora ipsum reseruante, quorundam sano mediante auxilio, qui suadebant, ne ita inauditum condemnaret, sed propius omnia inquireret, periculum hoc euitauit, opera præcipuè & prudentia Sogni præfecti, quem supra Emanuels nomen accepisse, diximus. Qui summa sua dexteritate qua erat præditus, tandè omnium liberauit suspitione, ita vt pater auditis rationibus, & examinatis omnibus, non solum principatum ei restituerit, sed etiam habuerit cariorem, hoc tamen addito præcepto, ne in posterum tam esset in pagana religione extirpanda seuerus. Quod sane ipse non magni fecit, spiritu enim & maximo feruore erga fidem Christianam repletus, post habitis humanis, Diuina mandata, quæ omnia hæc destructa penitus voluit, exequenda sibi proposuit. Vnde aduersarij nouas captantes occasiones, calumnias suas augebāt indies, & semper illud ore versantes, regem ab ipso manifestè contemni, nouo regium filium exponebant periculo: præcipuè cum patronus eius Sogni præfectus paucis ante diebus ad principatū suum administrandū esset profectus. Destituta enim aula eo qui Christianam fidem semper regi proponeret & inculcaret, tandem de ea in dubium tractus rex, & aduersariorum calumniis aures præbens, filium secundo ad se vocat, vt & administratæ prouinciæ, & mādati transgressi redderet rationem, mortem eius iam in animo conclusam gerens: quam tamen denuò diuina ordinante prouidentia euitauit: pluribus enim incidentibus negotiis, eius in aulam aduentus aliquandiu distractus est, quò interim tempore pater senio cōfectus obiit. Mater vero, quæ

in fide

in fide semper constans permanerat, filium hunc vnicè diligens, omnibus eum insidiis liberare satagebat: vnde etiam dissimulata per tres dies regis morte, proceribus persuadens regem sibi dedisse in mandatis, ne quenquam ad se intromitteret, nuncios clam ad filium celerrimo itinere misit, quæ acciderant, significans, & hortans, vt omnibus relictis negotiis quamprimum ad se aduoleret. Quo ipse accepto nuncio, eadem celeritate, qua cursores illi ad se peruenerant, iter capessit, & præter omnium spem & expectationem ciuitatem ingreditur, confectis vno die, & duabus noctibus 200 milliariibus Italicis.

De successione Alfonsi, qui merito primus vocatur Congi rex Christianus, patre non admodum in fide constante.

De præliis cum fratre & successu, aliisque miraculis quæ in conuersione istius populi apparuerunt.

CAPVT III.

No autem die & mors regis Iohannis, & successio Alfonsi iam in aula præsentis publicata est, qui etiam in propria persona funus paternum, vna cum aliis regni proceribus & Lusitanis, pompa funebri, in hisce regnis non amplius visâ, (missæ etenim, vt Christiano, & reliqua mortuorum officia sunt decantata) comitatus est. Aduersarij vero eius, qui maxima erant & aulicorum & totius regni pars, cum se in aula non vi-

Funus & exequia regis.

derent tutos, conscientia nimirum stimulante, quod rege ipsorum insidias cognoscente, non impune se laturos certi, in pedes se coniiciunt, fratri eius Pangio præfecto se adiungentes. Qui cum Mozombis, cum quibus etiam viuo patre & tum bellum gerebat, auditis hisce nouis de patris morte fratrisque in regno throno collocatione, pacem fecit, magnisque collectis copiis, omnibus ferè regni principibus stipatus, procedit contra fratrem, regia eum sede, si possit, deturbaturus. Rex vero eum cum paucis illis qui remanserant, consilio & prudentia senis illius Sogni præfecti Emanuelis adiutus, in regia ciuitate expectat, paucis sane quos data fides & debita obedientia ipsa alligarat stipatus militibus.

Pangio cum hostibus, se fratrem aggredi possit, pacem iussit.

Comitatum enim suum quo tanto fratris exercitui erat resistendum, recedens, inuenit non accedere ad numerum decem millium, inter quos præter paucos Lusitanos, non erant vltra centum Christiani incolæ. Et hic eius erat exercitus, quem fraterno erat oppositurus: nec mirum est aliquos, vel omnes paucitatem timuisse, aut prorsus despondisse animum. Quos tamen rex ipse constanti animo auxilij Diuini certus, vna cum sene prædicto suo consiliario consolatus est, nullum neque noctu neque interdum prætermittens tempus, quo non & dictis & factis animum ipsis adderet & erigeret, certiores eos faciens, quod si intrepidè hostes aggrediantur, DEVM cuius ipsi causam defendant non defuturum. Atque dum hæc in ciuitate fiunt, foris accedit hostilis exercitus, qui tanto cum strepitu tam

Paucis stipatus, Alfonsus fratris inuictam vim expectat.

bellicorum apparatus, quam minitium voce vndiq; resonante, eam cingit, vt pauci illi, qui à regis stabant partibus, tam Christiani quam reliqui abiectis animis ad regem cursitarent, monentes, cum vires ad resistendum non sufficiant, satis fore, vt pacis condiciones quamuis iniquas accipiat etiam relicta noua illa religione, quam in crudelium hostium cruentas incidere manus. Quibus rex, quamuis maxime commotus, sibi tamen constans magno animo ignauiam obiecit, timidos aut pusillanimos vocans, vltro potius, si ita luberet, ad hostium

Alfonsi milites conspectu hostium multitudinis trepidantes, frange capiunt consilia.

partes transire iubet, addens se solum cum paucissimis illis qui essent reman-
 ri, non tamen humanis viribus, sed D E I auxilio omnes illas hostium copias
 quamuis instructissimas superaturum. Quo tamen nihil moti, sed in ignauia sua
 persistentes, fuga ad hostilem exercitum salutem quærere statuunt, & portam
 etiam egressi, obuium habent senem illum, qui cum paucis comitibus ciuita-
 tem circumiens, hostium copias, vt sua consilia melius posset dirigere, specula-
 batur. Huic itaque quæ regi proposuerint, referunt, summam nimirum esse in-
 faniam, quod ipse tam paucis adiutus, vitam & facultates adducat in periculum
 contra copias tam magnas, & ita animatas, vt etiã vel maximo exercitu ipsis vix
 possit resisti, & satius esse pacem, vel iniquis accipere conditionibus, quam tam
 manifesto & insuperabili se exponere periculo, ipsi hoc quod sentiebant per-
 suadere cupientes. Sed frustra: Regis enim secutus exemplum constanti ani-
 mo ad sanius hortatur consilium, monens, non tam cito esse desperandum, sed
 intuendum I E S V M C H R I S T V M mundi Saluatorem, cuius fidem tanto cum
 zelo & gaudio sint paucis ante diebus amplexi, qui etiam suis non sit defuturus:
 nec temere reiiciendam doctrinam tot tantisque ipsius D E I testimoniis & mi-
 raculis confirmatam: neque ita maturandam fugam, præcipuè cum res ipsis
 sit non cum peregrinis, non cum incognitis, sed cum propria sua natione, cum
 propriis suis parentibus & consanguineis, ita vt necessitate ita urgente non sit
 defuturus, & deditiõni & pacificationi locus. Me quæso (inquit) aspiciate, meam-
 que ætatem, qui centum ferè iam natus annos, arma in defensionem religionis
 Christianæ, & ad præstandam regi meo obedientiam gero: & vos in ipso vestræ
 ætatis flore viribus adhuc integris, tam eritis vecordes, & ignaui, vt & reli-
 gionem salutarem, & vestrum regem, cui & à D E O & à natura estis obligati,
 deserere sustineatis? Ne quæso hoc vnquam vobis accidat. Aut si hæc animo stat
 fixa sententia, declinandi præliũ ne hostium regis vestri contra vos exacerbetur
 animus, aut si tam estis timidi, vt ne hostium quidem aciem aspiciere valeatis,
 manete saltem apud nos quieti, ne & reliquis animus concidat, & primum ex-
 pectate congressum, data post æquè vt nunc pro libitu salutem aut fuga, aut
 transitione quærendi copia. Quibus verbis deficientes eorum animos ita pene-
 trauit, vt pudore suffusi retro vestigia cum ipso Emanuele legerent, quiduis po-
 tius pati, quam D E V M agnitum, regemq; suum naturalem deserere parati. Re-
 gem itaque quærunt, quem in templo precibus occupatum videntes, donec
 egrediatur exspectant, vbi tum eo egresso ad pedes eius, culpam deprecantes,
 procumbunt, tantamque in posterum promittunt virtutem & constantiam, vt
 nemo nisi mors se à rege suo diuellere possit. Quos rex beneuole recipiens, o-
 mnia antea facta se obliuione oblitteraturum promittit. Cæterum videns hos quasi
 in nouum auxilium, à D E O preces suas exaudiente, missos, toto ei corde tacitè
 primum gratias agens, totum se adeoque vitam ipsam amplificãdo, eius in hisce
 terris, cultui deuouens, in talia demum verba erumpit: Scio D O M I N E, cre-
 doque potentiam tuam esse infinitam, & talem, cui nemo resistere possit, quod
 paucis multum efficere, & multos in robore suo confidentes, confundere pos-
 sis: vnde non dubito quin insuperabili tua potentia mihi cum paucis iisque in-
 firmis, & animo iam ferè labantibus, sis adfuturus, vt non solum hosce armis &
 multitudine sua ferocientes, reprimam, sed & aliud maius ad nominis tui glo-
 riam, si opus fuerit, præstare possim. Vnde & sanctè promitto, me toto vitæ meæ
 tempore, quantum in me erit, doctrinam tuam salutiferam propalaturum, vt
 Nomèn tuum sanctum innotescat omnibus, & regnum tuum numero fidelium
 crescat quotidie. Et in huius rei testimonium statim erigendam curauit in
 medio planiciei è regione templi crucem altissimam, quam pater quidem vo-
 uerat, sed morte præuentus nondum crexerat: cleuabatur hæc 80 spithamas
 supra

*Ab Emanuele
 le Sogno præ-
 fecto retra-
 buntur.*

*Oratio 83 So-
 um regis.*

supra terram cum transuerso ligno commodę proportionis, ita vt inimicis quoque ad radices montis castrametantibus, magno cum ipsorum dolore fuerit conspicua. DEVS autem fidem eius ex qua pium hoc votum erat profectum cognoscens, visione aliqua cęlesti qua eum consolaretur efficacius, reliquorumque labascentes alias animi erigerentur, eum dignatus est: subito enim circumquaque magno circumfunditur lumine, quo viso ipse statim in genua prouolutus, manus & oculos cęlum versus eleuat, lachrymis cęterum singultibus ita erumpentibus, vt ne verbum quidem proferre possset. Circumstantes verò subito hoc signo & fulgore, non solum attoniti steterunt, sed oculi ipsorum ita læsi, vt aliquo temporis spatio splendore oculorum radios superante ac hebetante cęci remanserint. Et post reddito visu oculos sursum eleuantes, quinque lucidissimos & rutilantes gladios in nubibus viderunt apparentes: atque ita consolabantur quidem, sed quid hæc sibi vellent, vt nondum miraculis eiusmodi assueti ignari. Rex etiam postea horum gladiatorum figura pro insignibus vsus est, & toti posteritati, cū antea nullis insignibus vti solerent, reliquit. Crux quoque ibi erecta, hodierno die (renouata tamen) visitur in planicie, & templo nomen dedit, vt sanctę Crucis templum, tam ab incolis quam à Lusitanis, appelletur. Hoc itaque signo, vt diximus, animi regionum militū ita creuerunt, vt mitente post Pango, id est, Pangi præfecto legationem, qua regem vna cum omnibus qui eum sequebantur monebat, vt si salui esse vellent, deditionem facerent, dominum suum, nempe Pangi præfectum regem agnoscentes, in ipsius nomen iurarent, & denique nouam illam religionem desererent, aliās enim omnes internecone perituros: intrepide responderent; paratos se esse vitam ipsam cum sanguine in defensione regis sui legitimi, & Christianę fidei profundere. Rex quoque respondit legatis, iubens, vt fratri suo nomine referant: nihili se eius facere minas: dolere cęterum ex animo fratris vices, quod in tenebris salutis priuatus luce degat: regnum ad se legitime deuolutum, nullis vsurpari à se fraudibus, atque ita bona conscientia nixum confidere se in DEO iusto & misericorde, qui cum eum & ad lucem & ad regnum vocarit, in vtroque etiam contra totius mundi, nedum contra fratris furorem sit conseruaturus. Rogare etiam se vt fratrem, iniusto & contra DEVM & contra naturam bello desistat, & relicto dęmoniorum cultu vnà cum ipso viuenti DEO inferuiat, fore enim, vt ita DEI filius fiat, & hic & in altera vita felicissimus: sin minus, quamuis magno suo sibi placeat comitatu, fore tamen eum DEO exosum & vbique miserimum. Atque ita dimissis legatis, varia dona suis vt eos tanto haberet & alacriores & paratioris diuisit: quibus & ipsi singulariter gaudentes omnem operam, vt antea fideliter se nauaturos, promittunt. Nocte autem insequente media ferè infimę plebis pars periculum verita, clam ad Pangianum exercitum timoris plena profugit: indicans in ciuitate omnia esse confusa, regem vna cum suis ita cecidisse animo, vt nihil nisi fugam, in qua vnica salus, meditetur, detereri tamen periculi in ipsa fuga magnitudine, cum nulla alia pateat via, quam ea quę (vt supra etiam diximus) ab Orientali parte ducit ad fluuium, qui milliari ab vrbe distans, radices montis præterlabitur. Et sane re ipsa omnibus ita videbatur, omnibus vndique à Pangianis militibus custoditis viis, vt nullus ex vrbe pateret exitus præter illam viam, in qua erat stagnum sclopeti iectum & longum & latum, duobus aut paulo plus pedibus profundum, & hac saltem noctu patebat exitus. Vnde Pangi præfectus fidem his habens, ne vllus prorsus fratri pateret exitus, paludem illam palis præacutis sub aqua latentibus compleri iussit, vt si egressum noctu tentarent, obsessi iis configerentur, aut ad minimum ita incauti læderentur, vt dolore & debilitate impediti non longe fugere possent, sed facile retracti omnes vt minatus erat internecone perirent. Noctem itaque

Miraculo diuinitus dato confirmantur omnes.

Caduceator à Pango in Græbem dira militans nisi religionem abirent, se pro rege agnoscant, mittitur.

Plebis pars noctu profugit.

Insidia Pangianæ.

illam magno transigit gaudio, auroram expectans, tam interim certus victoria, ut etiam inter exercitus sui proceres & duces, omnia ciuitatis bona diuideret, dominia constitueret, & officia distingueret: Alphonso interim fratre, in oratione persistente. Summo ergo mane urbem à parte Septentrionali magno cum impetu & clamore aggreditur, hac enim latissimus copiis suis patebat accessus, quem neminem impediturum sperabat. Resistente verò ibi rege cum illis qui eum sequebantur, antequam in regis proueniret conspectum, victus & in fugam magno cum suo suorumque, & damno & dedecore actus est, ita etiam, ut ipse rem tam insperatam, se nimirum à tam paucis loco etiam ferè iniquissimo, quod campo duo milliaria lato ubi copias suas explicare, fratremque facillè circumuenire poterat, considerans, obstupesceret, & tandem victoriam aduersariorum non virtuti, sed casui cuidam ascribens, tentandam rursus censet aleam.

Urbem primò aggressus repellitur. Sequenti itaque die, eadem & cautius, eos aggreditur via: sed infelici quoque euentu, eodem enim modo victus effuse fugere coactus est, ita ut & ipse facillè miraculum agnosceret. Et illis qui in ciuitate erant (erectis nimirum victoriis tam insignibus) fugacitatem hostium palam & è muris ridentibus, respondent Pangiani, non ipsorum se debellari, & vinci virtute, sed mirabili cuiusdam virginis aciem ipsorum præcedentis, splendore se excætos ab equite equo albo insidente & crucem rubram in pectore gerente, summa vi in fugam cogi. Quod audiens rex, fratri nunciari iussit, virginem illam esse Matrem filij DEI, quem ipse sit fide comprehensus, & equitem illum esse D. Iacobum, ambos à DEO in suum auxilium missos. Si itaque & ipse velit Christianam amplecti fidem, habiturum hos propitios adiutores & defensores in omnibus: sin minus, semper ipsi fore contrarios. Ridens autem frater Pangii præfectus, quasi fabulis vellet rex suum stabilire regnum, noctu ciuitatem ab vtraque parte magna vi aggreditur, fore sperans, ut ciuibus ab vtraque parte se defendentibus, liberum sibi ab altera sint concessuri ingressum. Mandat itaque copiis suis ab ea parte à qua iam bis fuerant repulsi, ingressum moliantur, ipse interim montem circumit, illam tentans viam qua ad fluuium versus Orientem descenditur: sed infelix quoque ipsi hic & euentus & exitus. Nam ipso non satis diligenter properante: quippe, qui victoriam certam conceperat animo, illi qui latum sunt campi ingressi, statim fusi & dispersi sunt: & magno demum ab altera parte accedens tumultu, ad quem fugatis cæteris omnes in Orientalem hanc partem reprimendum concurrunt; non solum fugatur, sed tãta etiam furia premitur, ut nullam inueniens viam, tandem ipse in laqueos quos fratri & Christianis posuerat, incideret, in iisque miserè animam cum sanguine efflans periret, palis nimirum quos in lacu illo abscondi curauerat, præcutis, & præsentissimo veneno, quod sanguinem contingens, mortem statim inueheret, infixus hærens. Qua victoria, ut & fratris morte rex omni liberatus est timore & periculo, nemine præterea se opponente; sentiens autem eos, qui fratris arma fuerant secuti, iam de sua dubitare benignitate, ita ut liberè ad se transire non auderent, conscientia enim ob admissum facinus stimulante, benignitate sua eos præuenire statuit, per nuncios hortans, ut ad se regem suum naturalem redeant, omni à sua parte, dummodo posthac fideles in officio persistent, offensa abolita: atque ita, omnes ad præteritam obedientiam excepto tãtum primario exercitus fraterni duce Manibanda qui prodicionis in rege reus coram ipso nisi peculiari accepta (ut postea etiam ei in specie data est,) venia comparere non fuit ausus, redierunt. Venia autem data erat Manibandæ, ea conditione, ut in signum veræ pœnitentiæ, labore suo templi structuram, quantum posset, promoueret: qua in re tam constanter perseverauit, ut quamuis rex ipse eum de hac absolueret, non prius destiterit, quam tota structura absoluta, factus post & humilimus & deuotissimus Christianus.

Secundò Urbem aggressus eisdem fugatur.

Tertio non solum fugatur, sed propriis insidiis miserè perit.

Regis erga hostes clementia.

stianus. Pacato hoc modo regno, mandat rex, vt templum sanctæ crucis, à cruce è regione erecta, & quod primus fundamenti lapis S. Crucis die sit iactus, sic nuncupatum, exstruatur omnibus cuiuscunque status structuram pro virili promouentibus: virisque iniungit vt lapides, fœminis vero vt arenas conferant. Quia in re vt tanto magis incitarentur, ipse rex cum coniuge proposuit exemplum. Propriis enim humeris ad lapidicinas accedens, corbem lapidibus repletum, primus in locum præscriptum à cæmentariis attulit: Regina vero prima ad fluuium descendens corbem itidem arenis repletum effudit, quorum exemplum deinde omnes promiscue magno feruore & alacritate sunt imitati, ita vt tota structura breui temporis spatio absolueretur, missæ magna deuotione celebrarentur, & crescente Christianorum numero, tot quotidie ad recipiendum baptismum confluerent, vt vix sacerdotes sufficerent. Dimissus quoque est quam honorificentissimè regis Lusitaniæ legatus, qui ad ea vsque tempora propter continuos motus in aula permanerat, vt vna cum ipso etiam alia à Congi rege missa legatio in Lusitaniam, cui præfecit Congianum quendam Rodrigo dictum, cum aliis suis familiaribus & consanguineis, tum vt regem Lusitaniæ redderent de omnibus certiores, tum vt vna cum lingua mysteria Christianæ doctrinæ penitus cognoscentes, post reditum maiori cum fructu incolas docerent.

Templum S. crucis omnibus adiutoribus edificatum.

Lusitania regis legatus dimittitur.

Congregatis præterea omnibus regni sui præfectis & satrapis, iniunxit, vt quicquid non solum domi, sed etiam in tota ditione haberent idolorum aut aliarum quarumcunque rerum in doctrina Christiana prohibitarum, in locum præscriptum delatum deputatis ad id viris consignarent, minitans se, si quid occultarint, absque vilo respectu capite mulctaturum. Quod mandatum statim magna cum diligentia compleri cœptum est, ita vt intra mensis spacium, omnia idola, ab ipsis adorata, & pro diis habita, in vna sint cõportata locum. Vbi varia deorum erat videre genera, quoquo prout libebat, absque vlla regula, modo aut ratione deum sibi quæ adoraret eligente. Variæ adferuntur dæmonû turpissimæ & terribilissimæ figuræ: Dracones etiam viui quos magna diligentia magnisque impensis, vel optimis cibis nutriuerant. Colubri quoque & serpentes horrendæ magnitudinis. Hirci quoque & tigres, aliaq; animalia môstrosa, hoc persuasum habentes, quo terribiliora erant, tanto diligentius esse veneranda. Afferebantur & aues pleræque immundæ, & nocturnæ, herbæ, arbores, diuersi characteres è ligno vel lapide confectæ, aliæ denique figuræ inuenerabiles, vel in ligna, vel in saxa insculptæ, & vt breuiter totam ipsorum depingam deuotionem, non solum colebant ligna, saxa, animalia, tum viua, tum mortua, sed etiam ipsas animalium pelles stramine completas. Cultus quoque ceremoniæ erant diuersæ, omnes tamen ad humilitatem demonstrandam tendentes, vt sunt flectere genua, in faciem humi procumbere, faciem puluere fœdare, & similia offerentes, cæterum idolis suis quæ quisque meliora & preciosiora possidet. Habent & suos sacrificos, qui simplici populo persuadent, deos illos omnia habere in suis manibus, exaudire preces, & omnia largiri: & si quis à morbo in quo horum deorum implorasset auxilium, liberatur, ipsis propitiis acceptum ferendum docent, sin minus, iratos affirmant, & optimo quoque munere illato placandos. Et hoc est quicquid de Muciconghorum religione aut superstitione antequam ad Christianam peruenirent fidem, cognoscere potui. Congestis autem, vt diximus, omnibus hisce abominandis imaginibus, & diis: alio edicit mandato rex, vt ligna quisque pro facultatibus in locum quo prælium præteritis diebus erat commissum, vnum in aceruum conferrent, quibus postea impositos deos omnes in cinerem redegit, quorum loco subditis suis depictas cruces, sanctorum imagines, & res eiusmodi à Lusitanis allatas, dedit, imponens etiam præfectis, vt sin-

Idola omnia in vnum locum conferri curat.

Idolorum varietas.

Omnia idola Vulcano traduntur.

guli

*Tria templa
sumptuosissima.*

*Novæ mona-
chorum aduo-
lant exami-
na.*

guli ad suum exemplum in sua provincia templum ædificent, & cruces erigant, tandem vniuerso populo significat, se legatum misisse in Lusitaniam, vt adducant sacerdotes, qui doctrinam Christianæ fidei quotidie sint proposituri, vt in dies in ea crescant & proficiant, vtque adferant diuersas DE I, virginis Matris, & Sanctorum imagines, quos inter ipsos sit distributurus, bono interim ipsi essent animo, cæpto fidei cursui constanter insistentes. Exstruenda præterea rex hic tria curauit templa sumptuosissima; primum Saluatori pro gratiarum actione, propter tam incredibilem victoriam, qua fratrem cum omnibus fidei Christianæ hostibus superârat, in quo Regum Congi vsque adhæc tempora est sepulchrum: secundum Mariæ adiutrici, propter auxilium contra hostes allatum: tertium D. Iacobo in miraculi memoriam, quod pro Christianis pugnarit, dedicatum est. Adueniunt interim naues è Lusitania, multis variisque monachorum referta examinibus, aderant Franciscani, Dominicani, Augustiniani, aliique multi, qui magna diligentia & feruore, vt assolent, doctrinam Catholicam profeminarunt, ita vt omnes totius regni incolæ, vna cum vicinis quibusdam nationibus eam amplecterentur, vt & in hodiernum vsque diem durat.

*De Alfonsi regis morte, & de Don Petri successione. Quomodo
Insula D. Thomæ primum sit cæpta habitari, & de eius E-
piscopo è Lusitania misso: aliisque rebus, quæ
paulò post acciderunt.*

C A P V T I I I I.

*Moriens rex
filio Christianam
religionem
commendat.*

*Sub Don Pe-
tro insula S.
Thomæ habi-
tari cæpta.*

*Episcopus è
Lusitania
missus singu-
lari cum gau-
dio ab omni-
bus excipitur.*

REG autem omni diligentia in hoc solum incumbente, vt crescens in sua regione Christiana fides nunquam aboleretur, placuit DE O eum ad se ex hac miseriarum valle euocare, morbo præmissio placido, ne nimium torqueretur. Qui toto eo tempore quo decubuit, Christianæ religionis incrementum agitans animo, de ea cum circumstantibus tanto cum feruore contulit, vt satis omnibus ipsam Christi Saluatoris crucem penitus cordi eius impressam esse appareret, filio Petro eam præ cæteris omnibus ad regnum feliciter administrandum necessariis commendans; & tandem ita exspirauit, vt mors ipsa totam vitam decoraret, relinquens successorem verè patriissem, in religionis præcipuè negotio, filium. Quo regnante nauigatio illa crescente indies nauium eò commeantium numero, aucta, est & insula S. Thomæ, cum saltem in littore versus continentem à paucis quibusdam habitaretur piscatoribus, interiore parte interim tota deserta, mandato regis à Lusitanis habitari cæpta est, & processu temporis & habitatoribus & commerciis aucta, tandem Episcopo à Rege misso, vt & Lusitanis & Congianis in fidei negotio præset, decorata est. Qui cum in Congum primo ad capessendum munus episcopale traiceret: incredibili latitia & honore, tam à rege quam ab incolis est receptus: toto 150 milliarium, quibus, vt & antea diximus, Metropolis à portu Prazano distat itinere, via non solum emundata & complanata, sed & elegantissimis storeis regio mandato, ita vt terram pedibus non contingeret, tecta; & quod magis adhuc erat admirandum, ab vtraque parte viris, mulieribus & infantibus, arbores, & omnia loca paulò editiora complentibus, septa, qui non solum, episcopum vt hominem sanctum, quasi à DE O missum videre, sed etiam aliquo munere donare, aliis agnum, aliis hæcudum, aliis pullos gallinaceos, perdices, & pisces aliaque multa offerentibus, vel-
lent,

lent, se tanto si reciperet beatiore existimantes. Est & hoc præter cætera memorabile, quod in hoc itinere quam plurimi vtriusque sexus homines, tam parvuli quam magni, senes etiam vsque ad octuaginta annos nati, sese episcopo obtulerint, obnixè rogantes, vt se sacro Baptismi lauacro tingeret, idque tanta cum pertinacia & feruore, vt non nisi voti compotes facti abssisterent; in quem vsus episcopus semper cogebatur habere aquam, salem & alia eiusmodi ad manus, tantoque diutius huic itineri immorari. Post varia tandem & deuotionis & lætitiæ in itinere experiméta quæ hic breuitatis causa omittimus, ciuitatis territorium ingressus obuium habuit cum rege, & toto eius comitatu vniuersum vrbis clerum, à quo solemnè processione in templum sancti Crucis primum deducitur, vbi actis DEO gratiis, diuersorium à rege ipso præparatum ingressus, non multos ibi otiosos consumpsit dies, sed statim officium suum fecit in ordinanda & confirmanda ecclesia, quemque tam monachos, quam presbyteros sui admonens officij. Templum sanctæ Crucis nomine indigetatum, viginti & octo habens canonicos cum diaconis, organo præterea & campanis, aliisque ad cultum requisitis instructum, Cathedrale nuncupauit. Atque ita nulli labori parcens, vt vinea DOMINI excoleretur, & nulli non periculo si res postulabat, resistens, frequenter ab vno in alium locum, relictis semper vicariis, tandem moritur, & in Insula D. Thomæ sepelitur. Huic succedit alius in Congo residens, Æthiops, ex regia stirpe oriundus, ab Alfonso rege olim in Lusitaniam, deinde Romam, vbi vnà cum Christianæ doctrinæ mysteriis Latinam quoque linguam perdidit: vnde rediens, & nauem egressus, Congum versus ad capeffendum ad quem vocatus erat episcopatum, directo itinere, ei priusquam Congum pertingere potuerit immoritur. Quo defuncto, & regno aliquandiu absque pastore & episcopo remanente, moritur etiam prædictus rex Don Petrus absque hæredibus, successorem relinquens fratrem Franciscum, qui paulò post eum subsecutus, post quem quintus rex Christianus coronatur, proximè ad regium accedens sanguinem, Iacobus nomine, vir magnanimus & bellicosus, virtute, prudentia, & consilio clarus, & quod est præcipuum, Christianæ fidei constantissimus assertor, ita vt paucos post annos in vicinis quoque terris subiugatis incolis, eam quoque propagaret. Erat præterea Lusitanorum singulariter amās, vnde & habitu patrio relicto, eorum se more vestiuit; in quo vestitu, vt & in palatij sui ornatu erat magnificentissimus, insigniter præterea tam ergo Lusitanos, quam erga Congianos liberalis, ita vt ab omnibus amaretur impensissimè. Bis ter vno vsus vestitu, non amplius eum in duebat, honoratos eo volens amicos, pannis se vestiebat preciosissimis, nulli parcens sumptui, magnos cara decere existimans, vnde omnis generis telarum sericarum & preciosissimarum quæ aliàs in illa regione nunquam erant visæ, affatim magno lucro è Lusitania adferebantur.

Sub hoc rege tertius creatus est insulæ D. Thomæ & Congi Episcopus, Lusitanus natione, qui & solitis gaudiis & ceremoniis, vt præcedentes est ab incolis est exceptus, & in eodem S. Saluatoris introductus. Diabolus autem augmentum hoc Christianæ fidei ægrè ferens, zizania sua tunc quoque seminare aggreditur, accensis inter regulares, canonicos & monachos, & nouum hunc episcopum simultatibus, deinde odiis, quæ in manifesta dissidia erumpebant. Canonici enim & monachi tanto tempore hortatore & monitore episcopo destituti, & pro libitu omnia aut facere aut intermittere assueti, iniquè ferebant se ab Episcopo reprehendi, & eò tandem venerunt, vt vnoquoque se Episcopo parem, aut etiam maiorem existimante, iussa eius & monita exequi detrectarent, quamuis maximo ecclesiæ & scandalo & detrimento, vnde mirum non fuit dissidia aperta oriri, Episcopo suum munus exequi, dignitatemque suam tueri satagente.

*Baptismum
in stuerè po-
sunt.*

*A rege ipso
excipitur epi-
scopus.*

*Templum ca-
thedrale.*

*Moritur pri-
mus epi-
scopus.*

*Secundus et-
iam in itinere
moritur.*

*Don Petrus
rex absque
hæredè disce-
dit.*

*Cui frater
succedens, non
diu est super-
stes, regno ad
Iacobum qui
quintus fuit
Christianus
rex deuoluit.*

*Mutat habi-
tum.*

*Tertius epi-
scopus.*

*Dissidium
inter epi-
scopum & cla-
rum.*

tagente. Rex autem vt erat amantissimus doctrinæ Christianæ, Episcopi fauebat partibus, refractarium clerum ad obedientiam suo Episcopo præstandam, hortans, & resistentes in Lusitaniam captiuos transmittens. Atque ita ordinibus illis diminutis, partim regis captiuos emittentis imperio, partim propria cleri malitia, (tam enim in nimia sua licentia obduruerant, vt potius quam ferrent Episcopum, muneri suscepto renunciantes in Lusitaniam cum corrasis facultatibus redirent,) Fides Christiana quæ tam subito in iis regionibus excreuerat, paulatim clericorum culpa labefactata est. Hoc vero non contento Alastore noua omnia turbandi in hoc regno datur occasio, cruentis inter proceres & subditos regni natis discordiis. Piè enim hoc rege defuncto, tres vno momento dissentientibus proceribus eliguntur successores. Primus fuit defuncti regis filius, verus regni hæres, sed paucis gratus, vnde & vno die & rex salutatus & occisus est. Remanebant itaque reliqui duo, quorum alter rex salutabatur pleaque & aulicorum & plebis vota à suis habens partibus, sed præter expectationem Lusitanorum & aliorum paucorum ex nobilitate, qui tertium ad hoc regniæ dignitatis fastigium eleuatum cupiebant, vnde facta coniuratione templum, vbi rex salutabatur, & solitis ceremoniis coronabatur, alterum quem ipsi nolebant, ingressi eum tumultu quasi ex improviso excitato, sub ipsis votis & acclamationibus obruncant: sibi persuadentes, hic occiso, & nemine præter illum quem ipsi cupiebant ex regia progenie superstite, eum necessariò regem creatum iri. Illi autem, qui econtra regi iam omnium ferè votis creato fauebant, conscij Lusitanorum & aliquorum ex Congi satrapis erga eum odij, & quod alterum electum mallent, seditioni quæ hinc oriri posset obuandum statuunt: morte nimirum eius, quem Lusitani promotum cupiebant; sperabant enim fore, vt eo mortuo Lusitani coniunctis cum ipsis votis suo regi essent acclamaturi. Inscij itaque Lusitanorum consilij sicarios ad eum è medio tollendum, mittunt, qui mandatum exequuntur strenuè, eodem ferè momento quo Lusitani quoque ignari, suum regem in templo, vt diximus, obruncant. Quibus rebus etiam commotus populus, & cernens vno eodemque momento se tota ferè regia stirpe orbatos, ira in Lusitanos accenditur, iisque hanc sanguinis regij effusionem acceptam ferens, quoscumque ibi inuenire poterant comprehendunt (exceptis tamen sacerdotibus, quibus propter officij reuerentiam parcebant) omnesque regiis manibus offerunt eorum sanguine parentantes. Ne autem noui ex hoc diuturno interregno oriantur motus regno priuato hæredibus, fratrem domini Iacobi, regis supra defuncti Henricum eligunt, qui copias educens contra Anzicanos auditis hisce dissidiis Congianum iugum excutere se posse temere sperantes, vicarium aut administratorem reliquit Aluarum quendam 25 annorum iuuenem, vxoris suæ ex alio marito filium. Qui quoque paulo post rege in prælio defuncto, & vna cum ipso tota extincta linea regia, communi omnium incolarum suffragio rex Congi salutatur. Erat hic Aluarus vir mansuetus, & optimi iudicij: vnde & statim in hoc incubuit, vt regnum omnibus suspicionibus turbulentis purgatum in pristinam tranquillitatem reduceret: conuocatis itaque Lusitanis omnibus, tam clericis quam laicis, hincinde per prouincias, & propter motus, & propter timorem è laniena Congiana conceptum, dispersis, eos coram omnibus regni proceribus excusauit publice, rationes afferens varias, quibus, vt & res ipsa erat, eos ne minimam quidem præteritis motibus præbuisse ansam asserebat: quod etiam deinde tam regi Lusitanæ, quam D. Thomæ Episcopo per litteras significauit, orans, vt in posterum, sicut ante fecerant, amicè cum suis absque vlllo periculo aut timore conuerferentur. Quibus litteris omnes tam incolæ, quam Lusitani singulari affecti sunt gaudio, & omnibus ab vtraque parte suspicionibus abolitis, rursus vt ante

*Diminuto cle-
ro religio fris-
gessit.*

*Hoc rege de-
functo cōten-
tiones cruen-
ta inter regni
proceres or-
riuntur.*

*Duo eodē mo-
mento occidun-
tur reges dis-
uersis in locis.*

*Lusitanorum
sanguine, oc-
cisorum regum
manibus pa-
rentantur in-
cola.*

*Henricus don
Petri frater
rex salutatur.*

*Aluarus huic
in prælio con-
tra Anzica-
nos occiso suc-
cedit.*

*Huius dili-
gentia & hor-
ratu Congia-
ni Lusitanis
reconcilian-
tur.*

antè libere commercati sunt. Episcopus etiam qui propter præteritos tumultus in Congú traicere non fuerat ausus, tandem quoque eò ad capeffendum munus est profectus, in hoc incumbens, vt si qua in vtrorumque animis remansisset suspicio, eam autoritate & præsentia sua prorsus deleteret, tum etiam vt statum ecclesiasticum ferè iam collapsum salutaribus suis præceptis & monitis restauraret: & voti factus compos in insulam D. Thomæ rediens, in morbum incidit, quo etiam periit, Episcopali sede tertio iam aliquandiu vacua relicta, magno quoque cum reipublicæ Christianæ detrimento. Contigit enim vt ad ingenium absque inspectore redeunte clero, Christiana fides tam in regis iuuenis adhuc indocti, & ad voluptates procliuis, quam in cæterorum & aulicorum & plebeiorum corde refrigesceret, rege præcipuè ad cuius exemplum omnes componebantur subditi, iuuenum quorundam sui similibus verbis magis magisque excitato, & iam de ea publice relinquenda agente. Erat enim inter alios qui cum ipso versabantur familiarius, cõsanguineus eius Franciscus Bullamatare, qui confidentior reliquis, propter genus & honores, quos quotidie assequeretur, factus non solum priuatim apud regem, sed etiam publicè apud populum, læpius declamabat, vanam esse religionem, & in regni perniciem introductam, quæ polygamiam prohiberet, satius itaque esse, vt ad antiquam, sub qua & multitudine virum & opum magnitudine reliquas omnes nationes antecesserant, repetant: totamque hisce clamoribus aulam cum ciuitate, vniuersoque adeò regno commouit, vt vel minimum abesset, quin omnes vno animo publicè doctrinam illam tanto cum desiderio & zelo prius apprehensam abiicerent, & vt impiam condemnarent. Quod malum tamen DEVS tandem singulari quodam auertit miraculo, quo titubantes omnium animi in fide Christiana rursus sunt confirmati. Ferociens enim & propter regiam, vt diximus, consanguinitatem elatus Franciscus, tandem peccatis suis & blasphemis immortalis, & regis iussu, quamuis manifestæ hæreseos notatus, in templo S. Crucis honorificentissime sepelitur: vbi res mirabilis & incredibilis ferè, ad erigendos, vt diximus, in fide deficientium animos accidit. Nocte enim intempesta mali spiritus magno cum tumultu tectum templi confractis & dilaceratis storeis comminuunt, & templum subintrâtes, exangue cadauer è tumulo extractum auehunt, ita vt mane, magno cum terrore tectum templi videretur ab omnibus mire dilaceratum, corpore interim defuncti nusquam apparente. Hoc regem, reliquosque maximè ad pœnitentiam induxit quidem, sed rex cum iuuenis adhuc & absque vxore esset legitima, deficiente quoque hortatore episcopo in voluptatibus suis permansit, donec aliis pœnis diuinitus immixtis retractus est.

Moritur Episcopus.

Franciscus Bullamatare relinquenda Christiana religionis tã regi quam populo est autor & susceptor.

Miraculo confirmatur dubitantes de Christiana fidei veritate.

Descriptio populorum quos Giachas vocant, de eorum conditionibus, armatura, aliisque moribus, quomodo urbem regiam cœperint.

CAPVT V.

VXTA primum Nili lacum, in prouincia quadam regni *Giacha populi.* Monemugarij, habitant populi quidam efferi & barbari, (Giachas vocant incolæ) furtis & latrocinis Arabum & antiquorum Nomadum more assueti, carnibus vescentes humanis, bellicosi & truculenti, absque rege ac certa sede, pastorum in morem sub tuguriis habitantes, quorum arma claua, telum ac pugio, cæterum nudi, & in diem viuentes. Hi

*Congianum
regnum in-
gressu regem
ipsum regno
pellunt.*

magnis copiis sedibus suis egressi, omnes circumiacentes regiones populates impune, nemine nimirum vim eorum sustinente: tandem ad Congianum usque regnum penetrarunt, atque per Battanam provinciam ingressi, omnes obuios suo more tractant, regis quoque tandem copiis, quos ad resistendum miserat, fusis; aciem versus Congum, regiam ciuitatem magno omnium terrore dirigunt. Rex autem animo propter acceptam cladem perturbatus, trepidationem quodammodo auget, obuiam enim hosti non audet proficisci, ut à finibus eum propellat, sed domi eum expectat, donec maximo cum strepitu ad radices montis, hostiles urbem obsidione cingentes, visuntur copiae: & tum demum cum paucis illis qui in vrbe remanserant, (audito enim hostis tam truculenti aduentu, & regis visa pusillanimitate, fugerant quamplurimi) in planicie illa, in qua Alfonso rex olim cum fratre Pangi praefecto felicibus auspiciis pugnauerat, eum expectat, & ascendente per angustiam illam prohibere satagit: sed non pari cum Alfonso successu, ut nec pari magnanimitate & confidentia, animo propter scelera exulcerato, & conscientiae stimulis agitato: nulla enim vi hostis terretur, sed tandem in planiciem erumpens, regem cum vniuersis copiis, infirmum & timidum fundit, & usque ad urbis mœnia persequitur. Compulso itaque intra mœnia regio exercitu, omnia intus miscentur, omniaque foeminarum & puerorum suam sortem quod ad tales sit & tam crudeles deueniendum manus deplorantium, complentur eiulatibus; diuersa demum captantur consilia; rex quoque cum de urbis defensione desperaret, non solum fugam dat consilium, sed & eius quoque proponit exemplum, preciosiori conuafata suppellectili in Zairi fluminis praecipuam se abdit insulam de Cauillos à Lusitanis propter hyppopotamorum ibi multitudinem, dictam, quem omnes ferè sequuntur, relicta & prodita in vrbe imbelli plebe, ita ut nullo labore Giachæ ea potiti, omnia caedibus complerent, urbem cum aedificiis & templis ferro & igni deuaftarent. Hoc autem non contenti hostes, diuisis copiis per totum regnum se diffundunt, omnia depraedantes, felici vbique successu. Incolæ enim omnes qui poterant, audita regis fuga, urbisque regiae deuaftatione, salutem quaerendam statuentes se in montes abduunt, & reliqua omnia hostium furori, nemini parcenti, destruenda relinquunt. Diximus superius, quod rex per miraculum admonitus, permanferit tamen in peccatis suis, donec grauiori aliqua poena ad saniores reuocaretur mentem: quod misera hac strage tandem factum est: qua non solum ipse rex toto ferè regno est exutus, sed totus etiam populus, tam incolæ quam peregrini, tam laici quam clerus, ob admissa peccata est quam seuerissime à DEO punitus. Multi itaque ex subditis, qui subito perculsi timore in montes confugerant, misere perierunt fame, ut postea per vias discurrentes, vbique deficerent, & totos campos cadaueribus complerent. In insula de Cauillos in quam rex confugerat, quum fugitiuorum magnus esset numerus, comitatu cito deficiente, maxima quoque fames, qua quamplurimi moriuntur, ingruit, pestem quoque, aliosque morbos contagiosos secum vehens: ita ut maxima pars ibi quoque misere perierit: bucella enim panis seruo qui circiter decem aestimabatur coronatos, commutata, in hoc saltem se consolantes, quod deficiente pecunia ipsa seruitute mortem effugere possent: nam Lusitani mercatores insulam D. Thomæ incolentes, cum seruis, pauca quaedam alimenta commutabant. Et hac tam spe quam necessitate adductus pater vendebat filium, ut ex eo tandem quem genuerat, precio vili diuendito, famem saltem vel ad momentum sedaret, frater vendebat fratrem, imo si fieri poterat, omni posthabita pietate, vnoquoque etiam scelere mortem procrastinare satagente, liberi per vim aut fraudem proprios vendeabant parentes. Multi quoque voluntariae seruituti etiam è regni proceribus, se adderebant hoc saltem sperantes,

quod

*Rex primu
eoru qui fugã
non solum
suadet, sed
etiam capes-
sit.*

quod qui etiam absque precio se emeret voluntarios, victum vel parcissimum non denegaret, unde & insulæ diui Thomæ, imo etiam Lusitania, seruis hac necessitate diuenditis, inter quos etiam regij stemmatis erant quamplurimi, est quasi referta. Rex ipse quanquam nondum, vt subditi sui cum fame esset congressus, non tamen euasit immunis: variis enim se sustentās cibis insalubribus, accedente etiam insulæ humiditate, in hydropem incidit, quæ maximo cum dolore eum vsque ad mortem est persecuta. Tandem itaque agnoscens DEVM sua peccata ita vlcersi, ad preces & lachrymas cum serua quamuis serua pœnitentia, DEI implorās misericordiam, est conuersus; & tali cum fructu, vt quamuis ipse vsque ad mortem hydrope esset afflictus, publica tamen regni, ipso etiam in regium solium restituto cessaret calamitas. Lusitanorum enim consilio, per legatum à Lusitaniæ rege petiit auxilium, miserias imo ruinam regni ni succurrat, significans. Accidit autem hoc in principio regni D. Sebastiani, qui quam celerrime misit ducem Franciscum Goueam, cuius opera aliquoties in Indiis Occidentalibus & in Africa fuerat vsus, cum 600 militibus, & multis aliis ex nobilitate Lusitanica, qui fortunam suam iis in locis experiri volebant.

Magna ex fame miseria.

Rex famem euitans in hydropsim incidit.

In regnum Lusitano- rum auxilio restituitur.

De auxilio regi Congiano à Lusitania rege misso. De aliis legationibus sacerdotes petentibus in Hispaniam missis, & earum successu. De metallorum fodinis antea denegatis, regi Hispaniæ oblati, & demum de voto Edoardi Lopez.

CAPVT VI.

TAQVE missus supradictus dux cum mediocri (sexcentorum enim quos rex Sebastianus mittebat, numerus egregiè à nobilitate eiusque comitatu augebatur) exercitu, regis sui ad præfectum Insulæ D. Thomæ in promptu habebat mandata, vt nauibus, com meatu reliquisque omnibus ad talem expeditionem necessariis eum instrueret: quibus instructus & portum Prazzanum ingressus, regem Congi in insula equorum, magno cum eius & solatio & gaudio, visitat: & tandem adiunctis ad suum, exercitum omnibus iis tam incolis quam Lusitanis qui armis gerundis erant idonei, magnis itineribus & quanta potest celeritate, hostem victoria elatum aggreditur, & post multa variaque prælia, sesquianni tempore pulsus omnibus, strepitu potius bombardarum & tormentorum qui Giachis, vt nondum hoc armorum genere assueti erat intolerabilis, quam vi aut multitudine superatis, regem in solium suum restituit: atque tandem eiectis præter opinionem Giachis, ita etiã vt paucissimi ad suos redirent, & omnibus in Congiano regno compositis in Lusitaniã redit, Congiani regis habens literas, quibus præter gratiarum actionem, petebat, vt sacerdotes, qui populum in Christiana religione erudirent, mitterentur, manentibus cæterū propter loci amœnitatem, multis ex eius exercitu, qui iam & diuitiis & gloria florent. Rex vero Congi, post tot demum mala factus modestior, vxorem duxit Catharinam hodie adhuc superstitē, ex qua quatuor suscepit filias, & seruis quas habebat, duos filios & filiam. Et quia in his regionibus filia non succedunt in regno, seruæ maior filius Aluarius, qui hodie adhuc viuit, regni hæres à patre nuncupatus est. Eo ipso tempore, quo prædictus dux cum copiis suis in regno Congi hæreret, intelligens Lu-

Sacerdotes petiit.

Tandem vxorem ducit.

fitaniæ rex Sebastianus, abundare id auri, argenti, aliorumque metallorum fodinis, duos eò misit huius rei peritissimos artifices quibus Hispani olim in cognoscendis metallorum fodinis in Occidentalibus Indiis fuerant vsi, vt cum regis venia fodinas perlustrarent & viderent, num aliquid inde lucri aut emolumenti extrahi posset, quos rex cuiusdam clerici Lusitani Francisci Barbuti consilio, in alia loca, vbi nullas esse fodinas certo sciebat, deduci curauit, veritus, ne si illæ detegerentur, ipse paulatim propter egregiam Lusitanorū auitiam, quæ impensissime auro & argento inhiant, toto regno, sub amici tamen titulo priuaretur. Bonum quidem id fuit consilium, amicos contra seipsum non cupientis armare, sed euentus non adeo felix. Denegatis enim metallis illis tam in Europa preciosis, vt vel ad remotissima loca amatores sui alliciant, deficere cœperunt commercia, ita vt pauci in posterum, tam ex Lusitanis, quam ex aliis nationibus eo commearent, vnde etiam nulli eò peruenerunt clerici, quorum defectu etiam ipsa doctrina Christiana concidebat paulatim. Vnde supradictis litteris data est occasio, Congi rege summis precibus sacerdotes efflagitante, ne fides Christiana prorsus aboleretur, non culpa incolarum, qui ei valde sunt addicti, sed docentium & sacramenta administrantium inopia; sed surdoscant fabulam. Rediens enim dux ille in Lusitaniam, regisque Congi litteras, regi suo offerens, nihil aliud tulit responsi, à rege adhuc iuvene, nisi daturum se operam, vt regis Congiani petitioni missis clericis satisfaciat: nihil vltius vel procuras vel efficiens. Vnde pietatis amans Congianus vnū adhuc cogitur mittere legatum, cui præter mandatum, vt regem oret, vt mittat sacerdotes, adiungit & illud, vt seruos qui in præterita calamitate fuerant diuenditi, redimeret. Veniens itaq; in Lusitaniam, multos quidem redemit (quam plurimis quoque in voluntaria seruitute, religionis amore perseuerantibus) quorum opera deinde rex & in consiliis & in restauranda religione est vsus; sed quod ad alteram mandati partem, nihil est effectum: nam beneuole quidem à rege Lusitaniæ excipitur, amplis etiam promissis; sed tandem quoque re infecta absque clericis discedendum fuit. Triennio post, mittitur à Lusitaniæ rege Sebastiano Antonius Glioua Castilianus, vt episcopatum in insulæ D. Thomæ gerat, cum commissione tamen, vt & in Congum aliquando commeet. Qui male ab insulæ præfecto exceptus, (non enim bene inter episcopum & præfectum conueniebat) in Congum tandem nauigat: vbi etiam accusatus apud regem, & delatus ab amicis præfecti, quod homo esset ambitiosus, qui imperium suum vltra regium efferre cupiat fastigium, primum ab ingressu prohibetur: sed post melius cognita re, recipitur quam honorificentissimè, Rege honoris ergo alterum è filiis suis obuiam mittente, qui magna cum pompa, magnoque cum honore eum vsque ad regiam ciuitatem est comitatus. Episcopus autem post octo menses, quibus ibi commoratus fuerat, antequam rex Sebastianus in Africam traiecisset, in Lusitaniam abiit, duobus monachis, & quatuor sacerdotibus ibi relicto, qui tanto regno non poterant sufficere. Noua itaque opus fuit legatione. Vnde rege Sebastiano in Africa defuncto, ad successorem eius Don Henricum Cardinalem scribit eodem quo ad antecessorem tenore, nihil aliud nimirum quam sacerdotes flagitans, sed frustra, Cardinale, antequam aliquid effici poterat, & regnum & vitam relincente.

Huic succedens Philippus Castiliæ rex, mittit statim qui hoc nunciet præfecto insulæ D. Thomæ, adiungens quoque litteras ad Congi regem amicitiam & beneuolentiam antecessorū in se non desituram promittens: quas præfectus D. Thomæ commendat Sebastiano cuidam de Costa, sub legati titulo ad Congi regem deferendas. Vnde magno Congianus accepto gaudio, eundem Sebastianum cum litteris ad regem Philippum remittit, præter reliqua capita quibus ad

Noua legatione clericos petiit.

Missus tandem episcopus non admodum amice excipitur.

Redeunte in Lusitaniam episcopo nouè rursus legationem clericos petens mittit.

bus ad Castilliani litteras respondere, offert etiam ei in signum firmæ ac stabilis amicitia metalli fodinas, quas antecessoribus eius olim sciebat esse denegatas, & non solum offert, sed etiam, vt meliorem ineat gratiam, specimina aliquot diuersorum metallorum ostendi iubet: hoc saltem & præcipuè petens, (periculum & calamitatem ex præteritis motibus procedentem declarans) vt copiam ei faciat clericorum, qui populum iam fere à Christiana religione discedentem doceant & confirment. Moritur autem hic in itinere naufragio iuxta Lusitaniam facto, & cognito post per capsulam in qua & litteræ regales & commissio- nis articuli conscripti asseruabantur in littore, inuentam. Vnde Congianus rex per nuncios hac de re factus certior, doluit quidem se etiam hic per vndas spe sua frustrari. Sed tamen ab incepto non destitit, & hoc vnum semper spectans, vt nimirum Christiana restauretur religio, aliam decernit legationem. Ad quam multis sese offerentibus etiam ex regni proceribus, singulis hunc honorem expetentibus, (vnde facile iudicare poterat, vno recepto, reliquos ægrè la- tuos) vt neminem offenderet, peregrinum, nempe Edoardum Lopez, ex cuius acroamatis hæc omnia habeo, mittit. Qui cum iam aliquandiu in hoc regno habitasset, ita vt non solum linguam, sed & omnia reliqua huius regni propria & particularia nosset, & tum in aula versaretur, mittitur magno cum fauore & benevolentia regis, omnibus informationibus, vt vocant, instructus, & testimoniis & aliis ad eiusmodi munus necessariis ornatus, vt omnibus esset notorium, huc non solum esse legatum, sed & regi carissimum. Summa legationis erat, vt datis regi Philippo litteris, ipse etiam de statu regni cum eo ageret, necessitatem declararet, & vt sacerdotes, qui populum erudiant, mittat, quam obnixè oraret, & demum aliquot metallorum specimina proferret, regis Congiani nomine liberam eorum, quod ab antecessoribus denegatum fuerat, inquisitionem offe-rens. Deinde vt Papam quoque inuiseret, & pedes eius, regis Congiani nomine deosculans, miserum Congiani populi quoad fidem Christianam, statum quoque declararet, orans & obtestans, vt tot hominum animabus in curam & clientelam suam susceptis, ex paterno affectu suam apud regem interponeret intercessionem, vt missis qui doceant & administrèt sacra, tot hominum consulatur saluti. Dimissus itaque, adhuc circa octo menses & ad sua & ad regis curanda negotia in regno hæret, vsque ad mensem Ianuarium, quo tandem nauem Lusitanicam quæ Vlissiponam versus, vela faciebat, reperta, eam conscendit, & auectus est, multis variisque periculis vsque ad reditum, quæ paucis quoque describemus, oblectans. Nam primum cum ventum esset post multas tempestates, è regio- ne promontorij viridis, ad tractum Cabo verde à nauigantibus dicti, nauis & vetustate, & tempestatibus concussa, ruptura in prora accepta, aquam magna vi hausit; periculum auxit ventus, à prora vehementissimus, ita vt neque conti- nentè, neque insulas quæ huic promontorio adiacent contingere possent, vnde cum iter retro fracta aut concussa naui legere non auderent, quasi desponsatis animis cõuersa nauis ventum à puppi capientes, cursum versus Nouæ Hispaniæ adiacentes insulas, non sine maximo & periculo & metu dirigere coguntur. Vbi tandem post varia pericula tam naufragij quam famis consumptis omnibus alimentis aut corruptis, Insulam Cubagoam, è regione Margaritæ insulæ, vbi vniones extrahuntur, sitam tenuerunt, & refecta quantum poterant nauis, no- uoque com meatu instructa, versus Occidentalis Indiæ continentem, portum Cumanum littus semper legentes, (altum enim mare propter nauis infirmita- tem erat suspectum) petunt. In quo omnes è submersa nauis seruati, in morbos ve- hementissimos, partim à timore, partim à fame, siti, & maximè ab intollerabili- bus inhospiti maris tempestatibus ortos, inciderunt, multis etiam, quibus mare pepercerat, ibi pereuntibus. Dum itaque & hic legatus decumbit, nondum re-
cuperata

Periculum ex occultatis fo- dinis cogno- scens, eas de- mum regi Cas- tellano of- fert.

Moritur in itinere lega- to, aliam de- cernit lega- tionem.

Summa le- gationis,

Periculosa le- gati nauiga- tio.

Legatus hic in morbum incidit. cuperata valetudine, naues quæ constituto tempore ex iis oris Hispaniam versus vela facere solent, eo relicto, abeunt, ita vt per integrum annum ibi hære cogeretur. Vnde etiam rex Congi se operam rursus luisse existimans (mortuum enim eum putabat) omni tamen diligentia sui regni Christianis consultum cupiens, nouam instituit iisdem cum mandatis legationem, mittens Petrum Antonium, primum à rege, vna cum Lusitano quodam deuotissimo & ditissimo Casparo Diazio, quem ei adiungit socium, sperans fore vt huius opera qui & linguam & mores Hispanorum nouerat, nihil ei deficeret, mandans etiam vt si fortè, quod tamen vix sperabat, Edoardum ibi reperirent, communi consensu & opera negotium perficerent. Sed infelici hic mittitur auspicio, capta enim nauis ab Anglis, dū versus Angliam deducitur, forte fortuna vadis illisa submergitur, pereunte Petro Antonio vna cum filio, & reliquis, paucis, inter quos etiam Diazus erat exceptis; qui eodem tempore, quo Edoardus in Hispania legatione sua fungebatur. Eodem profectus Edoardum de omnibus rebus faciens certiozem, vt de discessu suo Congum versus, celata omnibus causa, redit.

Sanitati restitutus Edoardus in obsequia sua legatione pergit. Restituta autem valetude Edoardus, versus portum ciuitatis S. Dominici nauigat, vt prima data occasione nauem conscendat, & forte reperta naui Lusitanica, quæ cum eadem nauigabat classe, quæ à continenti Indiæ Occidentalis versus Hispaniam quotannis soluit, eam ingreditur. Congregatis itaque omnibus nauibus & classe, vt tutior esset nauigatio constituta & ordinata, tãdem ad Insulam Terceram, vnam ex iis quas Azores vocant, omnes appellunt, & hinc ad S. Lucam, de Barameda, qui portus est ad ostium fluuij Guadalchibir, & hinc Hispalim deuehuntur: vnde Edoardus primum in Lusitaniam ad suos, & ad præparanda necessaria, & ad salutandum amicos proficiscitur, & tandem omnibus peractis, regem Philippum, qui tum Mantuæ Carpentanorum, Hispanis Madrid dictæ viuebat, ad perficiendam legationem inuisit. A quo quamuis benignissime acceptus, & magna cum beneuolentia legatione audita, re tamen infecta, imò desperata serè dimittitur: multis enim primum concurrentibus impedimentis, responsio procrastinatur, & tandem nunciis de morte regis Congiani qui eum miserat, intellectis, rege quæ Hispaniæ in Angliam expeditione occupato, nunciatum Edoardo est, non posse regem iam his negotiis dare operam.

Re infecta dimittitur. Quo responso turbatus, & in diuersas curis distractus partes, deplorat fortunam suam, quod tot exantlatis terra mari quæ periculis, in re præcipuè tam pia, repulsam quasi patitur: ante oculos habens iam tot naufragia in mari, mortem in terra, euitatam, præter tædium & infirmitatem corporis, ex longa nauigatione contractam, iam dolens iacturam irreparabilem tot animarum in illis tenebris pereuntium; iam rursus computans maximos sumptus qui in aula ad perficiendum ad quod missus erat munus frustra erant faciendi, rem tandem aggredditur, tam honorificam quam animæ suæ salutarem. Magno cum animo sprete mundi gloria vt fluxa, & inconstanti, & dimisso omni comitatu, cilicio vestitus Romam petit, Sixto V. tum temporis Papæ absque vlla mora, legationis suæ propositurus articulos. A quo benignissime quoque acceptus, omnibus cum circumstantiis narrat, & populi Congiani miserias, in quo tot animarum millia versentur periculo, ob pastorum & sacerdotum inopiam, nisi ipse rege Hispaniæ non curante, ferat opem: suam ipse operam pro virili deuouens: promittit enim se propriis sumptibus, & diuitiis suis quas (non paruas) in Congi regno possidebat, ædificaturum domum, in qua iuuentus in doctrina Christiana instituatur, vt inde in posterum suos possint habere sacerdotes & professores veritatis Christianæ: salariis præceptorum quoque ex suis redditibus constitutis.

Xenodo-

Xenodochium præterea se erecturum, in quo recipiantur gratis pauperes, tam peregrini quam incolæ, homines doctos & pios eis præficiens, ut ubique pietas accrescere possit. Sua saltem sanctitas, mittat homines idoneos, cum indulgentiis & iubilæis eiusmodi rebus præcipuè in tam remotis regionibus necessariis. Sed responsum tandem tulit à Papa, quoniam Congi regnum ad regem Hispaniæ pertineat, se eius illud committere arbitrio.

De vestitu Congianorum tam ante quam post acceptum Christianismum. De regalis mensæ structura, & eius apparatu, & reliquis huc spectantibus.

CAPUT VII.

ACTENVS satis prolixè de Christianæ religionis in hoc regno primordiis, & casibus variis quibus iactata fuit; restat ut & pauca quædam dicamus de aulæ administratione, aliisque rebus huius regni quasi propriis. Antiquitus & rex, & eius comitatus vestiebantur pannis ex palmarum, ut supra ostendimus, foliis contextus, quibus inferiorem corporis tegebant, cingulis ex eadem materia contextis corpori applicantes, thoracem ab anteriore mollissimis cooperientes pellibus, ut sunt, paruarum & iuuenum adhuc tigrium, felium zibettariarum, murum ponticarum, & aliorum similium animalium, quorum capita maioris ornatus causa humeris applicabant. Pallium nudis humeris iniiciebant orbiculatum ex tenuissimis palmæ foliorum filis, retis in modum contextum ad genua vsque profluens simbriarum loco, floccis versicoloribus circumdatum: quo in dextrum id plerumque humerum reiciebant, ut manus ipsis esset minus impedita, cauda zebrae ab eodem humero ad ornatum dependente. Caput ad ornatum potius quam ad defensionem tegebant paruo admodum pileolo, lutei aut rubri coloris, in superiore parte quadratis, & tam paruis ut verticem vix contegerent. Plerique nudis incedebant pedibus, rex verò & magnates, ocreis quales in Romanorum visuntur statuis, ex palmarum quoque foliis contextis utebantur. Pauperiores eodem quidem modo inferiorem corporis partem tegebant, sed pannis multo vilioribus, reliqua corporis parte nudi. Fœminæ triplici inferiore corporis partem tegunt supparo, vnumquemque singulari cingulo corpori cingentes, quorum infimus à cingulo vsque ad talos demittitur, secundus vsque ad genua, tertius vsque ad femora, omnes pro simbriis versicoloribus floccis circumdati. Mammæ itidem vsque ad cingulum velo tegunt, ut & humeros à tergo breui pallio, omnibus quoque ex palmarum foliis contextis. Caput aut vitta aut pileolo virorum more operiunt, aperta ceterum facie ingredientes. Quæ mediocribus gaudent facultatibus, eodem quoque modo vestiuntur, sed pannis vilioribus, plebeæ vero & seruæ inferiore tantum corporis tecla, nudæ incedunt. Et hic vestitus tam virorum quam fœminarum est antiquus. Qui postquam cum Lusitanis commercari cœperunt mutatus est. Optimates enim, ut & rex ipse Lusitanorum more hodie vestiuntur, togis, palliis, coccineis, & serico, aliisque preciosioribus pannis confectis, quibus quisque pro facultatibus suis utitur; in capite pileos, in pedibus calceos & crepidas, vel ex serico panno, vel corio, vel alia quampiam materia confectos, induunt & gladiis latis in latere gestant, humiliores autem, quibus opes non suppetunt, pristinum habitum retinent. Fœminæ quoque Lusitanum habitum imitantur, excepta saltem palla, caput ceterum vitris tectum, pileolo holoserico, auro gemmisque lucentes, ornant, & torques au-

*Antiquum
Congiano-
rum Vestitus.*

*Fœminarum
Vestitus.*

*Mutato hodie
habitu Lusitanos imitantur.*

reos collo circundant. Hoc autem vestitu solæ nobiliores vtuntur, reliquis antiquum morem referuantibus.

In publico comedit.

Rex quoque à Lusitanis edoctus, in tota aulæ administratione Lusitaniæ regem imitari conatus est; in ipsa etiam mensæ instructione: vnde in publico comedit erecto & Indicis tapetis tecto, in tabulato, in quo solium, auro gemmisque ornatum, ad mensam collocatur, holoserico quoque panno, coccineo colore tincto, coopertum. Et solus mensæ assidet, proceribus interim apertis capitibus astantibus & inferuentibus. Patinis & poculis vtitur argenteis & aureis: prægustatores semper habes, tam cibi quam potus. Satellitibus stipatur ex Anzicanis aliisque nationibus desumptis, qui semper armis supra descriptis induti, palatium circundant. Et si quando rex aut exspaciari, aut aliquò vult proficisci, moniti crotalos instant, qui ad 5 aut 6 miliaria Italica exauditi, omnes de regio aduentu admonent. Egredientem omnes aulici & præcipuè Lusitani quibus plurimum habet fidei, comitantur. Raro tamen palatio egreditur.

Rex ipse sua dicit publicè

In publicè bis in septimana dicit, sed tantum magnates alloquens, & quum nemo proprij quicquam possideat, omnia enim, vt ante diximus, rex sibi vendicat, lites non possunt esse magnæ, vnde & paucissimis verbis dirimuntur, nullis adhibitis scriptis, vt quæ in ea regione ignorantur prorsus. In causis criminalibus processus est admodum facilis, cum rarissime aliquis capite plectatur: & si incola quispiam rem habet cum Lusitano, secundum Lusitanorum leges iudicatur: si ipsi inter se crimen aliquod capitale committunt, à rege in exilium ablegantur: satius enim esse putat aliquem miseris ad pœnitentiam vocari, quam impœnitentem occidere. Et frequenter etiam accidit, vt ij, qui ad decennium, vel ultra in hoc exilio vixerunt, rege culpam remittente, præcipuè si alicuius sunt æstimationis, ad honores reuocentur, aliisque præficiantur, vt suo malo cautiores & prudentiores facti. In ciuilibus controuersijs hic obseruatur ordo, vt si Lusitanus cum Moticongo rem habeat, coram Iudice Congiano eum accuset, si verò incola cum Lusitano, coram Lusitano iudice, quem ex regis permissu ibi habent, causam disceptat. Nullas veterum regum, scriptura destituti, obseruant historias, neque tempora aliter quam per Lunas distinguere norunt, neque diem neque noctem in horas diuidunt. Et si quid memorabile referunt, nullam temporis descriptionem, præterquam quod hoc vel illo regnante acciderit. In festiuitatibus suis ad exhilarandum animum, omnis generis cantant amatorias cantilenas. Testudine etiam vtuntur, sed diuerso à nobis more, vt & structura differenti: concauam enim, id est, in inferiorem eius partem, & superiorem scilicet, iugum, quod etiam cauum est, non ligno, sed tenui admodum membrana, vt vesica appareat, operiunt, quam subtilissima quoque incisa rosa; & ita formato instrumento setas ex Elephantum caudis extractas, adaptant, secundum vocum differentias intensas: quibus in inferiore parte appendent tenuissimas ferri & argenti laminas secundum sonos quoque distinctas. Quod instrumentum artifices, non per interualla aliqua in iugo, vt in nostris fit testudinibus, sed indiscriminatim fides, quarum quæque suam & propriam edit vocem, eligentes pulsant, & strepitum potius quam sonum aliquem gratum, quo tamen ipsi afficiuntur plurimum, edunt, ad quem etiam pedum eleuatione & manuum complosione mensuram obseruantes, magna cum gratia tam mulieres quam viri tripudiant. Hoc etiam instrumento (quod oppidò videtur mirum) animi concepta prodere norunt, tactis ad quæuis significanda fidibus, aut setis potius, idque tanta dexteritate, vt artifices tanquam claro sermone omnia quæ volunt sibi inuicem significant. Aulici vtuntur fistulis, ad quas magna cum arte inflatas saltationem Chyronomicam (Morefscam vocant Itali) insigni cum grauitate saliant, pedibus & toto corpore ad mensuram motis. Plebeii quo-

Processus in causis criminalibus.

Nullas scripturas destituti habent historias.

Mira testudine qua in festiuitatibus suis ad exhilarandum animum vtuntur.

beii quo-

beii quoque crotalis & fistulis vtuntur, sed rudioribus & crassioribus quam aulici.

Medicamentis vtuntur incolæ contra omnes morbos simplicibus ex herbis, arboribus, corticibus, oleis, aquis & lapidibus, quorum omnium ipsa mater natura monstrauit vim & efficaciam. Febris communior est morbus, quæ tamen hyeme magis propter continuam humiditatem, quam æstate homines infestat. Hanc sequitur scabies Gallica, quam incolæ Chitangas vocant, cuius tamen non tam difficilis curatio, quam in hisce regionibus. Febrem curant ligno quod Santalum rubrum vocant (est autem id, quod officinis nostris Aquilinum dicitur, in puluerem redacto, quo cum palmæ oleo ad iustam vnguenti consistentiam mixto, infirmus totum corpus à capite vsque ad plantas pedis perunctus, sanatur. Dolori capitis venæ sectione medentur, differenti tamen à nobis: temporis enim venis sub pelle vel minimum læsis, tenuia quædam cornua applicant, in summitate perforata, quibus sanguinem donec sedetur dolor exsugunt. Et ita faciunt in omnibus corporis partibus, vbi aliquis sentitur dolor. Scabiem Gallicam Santalo quoque cinericio, cum eodem oleo permixto corpus inungentes sanant, vnde tanti est apud ipsos precij, vt vel parua eius particula seruo forti & robusto commutentur. Aluum purgant arborum quarundam corticibus in puluerem redactis, & in potu sumptis: qui quamuis maximè operentur, tamen tam gratam præbent medicinam, vt quæuis etiam in ipsa purgatione munia obire queant. Vulnera herbis & earum sanant succis, tanta quoque virtute præditis, vt affirmet dominus Edoardus, vidisse se seruum seipsum acceptis vulneribus mortalibus, tali medicamento sanitatem recuperasse. Et hoc est optimum quod ab ineunte ætate eiusmodi medicinæ ipsis à parentibus demonstrètur, ita vt urgente necessitate ipsi sibi & cheirurgi & medici esse possint. Nec opus habent tot medicis, cheirurgis, aut etiam aromatibus, syrups, electuariis, emplastris, & aliis eiusmodi rebus, quibus nostris hominibus quandoque mors potius quam sanitas acceleratur, sed vt diximus, omnibus medicamenta simplicia adhibent, magno etiam cum fructu, nec aliis habent opus: sub cælo viuentes temperato, variis gulæ incitamentis abstinentes, nec vino nimio sese ingurgitantes, nulli denique magno morbo præbentes occasionem.

*Sua quoque
habent medi-
camenta.*

*Quisque sibi
& medicus
& cheirurgus.*

De regionibus Congo adiacentibus versus promontorium Bonæ spei.

C A P V T V I I I.

DESCRIPTO Congi regno, situ eius, incolis, & circumuicinis, eorumque moribus, cultu tam domestico, quam militari, superest vt & breuiter quædam dicamus de reliqua Africæ parte versus promontorium Bonæ spei ab Oceano Indico vsque ad mare rubrum, seu sinum Arabicum, in continenti, lustraturi post Nilum vna cum Prete Gianni regnis, ea intentione, vt regiones illas nõ satis omnibus notas, quodammodo, sed breuiter detegamus. Diximus igitur superius, regno Congiano versus Meridiem adiacere regnum Angolanum, cui deinde conterminum est aliud regnum Matamanum dictum, prouincias aliquot, Chimbebas ab incolis appellatas, continens, quod omnem illam plagam, à primo Nili lacu, & ab Angolæ regno, versus Meridiem vsque ad fluuium Brauaghul, è montibus Lunæ scaturientem, continet, & versus Orientem alluitur à fluuio Magnice, qui quo-

*Regnum Ma-
tamanum.*

que ex prædicto lacu versus Meridiem descendit, & cum Brauaghul confluens, versus Notum in mare Indicū effunditur. Montes quoque Lunæ è quibus Brauaghul profluit, præteriens tropicus Capricorni, versus polum Antarcticum ab hoc regno diuidit: & ultra montes hos, sita est illa continentis pars, quam Promontorium Bonæ spei vocant, tam ab illa, quæ à mari Indico, quam quæ ab Æthiopico alluitur, cuique non vnus saltem, sed quamplurimi reguli dominantur. In huius autem medio intra tropicum Capricorni, & ipsum promontorium, surgunt montes illi Lunæ, tam olim, sed falso, vt postea apparebit, à veteribus quasi Nilus ex iis oriretur celebrati. Interior huius continentis, vel saltem promontorij pars ad radices prædictorum montium à paucis habitatur, Arabum more in tuguriolis viuentibus, qui pellibus ferinis vestiti, ferarum ferè naturam habent, ita vt tuto nemo per ipsorū terras transeat. Arma eorum sunt arcus & sagittæ: leguminibus & fructibus terræ viuunt, præter carnes tam hominum quam ferarum venatione captarum. Montes verò sunt frigidissimi, & prorsus inhabitabiles: ad quorum radices versus Occidentem, lacus quidam est paruus, ex quo fluuius oritur, Camissa incolis, Lusitanis verò Rio dulce, id est, fluuius dulcis dictus, qui iuxta promontorium ipsum in mare se effundens, sinum facit, cuius cornu alterum versus Meridiem, Caput falsum dicitur. Ab Indiis enim vela facientibus, magnum prius apparet promontorium quod ipsi speciatim ad reliquorum, quorum in hoc circuitu ab vtroque latere quamplurima sunt, el Cabo de las Augullies vocant, cui deinde hoc minus versus Occidentem adhæret, quod cum à priori tegatur, ita vt ab alto non appareat, el Capo falso appellant. Spacium autem inter duo hæc promontoria comprehensum, quod se extendit ad 100 milliaria in ambabus extremitatibus magnum in mare extendens cornu, ita vt amplissimus quidam appareat sinus, caput illud generale cōstituit, quod & nomine & re bonæ spei promontorium dicitur, multis ibi pereuntibus nauibus ita vt nauigātes tum primum cum illud ab Indiis fuerunt præteruecti, spem felicitis nauigationis concipiunt, antea ferè desperantes, cum ne in ipso quidem sinu, aut etiam in ostio fluminis, quem dulcem appellant, sint tuti. Incolæ sunt nigri quoque, quamuis regio sit frigidissima, polo Antartico ibi ad 35 gradus eleuato, illi etiam, qui, vt supra diximus, radices montium Lunæ inhabitant, aliaque loca niuibus ferè semper operta, nigri sunt, ita vt certissimum præter omnia Philosophorum opinionem appareat, colorem hunc nō causari à magno Solis calore, sed ab alia quapiā, quam nostris Philosophis relinquo indagandam, occulta naturæ vi & operatione. Cum itaque hoc promontorium magis quam vllum aliud se in mare extendat, certissimum quoque est, cum reliquorum transitio sit difficilis, huius præternauigationem esse omnium & difficillimam & periculosissimam, vt Lusitani magno suo malo sæpius in hodiernum vsque diem experiuntur: ventis ibi magno cum impetu à montibus in mare ruentibus, mareque ita turbantibus, vt aliquando nullo artificio, nulloque labore, aut industria præternauigare, aut comprehensi naufragium effugere queant. Et cum hætenus ab antiquis nulla ferè eius, nisi generalis facta sit mentio, operæpretium videtur speciatim quid describere de eius locis, eorumque distantis, vnde præter ipsam rei cognitionem apparebit & magnitudo Indicæ nauigationis, cum hoc solum promontorium, quod semper transeundum est 6000 milliaria, vt paulò post videbimus, contineat. Ab insula enim & fluuio à Ferdinando Poo repertis, vnde eius nomen tam Insulæ quam fluuius sunt sortiti, vbi promontorium hoc primum in mare porrigitur vsque ad cornu illud, quod Lusitani de las Augullas vocant, 2200 milliaria à Septentrione ad Meridiem numerantur, & hinc rursus à Meridie ad Aquilonem, vsque ad illud promōtorium quod Insulæ Soccotoræ opponitur, vbi sinus

Arabicus

Situs montium Lunæ.

Interior continentis pars à paucis habitata.

Camissa fl.

Promontorium Bonæ spei vnde dicitur.

Incolæ nigri sunt quamuis locus sit frigidior.

Periculosa circa hoc promontorium nauigatio.

Circuitus huius promontorij ad 6000 milliaria

Arabicus in mare effunditur, numerantur in littore ultra 3300 milliaria: ita ut ab Vliffipona lecto totius Africae & huius promontorii ab utraque parte littore usque ad Goæ regnum conficiantur ultra quindecim millia milliaria, & hinc ad Malacam, Cinam, aliaque loca remotiora, tanta est distantia, ut multis ab hinc annis nemo navigationem illam tentare sit ausus, præter Lusitanos, qui tam paruis quam magnis nauibus in ea loca proficiscuntur. Sed redeamus tandem ad propositum littus promontorii huius describendi. Multi ab altera eius parte versus Orientem sunt portus, quorum præcipuus est ille qui Formosus dicitur, & huic vicinus qui & Lacus dicitur, ubi mare littus ita excavauit, ut non sinus, sed lacus propemodum videatur, iuxta quem fluuius S. Christophori tres constituens in ostio insulas mari illabitur. Hinc sequitur tractus ille nauigantibus periculosissimus, cuius littus eò quod circa festum natiuitatis Christi primum à Lusitanis visum est, usque ad promontorium de la Pescaria, id est, piscationis, terra natalis dictum est. A promontorio de la Pescaria, est regnum Butuanum, quod à radicibus montium Lunæ incipiens, extenditur versus Aquilonem usque ad Magnicen fl. ad Monomotapanam regionem, & versus Occidentem flumine Braugul clauditur, aurifodinis abundans: cuius incolæ, ut postea dicemus, in omnibus ferè Monomotapanos imitantur. Atque ita strato hoc littore occurrit, ut diximus, Magnices fluuius, qui Sophalæ & Monomotapæ regnorum terminos versus Meridiem constituit, quorum quoque breuis est instituenda descriptio.

Portus in Orientali continentis parte.

De Sophalæ regno.

C A P V T I X.

INCIPIT hoc regnum à prædicto fluuio qui è primo Nili lacu, usque ad Meridionale parte, cum Nilus versus Septentrionem fluat, oriens in mare, medio illo sinu, cuius alterum cornu la punta de la piscaria dicitur, alterum habens è regione, quod Cabo de los corrientes, id est currentium promontorium dicitur, 23 $\frac{1}{2}$ gradibus à polo Antartico, sub tropico Capricorni situm. Cum hoc tres alij coniunguntur, & simul se in mare effundunt, magni fluuij insignem illum piscationis à multitudine piscium ibi viuientium sinum, cui etiam promontorii dederunt nomen: quorum prior ab incolis olim Nagoa, à Lusitanis, quod in festo sancti Christophori est repertus, eius nomine indigetatur. Secundus à Laurentio Marques primo eius ex Lusitanis inuentore nomen sortitus est. Et hi duo oriuntur ex celebribus illis Lunæ montibus, Toroa ab incolis dictis, in quibus veteres nescio quibus documentis persuasi Nilum scaturire existimarunt; sed falso: primus enim ex quo Nilus oritur lacus, ab his est quam remotissimus, interuallo illo profundissimis conuallibus repleto, ita ut lacus ille, multo minus ipse Nilus ne guttam quidem ex his montibus acquirat, illi enim aquam suam reddunt, non versus Septentrionem, sed versus Orientem, & ab altera promontorii parte, ut diximus, per lacum Galam versus Austrum saltem: adde etiam quod, ut diximus fluuius Magnices, cum quo hi duo à parte Meridionali coniunguntur, ex nili lacu oriens, versus Meridiem, cum Nilus versus Septentrionem, fluat. Tertius fluuius vocatur Aroe à parte Septentrionali originem trahens ex aurifodinis Monomotapanis, aureas arenas secum usque ad mare raptans. Ab horum itaque fluuiorum ostio & sinu vel portu piscosissimo extenditur Saphalanum regnum, per littus maris usque ad fluuium Cuamam, nomen hoc sortitum à castello quodam à Mahumetanis possesso, quod in eis visitur

Magnices fl.

Cuama fl.

ripis, qui à Lusitanis las siette bocas, id est, septem ora appellantur, eo quod septem ostiis multas faciens Insulas, à paganis habitatas, in mare se effundat: originem quoque trahens ex primo & maximo Nili lacu. Atque ita totum hoc regnum intra duos hos fluuios, Magnicen & Cuamam, iuxta littus maris concluditur. Parum & à paucis habitatum, regem habens Mahumetanum, qui tamen Monomotapanum iugum detrectans, Lusitaniæ regi subest. Caput regni est insula quædam in Cuama fluuio eodem nomine quo totum regnum nuncupata. Lusitani etiam in fluuij Cuamæ ostio castrum habent, commercantur enim cum incolis, Gossipio, sericos, aliosq; qui è Cambaia adferuntur pannos, quibus incolæ ad vestitum vtuntur, auro, ebore, succino, & seruis commutantes. Incolæ non sunt in his locis nati, sed antequam Lusitani eo peruenirent ex Arabia felici scaphis secundum fluuios descendentes, cum Monotapanis commercium habentes. Aduenientibus vero Lusitanis & crescente commercio, relicta patria, sedè in hisce insulis olim desertis figere cœperunt. Interius intra nimirum cõtinentem versus Occidentem, est Monomotapanum imperium, aurifodinis ditissimum, vt hinc in omnes circumiacentes regiones etiam per loca remotiora aurum magna copia distrahatur. Opinantur quidam Salomonem omne aurum quo in structura templi Hierosolymitani vsus est, ex hoc regno accepisse, quod & verisimile videtur, multis ibi egregiæ antiquitatis apparentibus signis. *Ædificia quoque ibi visuntur quamuis vetera, tamen singulari artificio & structura, magnis quoque sumptibus erecta, qualia nusquam præterea in omnibus reliquis vicinis regnis reperiuntur.* Regnum amplum est, incolis quoque miræ magnitudinis & proceritatis referrum, qui quoad religionem, magnis superstitionum tenebris sunt quasi tecti. Colore nigri, vt & cæteri Æthiopes, ad bellum prompti & alacres. Regem habent, cui multi præterea reguli obediunt, multum tamen ipsi crebris rebellionibus faceffentes negotij. Arma sunt ipsis arcus, sagittæ & leuia pila. Rex magnum semper alit exercitum, multasque instar Romanorum legiones: cum enim maximus sit Imperator, multos diuersosque regens populos, armis semper ad coercendos rebelles opus habet. Bello etiam mulierum opera vtitur, quæ milites præbent ipsis viris multo cordatiores. *Amazonum hæ antiquarum more sinistram mammam exurunt, ne in emittendis sagittis aliquid ferat impedimenti.* Arma earum sunt vt & virorum, quibus vtuntur magna dexteritate, tantaque constantia, vt mortem potius expectent quam se loco moueri patiantur. In præliis hoc vtuntur inter cætera, vt fraudum est hoc genus refertissimum, stratagemate, quod fugã simulantes, iacula subinde retro mittant, & cum hostium nimio feruore persequentium vident turbatos ordines, subito se conuertentes, obuios omnes iaculis & telis conficiunt, nemini parcetes, vnde & ab hostibus tam propter crudelitatem, quam propter admirandam celeritatem, valde timentur. Propriam prouinciam regis permisso solæ habitant: viros certo anni tempore ad se intromittentes: & si masculum fuerint enixæ, viris eum remittunt: si verò fœmellam, exusta sinistra mamma, omnibus artibus militaribus instruunt. Tota regio magnæ est insulæ similis, vndique fluuiis circumdata. Versus Meridiem eosdem cum regulis promontorij bonæ spei habet terminos, & versus Septentrionem regno Mcenemugano clauditur. Ultra fluuium (vt ad propositum nostrum redeamus) Cuaman angustum, aliud apparet regnum Angoscia à circumiacentibus insulis dictum, à Mahumetanis incolis, vt & Sophalanum regnum, qui mercatores quoque sunt, habitatum. Paruo ab hoc interuallo aliud est regnum Mozambique à Lusitanis dictum, à tribus insulis quæ in ostio sunt fluminis Megincatis capacem ibi portum in quo & magnæ & parux naues quietam & securam stationem facere possunt, conficientibus. In harum insulatum præcipua quæ & Mozambique dicitur, è

*Ædificia
sumptuosa.*

*incola belli-
cosi.*

Amazones.

*Angoscia re-
gnum.*

*Mozambique
que regnum.*

dicitur, è regione prædicti fluuij sita, ita vt ipse præcipuam securitatem portui conciliet. Lusitani castrum suum habent primarium, cuius præfectus reliquis omnibus præest, vbi etiam quassis Lusitanorum ex Indiis redeuntium nauibus propter summam portus commoditatem præcipuum est asylum, non solum è periculis, eò si possint, confugientes, sed etiam si quando accidit, vt eo tempore veniant, quo promontorium Bonæ spei transiri propter tempestates non potest, cursum eò legentes: ipsæ etiam naues è Lusitania venientes præteruetæ promontorium, hic plerumque anchoram iacere & se reficere coguntur, vnde etiam commercium in ea est longè maximum. Hic primum quoque Lusitani Indiam inuestigantes, linguam Indianam addiscere cœperunt, & itineris duces nacti sunt, quorum opéra ad reliqua remotissima regna penetrarunt. Incolæ pagani sunt, homines cæterum feri, rudes, & nigri, sagittarij vt & piscatores & vrinatores optimi, nullis cæterum tecti vestimentis. Paulò interius iuxta littus iacet insula quædam Chiloa dicta, parua ea quidem, sed vltra modum fertilis; propter saluberrimam aëris temperiem, vnde arboribus semper frondentibus, fructibus semper oneratis, amœnissimo spectaculo ornata est omnis generis alimenta ad victum humanum & ad delicias requisita proferens. Iacet hæc in fauibus Cuai fluuij, qui ex magno cum cæteris Nili lacu oriens, magno cum impetu mari illabitur. E regione huius insulæ alia in alto mari versus Orientem, est insula eiusdem quoque nominis, & qualitatis, vt & incolæ vnus eiusdemque videntur nationis: omnes pagani, & fere quoad colorem corporis albi, ita vt magna sit inter ipsos, & quos descripsimus populos differentia. Decenter vestiuntur omnis generis tam ex lana quam ex sericis confectis pannis. Mulieres torquibus aureis, tam in collo quam in manibus ornantur. Domus ipsis ex ligno, lapidibus, aliisque eiusmodi rebus, vt & nobis, sunt quam sumptuosissima & elegantissima structura, quibus adduntur horti omnibus generis fructibus & leguminibus semper abundantes. Fuit hæc Insula Chiloa olim præ cæteris circumiacentibus insulis florentissima, ita vt rex etiam eius omnia reliqua continentis loca sub suo regeret imperio. Vnde cum Lusitani eo quoque peruenissent, vires non solum ad resistendum iis, sed profuse eos è tota continenti pellendum sufficere existimans suis copiis eos aggredi non est veritus: sed fortuna & euentu non admodum prospero: primo enim congressu victus & in fugam actus, insulam cum opima & ditissima præda in Lusitanorum reliquit manibus. Castrum quoque in ea Lusitani extruxerunt, sed quod postea melioribus & commodioribus aliis in locis erectis, Lusitaniz regis iussu solo rursus æquatum est.

Chiloa insula.

*Chiloe rex
frust a se Lu-
sitanijs oppo-
nit.*

Hic non silentio prætereunda est Insula S. Laurentij à Lusitanis sic dicta, quod eius festo primum sit ab ipsis detecta, tantæ magnitudinis, vt mille millia in longitudine contineat, incipiens (è regione nimirum versus Orientem) ab ostio fluminis Magnicis, & versus Septentrionem vsque ad fauces Coai. Inter quam & continentem versus promontorium Bonæ spei, mare vehementi fluxu & refluxu, canalem constituit 340 milliaria latum, angustio rem in medio è regione regni Mazambiquani, nimirum 170 saltem milliaria latum, in superiore parte versus Orientem, latissimum, quamplurimis inclusis insulis. Naues Hispanicæ quæ Indias Orientales frequentant, plerunque (non admodum bene adhuc altero ab exteriori insulæ parte in vastissimo pelago cognito itinere) per hunc canalem quamuis non sine periculo nauigant. Et sane expetendum foret, hanc insulam ab humanioribus incolis esse habitam, propter insignem eius ad omnia commoditatem. Optimis enim securissimis que portibus circumdata est, diuersis ac limpidiis fontibus & fluuiis rigata producit omnis generis fructus & legumina exquisitissima. Carnes etiam tam ferinas quam

Insula S. Laurentij.

quam domesticas magna copia terra, aër aues, pisces aqua præbet gustu gratissimo, ita vt nihil in ea desiderari queat. Incolæ pagani sunt, aliquid cum Mahumetana hæresi sentientes commune, colore inter album & nigrum (Hispanis mulato) bellicosi & armis, quæ sunt arcus, sagittæ, & tela è subtilissimo ligno, cuspide ferrea hamata, quæ magna vi manibus, & magna dexteritate in aduersum torquent hostem. plurimum dediti. Peltos quoque & thoraces habent ex coriis animalium confectos quibus ictus aduersariorum absque periculo excipiunt. Insula pluribus subest regulis, qui plerunque inter se dissident, vnde & continuis ferè exercentur bellis. Abundat auri, argenti, ferri, & æris, aliorumque metallorum fodinis. Incolæ ferè nunquam insula egrediuntur, sed tantum in littore paruis scaphis ex vno ligno constantibus, ad piscationes, aut fluuiorum traiectiones vtuntur, maxima ex parte inhospitales, ita vt peregrinos nullo modo, aut ad commercium, aut ad aliud quippiam admittant. Cum quorum tamen aliquibus commercantur Lusitani in ipso mari, aut in portibus saltè terram non attingentes, merces suas succino, cera, argento, auro, ære, aliisque rebus commutando. Plures in hoc canali iacent Insulæ aliæ, à paganis & Mahumetanis habitatæ, quarum præcipua est S. Christophori, & post insula S. Spiritus, deinde Magliaglia, reliquæ, vt Comorus, Anzoama, Maiottus, & paruæ & nullius ferè sunt nominis. Ascendendo postea, vt ad cœptum nostrum redeamus iter, à prædicto regno & insula Chiloa, occurrit regnum Mombazanum, tribus gradibus cum dimidio versus Austrum eleuatum, nomen habens ab Insula continenti opposita, à Mahumetanis habitata, quæ Mombaza ab incolis dicitur. In hac ciuitas eiusdem est nominis, ædificiis, sculpturis, & picturis ornatissima: rege Mahumetano in ea sedem suam habente. Putabat & hic rex sibi vires sufficere ad repellendum Lusitanos, sed eadem qua Chiloanus victus præda Lusitanos opima, plurimum enim auri, argenti, vnionum, pannorum omnis generis ex gossipio confectorū ibi inuenerunt, ditauit. Situs eius est inter Chiloæ à Meridie, & Melindæ à Septétrione confinia. Rex Monemugano vt summo Imperatori est tributarius. Sequitur regnum Melindanum paruum quoque, quod se in littore maris extendens, vsque ad fluuium Chimanchi, duobus gradibus cum dimidio eleuatum, & prædictum fluuium ascendens per continentem, ad centum milliaria in circuitu continet. Ab altera parte fluminis magna est plaga, à Mahumetanis ibidem habitata, quoad corporis colorem albis ferè. Quorum domus vt apud nos è lignis, lapidibus, & cæmentis constructæ. Oues habent duplo nostratibus maiores, quas in quinque æquales partes diuidunt, caudam enim quæ ad 25 vel 30 libras eleuat, pro parte præcipua numerant. Mulieres albæ, Arabum more vestiuntur, vestibus sumptuosis & pannis sericis confectis, pectus & brachia monilibus aureis & argenteis ornatæ: incedunt velo tecta facie, ita vt non facilè nisi ipsæ velint, videri aut conspici possint. Hic Lusitani plerunque in terram descendunt, cum portus non solum & stauas nauium habeant securas, sed & incolas humanissimos, qui absque vlla fraude aut malitia cum ipsis quam amantissimè conuersantur. In mari præterea è regione duorum prædictorum regnorum Mombazæ & Melindæ, tres surgunt insulæ; quarum prima Monfia, secunda Zanziber, tertia Pemba dicitur, à Mahumetanis quoque habitatæ & populatissimæ, incolis albis, non armis sed agriculturæ deditis, & mercaturæ: Zaccharum enim quod magna copia apud ipsos prouenit, cum aliis fructibus & leguminibus, paruis cymbis impositum, continentis habitatoribus diuendunt. Præter prædicta hæc tria regna Chiloam nimirum Melindam & Mombazam, littoralia, interius intra ipsam continentem, versus Occidentem est magnum illud, de quo aliquoties mentionem fecimus, Monemugi imperium, quod versus Aquilonem confinia Mozambiquani regni & Mono-

Mombazanum regnum.

Mombazanum quoque rex præcipua Lusitanis resistit.

Melindanum regnum.

Oues magna.

Monfia, Zanziber, & Pemba insula.

Monemugi regnum.

& Monomotapani contingens, versus Occidentem inter duos Nili lacus: & versus Septentrionem imperij Prette Gianni terminis clauditur. Et hic cum maritimis regibus prædictis pacem colit, propter commercium cuius ipse quoque utilitatem percipit; allatis hinc omnis generis rebus in suo regno, tam ad vestitum quàm ad ornatum necessariis, ut sunt omnis generis panni preciosi ex gossipio aut serico confecti, aliæque merces preciosiores. Et præcipuè delectantur incolæ globulis quibusdam ex Cambaia allatis, quibus ex bitumine quodam vitrum claritate referente, rubro aut puniceo colore tinctis, & filis corallorum more appensis, utuntur pro insigniori ornatu; etiam nihili facientes aurum, pecuniæ eos habent loco, pro quibus, ut & pro aliis mercibus dant ipsi aurum, argentum, æs, & ebur. Sed ab altera parte versus regnum Monomotapanum, continuo præliatur, successu aliquando tam cruento, ut de victoria non faciliè iudicari queat: concurrunt enim ibi duo potentissima totius istius continentis regna, quorum subditi etiam & milites sunt omnino bellicosissimi: Monomotapæ rege in aciem educente, præter maximas copias quas semper habet instructas, Amazones de quib. supra diximus, crudelissimas viragines: Monemugi autem rex Giachas habet, de quibus supra mentionem fecimus, audaciam eorum & robur in capienda Congo & toto regno deuastando describentes, Amazonibus illis, ut & constantia, ita & crudelitate non inferiores. Mos his est, quod labra & genas ferris candentibus signant, & palpebras versus frontem erigunt, unde cum ipsi nigerrimi sint & oculos albos patentesque ostendunt, cacodæmones potius quam homines apparent: adde quod & terribili suo clamore & boatu vel cordatissimum quenque perterrefacere possunt. Scutis quoque suis latis bifariam utuntur: aut enim terræ eos infigunt (ab inferiore enim parte sunt acuti) ut muri ipsis sint loco: aut iis in altum eleuatis omnes hostium sagittas excipiunt. Hoc etiam Amazonum fraudem stratagemate eludunt; quod nimirum fugam simulantibus insistent quidem, sed obseruato ordine, & pauca emittentes iacula; cum vero vel defessas, vel iaculis sentiunt destitutas, tum ipsi primum præliari incipiunt, & hostes quasi inermes in fugam agunt & opprimunt. Iptæ tamen Amazones huius rei expertissimæ, fraudem fraude compensant, & ita rem gerunt, ut si victæ fuerint, quod raro tamen fit, arte manuum & pedum velocitate adiuta, mortem potius oppetant, quam hostium, quos se commesturos sciunt, fidei se committant: & hinc, ut diximus, prælia fiunt cruentissima. Versus Septentrionem inter Monemugi regem & Prettegianni, aliquot sunt reguli qui paruo negotio deuicti, nunc hunc, nunc illum pro domino agnoscunt, colore cæterum albo, & statura reliquis huius plagæ incolis maiores.

*Bella cum Gi-
cenis versus
Meridiem
cruentissima.*

*Giacharum
ornatum.*

*Quomodo A-
mazonum
fraudem fran-
de eludant.*

*De reliquis locis usque ad sinum Arabicum. De imperio Prette-
Gianni & eius consiniis, & demum de Nilo
eiusque origine.*

C A P V T X.

LITRVS itaque, ut dicere cœpimus, legendo vltimus à Melindano regno usque ad sinum Arabicum, multa occurrunt loca à Turcis siue Mahumetanis colore corporis albo, inculta, multi quoque portus, in quibus vndique conuenientibus tam incolis quam extraneis, omnis generis merces distrahuntur. Primus dicitur Patee, secundus Braua, tertius Magadoschus, quartus Affion, & vltimus à promontorio illo famoso, quod versus Orientem in mare exporrigitur, habet nomen Guardafui,

H quo

*Guardasui
promontorium.*

*Baragiam
regio.*

*Barbelmandel in faucibus
sinus Arabici iacens
insula d. 10 e-
ius constituit
est.*

*Prette Gianni
imperium.*

*Incola Sa-
rsant colore.*

*Lex vestia-
ria.*

*Festum As-
sumptionis
Mariæ ma-
gnæ solenni-
tate celebrat.*

quo etiam ipsum promontorium insignitur. Et hoc promontorium magnum cum sit, & egregiè prominens, omnibus præternavigantibus ex India, Ormo, & Arabia felici, ab alto conspicuum est: circa quod etiam Lusitani, maris huius dominium sibi vendicantes, Turcicas naues, quæ in iis locis absque ipsorum consensu commercantur, exspectant, & preciosis mercibus oneratas, capiunt, ita ut præda aliquando reddantur ditissimi. In circuitu autem huius promontorij, versus Occidentem, sunt quoque aliqui portus, à Turcis occupati, quorum primus dicitur Merh, secundus Barbora, & hic albus incolarum color cessat, succedentibus rursus Æthiopicibus; hinc ulterius reperiuntur Ceila, Dalaca, Malaca, portus quoque egregij omnes in vno territorio, quod incolarum lingua Baragiam dicitur. Incolæ Æthiopes sunt, armis promptissimi. Vestiuntur inferiore tatum corporis, ab umbilico parte, tela gossipina, & honoratiores pallia quoque cucullata, quæ Bernuffos dicunt, gerunt. Terra cæterum auro, ebore, & omnis generis com meatibus abundans. Hinc apparent gemina sinus Arabici ostia, insulam Babelmandel, quæ inter vtramque continentem sita est, ab vtraque parte præterlabentia, quorû alterum, quod versus Occidentem est, 25 milliaria continet in latitudine, profunditate tali, ut etiam maximis nauibus sit peruium; alterum 5 tantum milliariibus latum, vadis, scopulis, & arenis ita est refertum, ut vix scaphis sit peruium. Integra autem illa faux qua sinus in Oceanum effanditur, est 30 milliaria lata, ab vtraque parte habens promontorium, quorum id, quod in Africæ est continenti Rosbel, alterum vero, quod in Arabiæ felici continenti est, Ara vocatur. Totus sinus qui ad 1200 milliaria in longitudinem extenditur, ab vtraque parte iuxta littora vadis & insulis est refertus, ita ut nusquam nisi in medio nauibus onerariis tutum sit iter. Magno enim impetu versus mare defluens aqua, arenas in littore eiicit, mediam semper magis magisque excauans. Porro quoniam aliquoties Prette Gianni incidit mentio, qui maximus & potentissimus totius Africæ est Imperator, superest ut & de eius regni situ & confiniis pauca dicamus. Incipit autem eius imperium ab interiore faucium sinus Arabici parte (ipsas enim fauces cum aliqua continentis parte intra 50 ab hinc annos, ducum suorum negligentia amisit, Turcis eam insidentibus) & extenditur vsque ad insulam Nili, Sienen, quæ est sub tropico cancri: ita ut confinium eius versus Orientem & Aquilonem sit maior sinus Arabici pars: versus Septentrionem autem & Occidentem claudatur Ægypto & Nubiæ desertis: & versus Meridiem contingat prædictum Mœnemugi regnum, in suo circuitu comprehendens quatuor milliarium millia. Regnum in multas prouincias diuisum est, quarum quæque suum ab Imperatore habet præfectum aut regulum. Totum est auro, argento, gemmis, omnisque generis metallorum fodinis refertum. Incolæ non sunt eiusdem coloris, sed pro locorum differentia variant, alij enim sunt nigri, alij albi, & alij coloris intermedij, statura mediocri, & habitu decenti. Aulici & optimates vestes habent ex omnis generis pannis preciosis confectas, quibus addunt torques aureos, monilia, aliaque ornamenta: reliqui ex legum præscripto, secundum suum quisque vestiuntur ordinem, ita ut quibusdam non nisi consutis animalium pellibus uti liceat.

Christiani sunt, præterquam quod ceremonias aliquas ab Hebræis mutantur. In festo assumptionis Mariæ, conueniunt omnes reguli & satrapæ in regni Metropoli Belmalechi. & ad festum magna cum pompa celebrandum, & ad tributa regi debita persoluenda: magna quoque eò populi parte confluenta. Festum celebratur solemni processione, in qua circumfertur statua virginis, humanæ magnitudinis, tota aurea, pro oculis habens duos pyropos lucentissimos, & maximi precij, reliqua corporis parte monilibus, auro, gemmisque, ita ut oculos perstringant, lucetibus ornata, trabi insistent aureo, mirabilis artificij.

Imperator

Imperator quoque progreditur, currui infidēs aureo, aut elephantī, auro gemmisq; ferè vndique tecto. Reliquus populus tanta concurrīt multitudine, vnoquoque statuat & regem videre cupiente, vt plurimi etiam conculcentur. Vocatur rex corrupto vocabulo Prette Giani, quod ipsorum lingua restitutum *Nomen regis.* Bel Gian sonat, nomine composito à Bel, quod ipsorum lingua, summum, perfectissimum & omnium excellentissimum, & Gianni, quod principem ac dominum significat: & cum posterius cuique principi aut regulo detur, compositum, non nisi ipsi regi, omnium maximo & excellentissimo, qui Dauidem etiam se vocat, competit. Restat nunc pro operis conclusione Nili descriptio.

Oritur aut hic non in regno prædicti Prette Gianni, vt quidam autumant, *Nili origo.* multò minus ex montibus Lunæ: neque etiam secundum Ptolomæum ex duobus lacubus, quorum alter versus Orientem, alter versus Occidentem, radicibus horum montium adiacent, distantes à se inuicem ad 450 milliaria. Sub ea enim poli eleuatione sub qua Ptolomæus hos duos lacus esse affirmat, situm quoque est regnum Congianum & Angolanum versus Occidentem, & in plaga Orientali iacet imperium Monomotapanū & regnum Sophalanum; ita vt interstitium continentis ab Oceano Indico vsque ad Æthiopicum sit mille & ducentorū milliarium: in quo affirmat vt oculatus testis dominus Edoardus, qui per aliquot annos in hisce regionibus peregrinatus est, nullum prorsus reperiri lacum, præter vnum saltem, qui regnum Angolanum à Monomotapano diuidit, in parte Occidentali ab Angolanis, in Orientali vero à Monomotapanis & Sophalanis habitatus: ita vt nullius alterius vsque in hisce regionibus habeatur cognitio. Verum quidem est, duos hic esse lacus, sed hi aliter siti sunt, quam putat Ptolomæus: primus enim longe à montibus Lunæ abest, habens secundum non in latere, sed ante se, linea ferè recta versus Septentrionem ducta, ad quadringenta ferè milliaria distantem. Opinantur quidam etiam ex incolis, quod Nilus è primo lacu egressus à terra absorbeatur, & post rursus ebulliat, alij contrarium affirmant, quibus & Edoardus noster adstipulatur; cum enim vastas nullo ferè certo alueo solitudines perfluat, absorberi falso putatur. Deinde cum in secundum illabitur, certe ex eo propriè loquendo oriri non potest, sed vere originem habet ex priore duodecim gradibus versus polum Antarcticum eleuato, horridis & inaccessis ferè montibus, vt sunt Cafates, nitri, argenti, aliiq; montes quamplurimi circumdato. Atque ita vt diximus, ex hoc Nilus exoriens descendit recta linea versus Septentrionem ad 40 milliaria, vbi demum in secundum priorī maiorem & Mare ab incolis appellatū influit, sub linea Æquinoctiali sitam, cuius latitudo est 220 milliaria. De hoc pro certo referunt Anzichi, versus Septentrionem vicini habitari eum à populis Lusitanos per omnia referentibus, scripturis, numeris & mensuris vtentibus, vnde argumentamur imperium altissimum aut Prette Gianni hinc non longè abesse. Ex hoc autem lacu effluens per 700 milliaria, insulam constituit Meroen, aliis etiam fluminibus auctus. Coniungitur enim cum eo ab Orientali latere Colues *Colues fluius cum Nilo coniungitur.* fluuius magnus quoque è lacu eiusdem nominis in confiniis Melindani regni sito, oriundus, aliisque ab altera parte torrentibus: quibus, vt diximus, auctus in duas partes diuiditur, terram altam & montosam ab vtraque parte ambiens, quæ Meroe ab incolis appellatur. Præterea in circuitu huius insulæ ab vtroque latere multi alij concurrunt fluuij & torrentes, quorum ab Oriente præcipuus & maximus est Abagni è lacu Bracina, imperium Prette Gianni perluens, & ab Occidente præcipuus est Saraboë, è lacu eiusdem nominis proueniens: fluuij præter cæteros magni & nauigabiles. Quos omnes in se recipiens Nilus, versus Septentrionem insulam ita, vt diximus, constituens, in vnum postea omnes reducit alueum, & per Æthiopiam defertur, vsque ad Cataractas illas celebres,

*Vnde Nilus
st suo tempore
inundetur.*

*Lacus maxi-
mi.*

lebres, vbi in valle quadam altissimis restrictus montibus, tandem iuxta Sienen insulam, ex altis decidit scopulis tanto cum fragore, vt aures sonum etiam longius remotæ non sustineant. Et hinc Ægyptum perfluens, tandem per aliquot ostia, quorum hæc duo, nempe Diamato, versus Orientem, & Rossetto, versus Occidentem, sunt præcipua, in mare Mediterraneum è regione Cypri effunditur. Incrementum eius admirandum quod attinet, causa eius præcipua est aquæ copia, quæ hybernis temporibus continuis pluuiis de cælo cadit, (hyeme ibi cum Vere nostro, hoc est, in principio Aprilis incipiente) quæ non minutim, vt apud nos, sed tanta copia tantoque cum impetu cadit, vt terra ad inhibendum non sufficiente, omnes vndique fluuij tandem intumescant, præcipuè cum, vt & suprâ diximus, continuæ sint, per quinque integros menses, scilicet Aprili, Maio, Iunio, Iulio & Augusto, durantibus pluuiis. Adde etiam quod regio montosa, altissimis montibus, profundis conuallibus, & per consequens multis torrentibus & minoribus lacubus est referta: vnde fit, quod his omnibus, vt diximus, intumescantibus, aquæ magno cum impetu deferantur in fluuios & lacus maiores, quibus & hic tractus præ reliquis omnibus mundi partibus abundat, habens aliquot tantæ magnitudinis, vt maria potius quam lacus videantur, qui deinde etiam non minori copia se rursus exonerant: atque ita Nilus ex his versus Septentrionem descendens, vt & Zairus & Nigir versus Occidentem, & alij versus Orientem & Meridiem, statis hisce temporibus, magno omnium miraculo augentur, vt plerunque incipiat intumescere circa finem Iunij, & crescat semper vsque ad 20 vel circa Septembris, nunquam ferè aberrans. Cum enim pluuiæ versus Meridiem sint certæ, & illis oris vbi decidunt, aquis certo temporis spacio rigatis: reliquæ aquæ defluentes, errare non possunt. Fuit causa hætenus obscura multisque ambagibus, erroribus & fabulis inuoluta, & cum faniores quiuis facillè iudicare poterant augmentum hoc à pluuiis prouenire, vt in antiquissimis scriptoribus ab Homero vsque videre est, nunquam tamen penitus cognosci potuit, donec nobis singulari cura & industria domini Edoardi manifestaretur, omnes contrarias opinioniones refellens.

F I N I S.

INDEX

INDEX RERVM ET VERBORVM MEMO- RABILIVM.

A

A BAGNI maximus Orientis flui-
uius. fol. 59
Æthiopes albi in Lybia. 7
Æthiopum nigredo vnde? *ibid.*
Alfonsi Congiani regis filij in Chri-
stianam religionem feruor. 34
Alfonsus apud patrem quasi regno ipsius inhiaret,
accusatur. *ibid.*
Alfonsus post obitum patris in regium solium eleua-
tur. 35
Alfonsus à fratre oppugnatur. 35
Alfonsus paucis stipatus fratris iniustam vim expe-
ctat. *ibid.*
Alfonsi milites trepidantes fuga ineunt consilia. *ibid.*
ab Emanuele Sogni præfecto retrahuntur. 36
Alfonsus miraculo diuino de futura victoria confir-
matur 37. diuino auxilio omnes fratris copias vin-
cit, fugat q. 38. ipsius erga hostes clementia. *ibid.*
Alfonsus propriis humeris lapides ad structuram tem-
pli S. Crucis attulit. 39
Alfonsus omnia icola in vnum conferri & combu-
ri curat. *ibid.*
Alfonsus tria præterea templa sumptuosa extrui cu-
rat. 40
Alfonsus moriens filio Christianam religionem com-
mendat. *ibid.*
Aluarus Henrici fil. in regno Congiano successor. 42
Aluarus Lusitanos dispersos cum Congianis reconci-
liat. *ibid.*
Aluarus ab auito in Christianam religionem feruore
remittit. 43
Aluarus à Giachis oppugnatus fugam cepit. 44
Aluarus fame intolerabili premitur. *ibid.*
Aluarus Lusitanorum auxilio in regnum restituitur.
54
Aluarus modestior exinde factus, sacerdotes à rege
Lusitania petit. *ibid.* quos ægre tandem impetrat.
46. 47.
Aluarus è serua Aluari filius, ipsi Aluaro in regno
succedit. 45
Aluarus Lusitanis fodinas in regno Congiano ma-
chinantibus callidè denegat. 46
Aluarus periculum ex occultatis fodinis cognoscens,
eas denum regi Castellano offert. 47
Ambize angulo quod genus piscis. 10
Ambiziamat are quid? 8
Ambra vel succinum è balenarum spermate non e-
nascitur, contra multorum opinionem. 9
Ambriz fluius. 10
Amboe populi qui. 11
Angola regnum. 2. 14

Angolanorum & Congianorum cum Lusitanis com-
mercia. 14
Angolanus rex Lusitanorum & Congianorum mer-
ces spoliat. 15
Angolanorum arma & stratagemata. 16
Angolani & Congiani exercitus congressus. *ibid.*
Angolanorum moneta, religio, lingua, qualis. 17
Angolanorum incuria in procurando comæatu bel-
lico. 17. Carnes caninae apud ipsos in magno pre-
bicio. *ibid.*
Angoscio regnum, vbi? 54
Angra flumen ostium insula S. Thomæ. 4
Animal quoddam bipes, horridi aspectus pro deo apud
gentiles colitur. 23
Anthropophagi vbi præcipuè. 12
S. Antonij insula. 1
don Antonio Manipemba. Pemba præfectus. 27
Anzicanum regnum multis fodinis celebre. 11
Anzicanorum rebellio adificationem templi Con-
giani remoratur. 33
Anziques populi se inuicem deuorant. 11
Anzicanorum arma. *ibid.*
Anzicanorum agilitas & audacia. 12
Anzicanorum ornatu. *ibid.*
Anzicanorum religio. *ibid.*
Aquelunda lacus. 18
Aza promontorium. *ibid.*
Arabia felix sic dicta vbi. 54
Arbor, oleum, vinum, acetum, & panem, præter fru-
ctus peculiare ministrans. 29
Arbores sub aqua, in Loanda insula. 8
Aroe fluius aureas arenas secum raptat. 52
Assumptionis Mariae festum, vbi magna inprimis so-
lennitate celebretur. 58. 59
Aurum & argentum non vbique gentium moneta
sunt loco. 9

B

B Albemendel in faucibus sinus Arabici iacens in-
sula, duo eius constituit ostia. 58
Baia de las almadias, siue lacus scapharum, vnde sic
dictus. 10
Balenarum multitudo iuxta insulam Loandam. 9
Bamba regni Congiani prouincia. 18. incole eius o-
ptimi milites & robustissimi. 19
Bamba prouincia animalia tam terrestria quam vo-
latilia varia. 21. 22. 23. 24
Banam fructus qualis. 29
Baragiam regio. 58
Barameda ostium fluminis Guadalchibir. 48
Barbela fluius. 26
Batta & Bemba dua regni Congiani prouincia. 18

I N D E X.

Soli Batta praefecto sclopetarij conceduntur, & quare.	26	Cola arboris virtus singularis.	30
Battani pra cateris Congi prouincijs singularibus gaudent priuilegijs, & quare.	26	Colues fluuius cum Nilo coniungitur.	59
Begnus fluuius.	9	Corisco insula.	4
S. Benedicti flumen ostium in insula S. Thoma.	4	Congo Africa regnum & insula. i. eius situs. 5. temperatura aëris. ibid. amplitudo. 7. Argentifodinis felix.	ibid.
Benglebi fluuius.	7	Congus vrbs quare in summitate montis edificata. 28. rex Congianus ibi residet. ibid. vrbs circuitus, & loci fecunditas.	29
Bramas quales populi.	11	Congiani regis titulus.	18
Bona spei promontorium.	6	Congiani regni magnitudo & circuitus.	7. 18
Bona spei promontorium, vnde ita dicatur eius circuitus.	50 ibid.	Congi rex quomodo ad fidem Christianam conuersus fuerit.	31
Borea, ostium in insula S. Thoma.	4	Congi rex sacerdotes per legationem à Lusitania rege petit.	ibid.
Branaghul fluuius.	52	Congiani regis & Congianorum in presbyteros Lusitanos reuertentia.	32. 33
Brocato pannus vbi conficiatur.	13	Congi rex vna cum vxore baptizabatur.	33
Bubalorum siue asinorum syluestrium vbi magna copia.	22	Filius quoque regis maior natu vna cum multis nobilibus.	34
Bucella panis seruo commutata.	44	Congi regum sepulchrum hodie vbi.	40
Buttuanum regnum aurifodinis abundat.	53	Congiano: um morbi.	51

C

C Abamba montes argenti venis insignes.	16	Congi regis minor natu filius, vide Pargus.	
Cabo de las corrientes sic dictum vbi?	53	Congi regis filius natu maior, vide Alfonso.	
Cabo de las palmas, promontorium palmarum.	4	Congianorum color, statura & forma. 5. perpetuum ferè habent æquinoctium. ibid. cochleus marinis loco pecunie vtuntur in commercio.	8
Cabouerde insula.	47	Congianorum armatura & ordo militaris.	15
Cacango piscis regius Salmonem figura refert.	10	Congi. ni & Angolani exercitus congressus.	16
Cadis insula prope Hispaniam.	8	Congiani equorum loco seruos habent, à quibus portantur.	22
Camissa fluuius dulcis regni Matamani.	52	Congiani plerasq; arbores palmarum nomine nuncupant.	29
Canalis marinus. 55. Insula circumiacentes.	56	Congiani domos suas folijs palmarum syluestrium potegulis cooperiunt. 30. quare tam humilia habeant edificia. ibid. qualia olim habuerint nomina quibus dignoscebantur.	32
Caput falsum fluuius ita dictus, & quare?	52	Congianorum mos & honorem & obedientiam regi suo declarandi.	33
Caput viride.	1	Congiani fame adacti voluntaria seruituti se mancipant.	44
Caringa fluuius.	26	Congianorum vestitus antiquus. 49. hodiernus. ibid. instrumenta musica 50. chorea.	ibid.
Carnes caruina apud Angolanos in magno pretio.	17	Congiani nullas scripturae distituti, habent historias, neque amorum decursus norunt.	50
Carnes humane vbi publice in macellis vendantur?	12	Congianorum medicamenta.	51
Casparus Diazius à rege Congiano ad Lusitania regem legatus mittitur. 48. ab Anglis captus, egre tandem euasit.	ibid.	Congianus sibi quilibet & medicus & cheirurgus.	51
in insula de Cauillos fames dirissima.	44	Cristallinus mons in regno Congiano.	13
Ch. mialeon quale animal.	23	Crux in regno Congiano erecta à rege Alfonso hodie adhuc visitur.	37
Charta regio sigillo signata moneta loco.	9	Cuai fluuij ortus.	55
Chelanda lacus.	19	Cuama fluuius.	5
Chiloa insula fertilis & ratione aëris saluberrima. 55			
Chiloa insula versus Orientem, eiusq; incolæ à ceteris diuersi.	55		
Chiloa insula à Lusitanis deuicta rege per vim occupata est.	ibid.		
Chimanchi fluuius.	56		
Chitangas Congianis qualis morbus.	51		
Chizama populi refractarij.	27		
S. Christophori fluuius.	53		
Clerici in regno Congiano absque episcopo facti dissolutiores. 41. officio renunciantes, remigrarunt in Lusitaniam.	42		
Climbeba regni Matamani prouincia.	52		
Cochlea pecunie loco sunt apud Congianos. 8. & apud multas alias gentes.	9		
Cola arboris cuiusdam fructus.	29		

I N D E X.

Commercia ibi Lusitanorum & Mahumetistarum varia. ibid.
Cubagoa insula. 47

D

DAnde fluius, magnarum nauium capax. 9
Dante quale animal. 22
Diabolus cursam Euangelij conatur remorari. 33
Diamato versus Orientem ostium per quod Nilus in mare mediterraneum effunditur. 60

E

EBur quare hodie quam olim minus pretiosum. 21
Edoardi Lopez in regnum Congianum nauigatio. 1
Edoardus Lopez à rege Congiano legatus in Lusitaniam mittitur. 47. non ex omni parte feliciter. 48. à Philippo Castilia rege nihil eorum quorum gratia missus fuerat impetrat. 48. Romam petit & Papæ miserias regni Congiani narrat. 48
El capo falso fluius ita dictus, & vnde. 52
Elephanti albi in Lybia. 7
Elephantes horrida magnitudinis in prouincia Bam-
ba. 19. qua industria ab incolis caudis priuentur. 20. iuncturas habent in cruribus contra multorum opinionem. ibidem. Factum duobus annis in vtero gerunt. ibid. magnis semper incedunt armentis. 21
Elephas innocuus nisi iniuria laceffatur. 20
de Elephante historia qui proprium occidit pullum. 20
Elephantorum captura. ibid.
Emanuel Sogni præfectus. vide Sogni præfectus.
Epalange animal quale. 22
Enzinda arbor miraculosa insula Loanda. 8
Episcopus è Lusitania in Congum missus, singulari cum gaudio excipitur. 40
Episcopi & clericorum in regno Congiano disidium. 41. causam præbuit ruina religionis Christiane. 42
Episcopalis sedes in regno Congiano aliquoties vacauit. 41. 43
Equorum insula. 10
Etesij venti qui dicantur. 2

F

FOeminarum Congianarum vestitus antiquus 49
hodiernus. ibid.
Feles Cibettaria in prouincia Bam-
ba. 22
Ferdinandus Poo. 4
Flume del campo ostium insula S. Thome. 4
Franciscus fratri Petro in regno Congiano succedens, paulo post moritur. 41
Franciscus Bullamat are relinquenda Christiana religionis, & regi & populo Congiano suasor. 43
ipsum mortui cadauer à malis spiritibus horren-

dum dilaceratur. ibid.
Franciscus Dracus, Anglus, nobilis pyrata. 3
Franciscus Gouea dux Lusitanus expulsis Giachis, Aluarum regno Congiano restituit. 45
Franciscus Martinesus nouam detexit viam ad portum Loandanum. 4

G

GAban flumen portu & mercimoniis insigne. 4
Galalacus vbi. 53
Giaque populi bellicosi Congianis infesti. 26
Giacha populi anthropophagi quales? 43. Congianum regnum ingressi regem ipsum regno pellunt. 44. vrbe regia nullo se è labore potiuntur. ibid. à Lusitanis expellantur. 45
Giacahrum ornatus. 57. quomodo Amazonum fraudem fraude in præliando eludant. ibid.
Glioua Castillianus ad episcopatum in insula D. Thome suscipiendum è Lusitania mittitur. 46
non admodum amice exceptus, in Lusitaniam re-
meat. ibid.
Goa regnum. 53
Goanza fluius vnde scaturiat? 7
Guardafui promontorium, vbi. 58
Guinea regio. 1

H

HElena insula vnde sic dicta. 2. insignis eius fertilitas. 3. rerumq; omnium præcipue esculentorum inibi copia. ibid. commoda nauigantibus debilitatis statio. ibid. quare non muniatur contra insultus pyratarum. ibid. duabus ab insulis promontorij viridis viis ad ipsam nauigatur. 4
don Henricus Cardinalis Sebastiani regis Lusitaniae successor, morte præuentus non diu regno præfuit. 46
Henricus don Petri frater sopitis disidiis rex Congo salutatus. 42. in prælio contra Anzicanos occumbit. ibid.
Honor summus quo rex Congi præfectum Batta afficit, qualis. 26
Honorandi reges Congianos, aut quos rex honoratos vult, mos antiquus. 32
Hyppopotami. 10

I

Iacobi insula. 1. 4
Iacobus Francisci in regno Congiano successor. 41
Christiane fidei & Lusitanorum amanti-
ssimus. ibi. Diffensiones post huius obitum inter regni proce-
res. 42
Idolorum olim varietas, & vanitas apud Congianos. 39. omnia vulcano traduntur. ibid.

L

Lacus vaccarum. 7
S. Laurentij insula vbi & vnde sic dicta. 55
H 4 S. Lauren-

I N D E X,

<i>S. Laurentij insula fertilitas. Incolarum religio, armatura, inhumanitas.</i>	56	<i>Melindanorum humanitas erga extraneos.</i>	ibid.
<i>Laurentij Marques Lusitani nauigatio.</i>	53	<i>Meroe insula.</i>	59
<i>Legationes aliquot Aluari regis Congi ad Lusitania regem.</i>	48	<i>Mola manuarua apud Congianos.</i>	29
<i>Lelunda fluius eiusdem cum Goanzae originis.</i>	9	<i>Mombazanum regnum.</i>	56
<i>Lemba fluius, nauigationi quoad magnas naues, est inutilis.</i>	9	<i>Mombaza insula. 56. à Lusitanis vi armata occupata est.</i>	56
<i>Leones in regno Anziquano.</i>	21	<i>Monetarum genera varia apud diuersas nationes.</i>	9
<i>Licando arboris magnitudo.</i>	10	<i>Monemugi regnum.</i>	56
<i>Lignum Aquile.</i>	11	<i>Monomotapanū imperium aurifodinis ditissimū</i>	54
<i>Lignum Ebenum siue Guaiacum, cui morbo potissimum medeatur.</i>	2	<i>Monomotapanus rex copiis militaribus semper instructus est. 54. Mulieribus bellaricibus ut plurimum in bellis utitur.</i>	ibid.
<i>Loanda regni Congiani portus. 1. eius latitudo.</i>	8	<i>Monomotapani nigri & mira proceritatis.</i>	54
<i>Loanda insula. 8. eius amplitudo. ibid. regis Congiani est fodina. ibid. septem ciuitatibus est insignis. ibid. Sardorum & cancrorum magna ibi copia.</i>	9	<i>Monomotapanorum religio. 54. armatura.</i>	ibid.
<i>Loangaregnum. 11. eius incolae Iudeorum instar circumciduntur. ibid. armatura eorum.</i>	ibid.	<i>Mons Cristallinus apud Anziques inhabitabilis.</i>	13
<i>Loanganum regnum abundat ebore. eius incolae idololatrae.</i>	24	<i>Montes integri ex Porphyrio lapide, Marmore albo, Ispide, &c.</i>	30
<i>Loze fluius.</i>	9	<i>Mont. snitrij, vnde.</i>	13
<i>Lu. o. quale frumenti genus.</i>	29	<i>Montes Solis vnde dicti.</i>	ibid.
<i>Ludouus Granatensis.</i>	3	<i>Mulieres bello exercitatissima vbi?</i>	54
<i>ex montibus Luna Nilus non scaturit.</i>	52	<i>Munemugi regis bella cum rege Monomotapano cruentissima.</i>	57
<i>Luole fluius situs.</i>	16	<i>Mupes pontici sic dicti, vbi.</i>	22
<i>Lupi oleo palmarum sagaciter insidiantur.</i>	22		
<i>Lupi Gonzala promontorium vbi?</i>	4	N	
<i>Lusitanorum mercimonia in insulis Macariis.</i>	1	<i>Nago fluius.</i>	53
<i>Lusitani quomodo primum in Sogno Christianam religionem inuexerint.</i>	31	<i>Nauigatio circa promontorium Bone spei periculosa.</i>	52
<i>Lusitani apud Sognianos disputati.</i>	ibid.	<i>Nauigationes diuersa ad portum Loandanum.</i>	2
<i>Lusitani in tentandis nauigationibus sunt audacissimi.</i>	53	<i>Nigis fluius certis anni temporibus crescit & decrescit.</i>	60
<i>Lusitanorum filij ex sceminis Congianis suscepti, quare albi?</i>	7	<i>Nigredo Æthiopum non à calore Solis, sed à spermatis natura proficiscitur.</i>	7
		<i>Nili & aliorum fluiuorum Æthiopia incrementum vnde?</i>	6
M		<i>Nili ortus.</i>	53
<i>Macaria insula qua.</i>	1	<i>de Nili origine variae opinioniones.</i>	59
<i>Madera insula.</i>	ibid.	<i>Nili incrementum vnde.</i>	60
<i>Magnice fluius.</i>	52		
<i>M. humerista Lusitania regi subiecti, qui.</i>	54	O	
<i>Manfa insula.</i>	56	<i>Ogegha qualis arbor. 30. parietum prabet usum.</i>	ibid.
<i>Mani, dictio, quid significet.</i>	18	<i>Oleum palmarum.</i>	22
<i>Manibanda ob intentatam prodicionem qua penitentiā imposita?</i>	38	<i>Ostrea disfluente mari in radicibus arborum apparentes.</i>	9
<i>Matamanum regnum. 14. Cristalli aliorumq; metallorum fodinis est insigne.</i>	ibid.	<i>Oues fecunda in prouincia Bamba.</i>	22
<i>Matamani regni situs.</i>	52	<i>Oues duplo nostratibus maiores vbi.</i>	56
<i>Matamani anthropophagi. f. rarum ferè naturam habent. 52. sunt nigri, quamuis regio sit frigidissima.</i>	ibid.	<i>Ozoni fluius, eiusdem cum Nilo originis.</i>	9
<i>Mazambique regnum vbi. 54. Lusitanorum est asyllum 55. incolae quales?</i>	ibid.		
<i>Mazza di Manputo quale frumenti genus.</i>	29	P	
<i>Megineas fluius.</i>	55	<i>Panza, metropolis Bamba.</i>	19
<i>Melindanum regnum.</i>	56	<i>Pargus regni Congiani prouincia. 18. licet reliquis sit minor, tributum tamen non pendit minus.</i>	26
		<i>Pangus ciuitas prouincia Pangi.</i>	26
		<i>Pangus regis Congiani minor natus filius Christianissimum</i>	ibid.

I N D E X.

nifinum è patris regno tollere fatagit. 34. fra-
 tri bellum infert. 35. dira ipsi minatur ni religio-
 nem Christianam religionem abiiciat. 37. ter fu-
 gatus in laqueos quos fratri tetenderat incidit. 38

Panis ex fructuum putaminibus. 29

Panni è foliis palmarum. 13

Parietes ex viuis arboribus. 30

Patachia quid. 1

Paulus Diazius commerciorum causa in regnum
 Congianum à rege Lusitania mittitur. 14. regi
 Angolano aperto Marte resistit. 15

Pellicani, aues marina à Lusitanis sic appellata, qui.
 24

Pemba sedes regia. 27

Pemba insula. 56

don Petrus filius & successor Alfonsi regis Congiani.
 40. sub ipso insula S. Thoma habitari coepta. ibid.
 ipso absque herede mortuo regnum deuoluitur ad
 fratrem. 41

Petrus Antonius à rege Congiano in Lusitaniam le-
 gatus mittitur. 48. ab Anglis captus, nauis vadis
 illa, vna cum filio submergitur. ibid.

Philippus Castillia rex Henrico Cardinali in regno
 Lusitania successit. 46. amicitiam regi Congia-
 no offert. ibid.

Piper apud Aethiopes monet & locum obtinet. 4

Porcus aquatilis, piscis regius. 10. eius capiendi mo-
 dus. 10

Portus formosus ita dictus, vbi? 53

Portus Pindanus. 10

Prette Gianni imperium. 57

Prette Giannus potentissimus totius Africa Impera-
 tor. 58. imperij ipsius amplitudo. ibid. fodinis o-
 mnis generis metallorum celebre. ibid. incole co-
 lore variant. ibid. lex vestiaria. ibid. festum as-
 sumptionis Mariae magna solennitate celebrant.
 ibid.

Prette Giannus quid significet? 59

Principis insula. 4

Processus in causis criminalibus apud Congianos. 50

Promontorium currentium, sic dictum, vbi? 53

Promontorium de la pescaria. ibid.

Ptolomaeus de Canariis insulis quid sentiat. 1

Ptolomaeus in tradenda origine Nili hallucinatur. 59

R

Raphani crassitudine humana tibia vbi enascan-
 tur. 3

Regnum Matamanum. vide Matamanum.

Rhinoceros animal vbi. 21

Rio de las borreras roxas, siue fluius arenarum ru-
 brarum. 10

Rosbel promontorium. 58

Rossetto versus Occidentem ostium per quod Nilus in
 mare mediterraneum effunditur. 60

Rupes in regno Congiano lapides preciosiores in venis
 producant. 30

S

Sacchari caritas hoc tempore vnde? 4

Salomon rex vnde aurum ad structuram templi
 accepisse credatur? 54

Santalum rubrum seu Aquilinum medetur febr. 51

Santali ligni copia vbi? 11. eius vtilitas. ibid.

Saraboe praecipuus Occidentis fluius. 59

Scaphe magna ex vno ligno. 10

Sebastianus Lusitania rex Aluaro Lusitania regi fert
 suppetias. 45

Sebastianus Manibamba Congianorum dux belli. 15
 eius dominium vbi. 18

Senga fluius. 7

Siene insula Nili. 58

Serpentes horrenda magnitudinis. 23. eorum carnes
 in magnis habentur deliciis. ibid.

Serpentum genus bullam in cauda rotundam haben-
 tium. 23

Sierra Liona, promontorium Guinea. 2

Soccora insula. 53

Sognus vrbs Sogni prouinciae. 18

Sognus regni Congiani prouincia. 18

Sogni praefectus Christianismi recipienda primum
 fecit initium. 31. eius in religione Christiana ad-
 discenda feruor. ibid. vna cum filio baptizatur. 32
 ipse suis subditis concionatur. ibid. Alfonsum tam
 contra fratris calumnias quam contra patris fu-
 rorem seruat. 34. Alfonsi milites trepidantes à
 fuga retraxit. 36

Sephalanum regnum. 53

Sofola insula. 53-54

S. Spiritus insula. 56

Struthio ex ouis, radiis solaribus excluditur. 23

Succinum è balenarum spermate non enascitur. 9

Sundus prouincia est regni Congiani patrimonium.
 25. nemo ibi quicquam habet proprij. ibid. inco-
 colarum commercia. ibid.

Sundus ciuitas. 25

T

Templum S. Crucis in regno Congiano. 39

Tercera insula. 48

Terra natalis vbi, & vnde sic dicta. 53

Terra palmarum vbi, & vnde sic dicta. 24

Testudinis qua Congiani in festiuitatibus suis vrunt-
 tur, mira efformatio. 50

D. Thome insula, quare sic dicta. 4. eius amplitudo.
 ibid. Saccharum à Lusitanis inibi primum plan-
 tatum crescit copiosissimè. ibid. insula quando
 habitari coepta. 40

Thomas Candischius Anglus, nobilis pyrata. 3

Tigres non nisi nigris hominibus sunt infesta. 21. va-
 riis capiuntur modis. ibid. pili qui circa os earum
 enascuntur sunt venenosi. ibid.

Toroa, montes Luna sic dicti. 53

Verbela

I N D E X.

V			
V Erbel: fluvius.	18	Zairus certis anni temporibus crescit & decrescit.	60
Vinum ex arboribus perforatis effluit.	29	Zairi animalia.	10
Vipera maximè venenata.	23	Zanzibar insula.	56
Vlissipona Lusitania vrbs.	1	Zebra animal velocissimum.	21
Vrbs S. Saluatore, vide Sognus.		Zibellini siue mures pontici propter pelles preciosissimi.	22
Z			
Z Aire flumen. 5. maximus totius regni Congiani est fluvius. 9. Insula in Zairo fluuio.	10	Zone torrida, contra multorum opinionem sunt habitabiles.	5
		Zone torrida intensissimus calor vnde temperatur.	9

F I N I S.

ICONES

Quibus

AD MAIOREM LE-
CTORIS RECREATIONEM

PRIMVS LVSITANORVM CVM REGE
CONGRESSVS, INCOLARVM ARMA ET INSTRUMEN-

ta bellica, vestes tam fœmineæ quam viriles, & aliquorum
animalium formæ, quasi ad viuum
proponuntur.

IN ÆS INCISÆ PER

*Johannem Theodorum & Johannem Israellem de Bry,
fratres & ciues Francofortenses.*

FRANCOFORTI

Excudebat Wolffgangus Richter, impen-
sis Ioannis Theodori & Ioannis Israelis de Bry,
fratrum.

M. D. XCVIII.

RPJCB

Primus Lusitanorum cum Sogni præfecto congressus, eiusdemque Baptismus, de quibus lib. 2. cap. 2. fit mentio.

Valis fuerit primus Lusitanorum cum Sognianis & eius
 prouincia præfecto cōgressus, ut etiã pro Dijs haberentur,
 quomodo etiam cum ipso præfecto demonstratis supersti-
 tionibus, de Christiana religione contulerint, ita etiam ut
 Baptismum magno cum desiderio expeteret: item quomo-
 do Rex Congi à Lusitania rege sacerdotes per literas petierit, satis supra
 cap. secundo secundi libri, ostensum est. Vnde hic ob oculos ponitur, quomo-
 do felicibus auspicijs appulsis Lusitanis, una cum petito clero, tam templo-
 rum quam altarium ornamentis instructo, ipse præfectus cum comitatu
 suo processerit obuiam. Et demum quomodo vsque adeo expetiti baptismi
 in templo ligneo ipsius etiam labore & diligentia citissime exstructo, una
 cum tribus altaribus in honorem S. Trinitatis erectis, sit factus compos.

RPJCB

Lusitani regem Congi salutant, eique legationem suam exponunt.
De quibus vide lib, 2. cap. 2.

Certior redditus rex per Sogni praefectum de Lusitano-
rum & aduentu & religione, Lusitanos ad se vocandos
curavit, à quibus etiam de Christiana religione edoctus,
protinus eam amplecti constituit. Vnde ut non solum ipsi
eiusq; aulici, sed omnes subditi in ea institui possent, cleri-
cos à Lusitania rege per legationem petit. Qui rege Lusitania ad promo-
uendam Dei gloriam prompto, & eius petitioni quam citissime satisfacien-
te, coram Congi rege se sistentes regis sui donaria ei offerunt, ornatus sacros,
statuas, crucifixos, imagines & alia ad eiusmodi cultum necessaria, singu-
lorum etiam adiicientes explicationem & usum. Et rege omnia hilari vul-
tu excipienti, omnes quoq; subditi pro more suo proni in terra procumben-
tes & pedes eleuantes, suum testantur & gaudium & consensum.

MPJCB

Edicti Regii, de quo cap. 3. secundi libri
agitur, executio.

Christianam fidem amplexus Don Alfonso Congi Rex,
 et victoriam contra fratrem Pangi praefectum, religio-
 nem Christianam una cum rege legitimo opprimere sa-
 tagentem, adeptus, convocatis omnibus regni proceribus
 iniungit, ut singuli sua ditionis idola conquirant, et intra
 constitutum tempus ad locum designatum deferri curent, capitali negli-
 gentibus proposita poena. Vnde magno studio intra mensis spacium in u-
 num locum congesta omnia, quae in toto regno reperiebantur di-
 uersarum tetrarumque formarum idola, regio iussu in
 cineres redacta sunt.

RPJCS

Habitus tam magnatum quam plebeiorum de-
scriptus lib. 2. cap. 7.

*V*ea qua supra dicta sunt de antiquo Moriconiorum vestitu facilius intelligi possunt, opera precium duximus, si ea figura hac illustraremus. Magnates enim & ij quibus sumptus suppetunt, ut & supra diximus, paruo pileolo ad ornatum potius quam ad necessitatem contra solem, ventum & pluuias, caput tegunt: pellibus mollioribus, thoracem tegunt, iniecto humeris pallio rotundo ex tenuissimis palmae foliorum filis reiis in morem contexto, in extremitatibus fimbriarum loco versicoloribus floccis circumdato. Inferior corporis pars panno itidem ex palmarum filis contexto inferius floccis circumdato & à femore cui cingulo alligabatur, usque ad suram profluente tegitur. Calceis aut ocreis pedes voluunt ex eodem panno confectis, ea forma quali in antiquis Romanorum visuntur statuis. Plebei vero inferiori tantum parte corporis eo quo diximus modo, pannis autem crassioribus & vilioribus tecti, cetera nudi incedunt. Et hic antiquus est eorum habitus, qui postea ad Lusitanorum vestitum quem hodierno adhuc referunt mutatus est.

RPJCB

Armatura tam nobiliorum quam gregariorum mi-
litum descripta lib. 1. cap. 7.

Hic qua de ornatu militari diximus ob oculos ponuntur. Quomodo nimirum caput variis avium ornent pennis ut & maiores & terribiliores videantur hostibus: Superiori parte corporis nudi, ferreis catenis se onerant, cingulo quoque tintinabulis quibusdam repleto animum & sibi & suis augent. Et quomodo instrumentum illud pyramidis forma ex tribus ferri laminis compactum pulsantes sonum edant horrendum: & demum quomodo altero utantur instrumento bellico, ex corio cauae arboris cortici superindito constante.

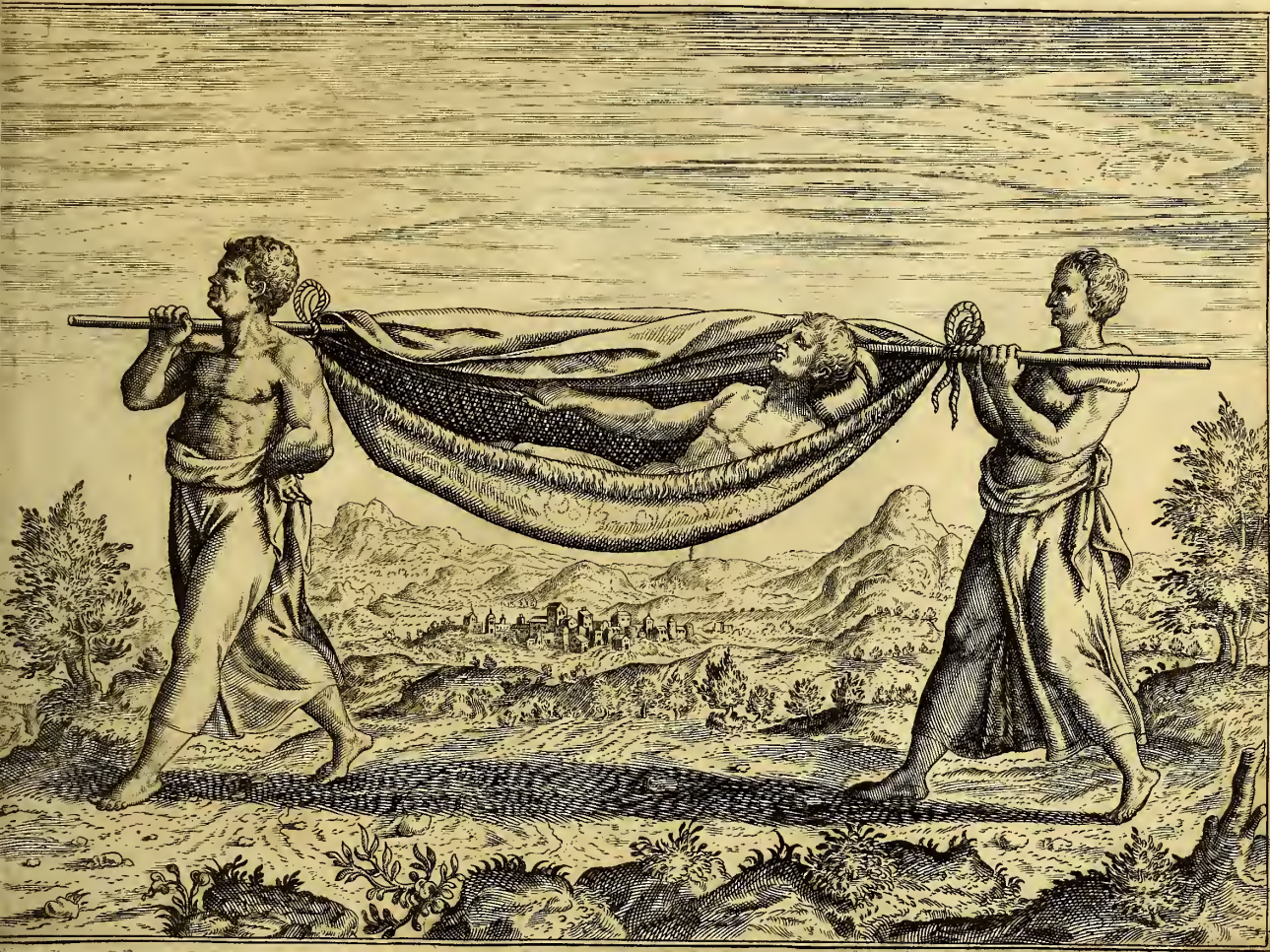
RPJCB

De modis quibus de loco in locum, seruatorum aut conductitorum humeris transferri solent.

Cum nulli in toto Congi regno reperiantur equi, neque incolae eam habeant industriam boues, qui tamen ibi sunt maximi, iugo aptandi: necessitate coacti tam in rebus quam in seipsis hominum vel seruatorum vel conductitorum utuntur opera. Vnde etiam si quando faciendum est iter, tribus diuersis modis portantur, mutatis subinde portitoribus, cursorium equum si respirandi detur tempus celeritate sua aequantibus. Primus autem modus quo & rex ipse aliquando utitur, quando in lectica & supra & infra velis pretiosis tecta, vel sedentes vel cubantes, quatuor seruatorum portantur humeris.

RPJCE

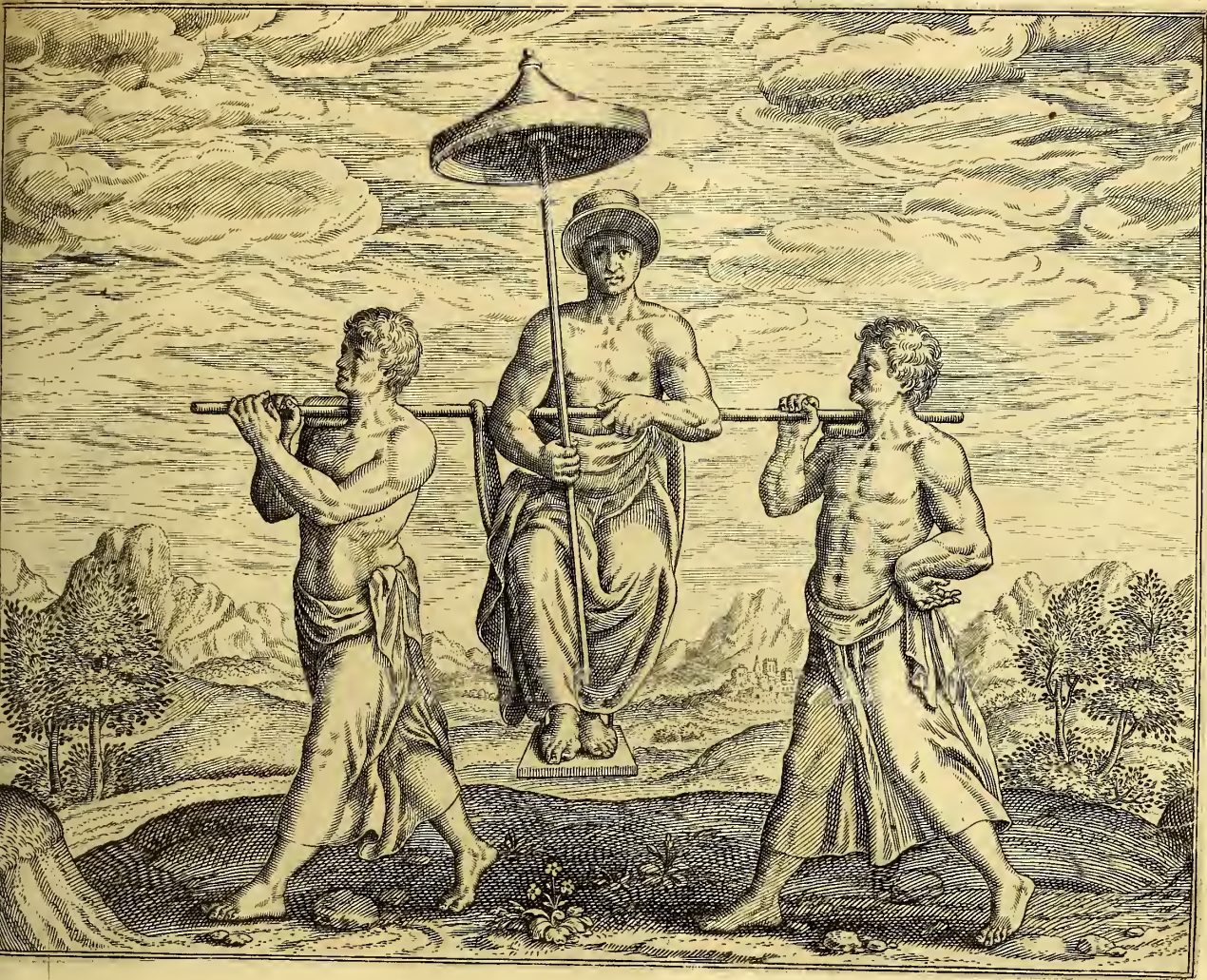

Secundus, cum in panno & palmis contexto & ab utraque parte pertica longiori alligato cubantes à duobus portantur, contra solis calorem eodem panno tecti.

ARGV-

RPJCB

Alius portandi mos.

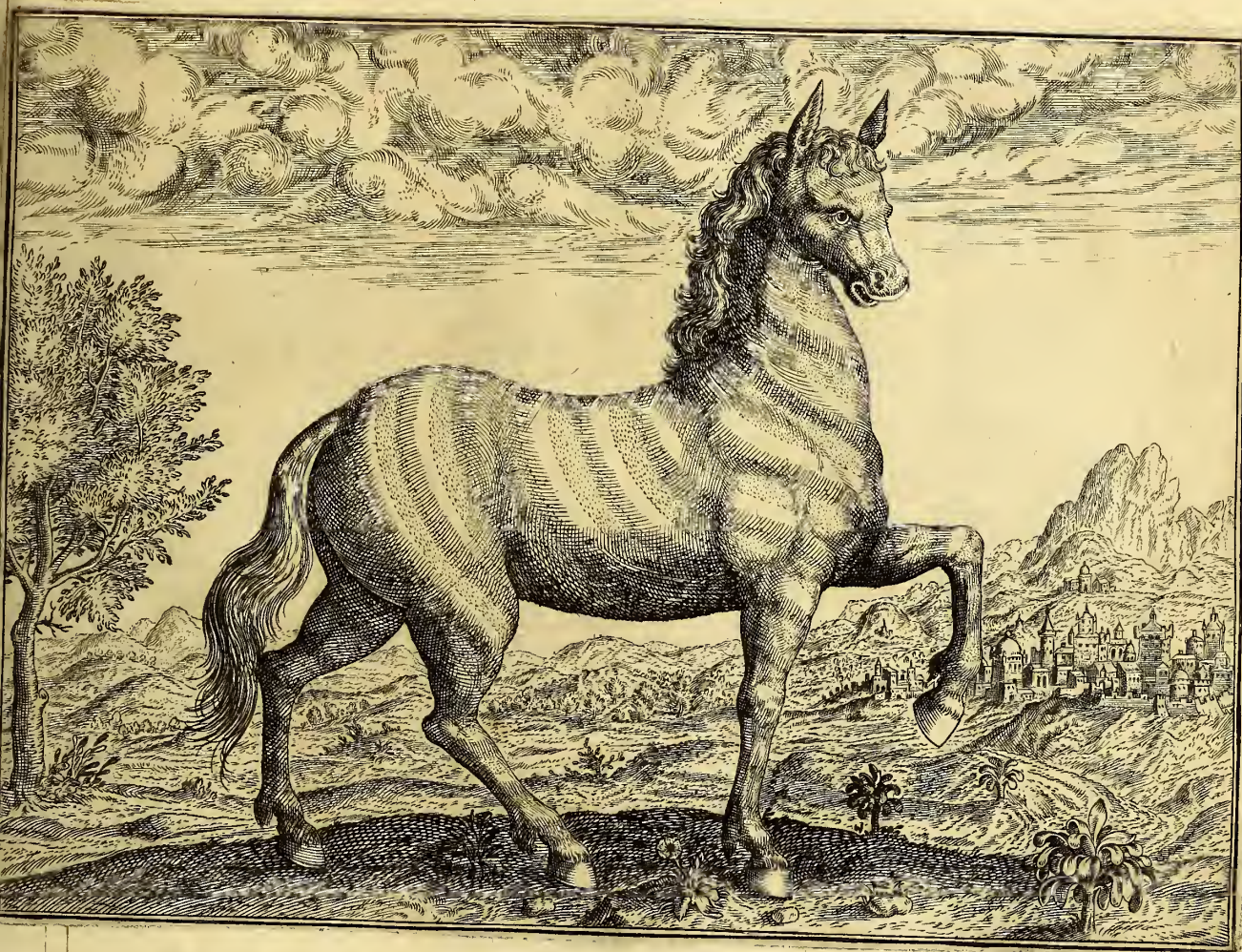
Fertius cum loro à pertica dependente, insidentes & combella
 contra calorem solis tecti, à duobus feruntur, brachia interim ne
 decidant perticæ circumdantes.

Cc

ARGV-

RPJCB

Zebra de qua lib.1.cap.10. inter animalia Congi præcipuè in Pamba
prouincia reperta, fit mentio.

IN descriptione Pamba Regni Congiani prouincia mentio-
nem quoque fecimus Zebra animalis, non tantum propter
celeritatem, unde Lusitanorum prouerbio quo celerem
Zebra celeriozem dicunt, data est occasio, sed etiã formam
et colorem admirandum. Cum enim mulam refert, mula
tamen (parit enim atq; quotannis inde magna copia) non est, et si aliqua
incolarum adesset industria, equi et fortissimi et celerrimi compleret vi-
ces. Tribus autem, ut supra diximus, est hoc animal distinctum coloribus
albo, nigro et spadiceo, qui lineis tres digitos latis à tergo versus pectus he-
micyclo factò ambiunt una cum capite et cruribus, eo semper obseruato
ordine ut albo niger, nigro uero spadiceus succedat. Cauda eius rubicun-
da et setis lucidissimis referta. Ungula et pes mulam refert.

RPJCB

Triplex mulierum vestitus, de quo mentio
fit lib. 2. cap. 7.

E A qua de antiquo foeminarum diximus cultu hic declarantur. Triplex enim hic apparet supparus quorum quisque singulari cingulo corpori alligatur: caput aut vitta, aut pileolo virorum in modum tegebant, facie incedebant aperta, nudisque pedibus. Mediocris fortuna mulieres, quamvis eodem fere modo, pannis tamen vilioribus vestiebantur. Plebea vero & serua, inferiore tantum corporis tecta, cetera nuda incedebant. Qui tamen habitus ab iis quibus sumptus suppetunt ad imitationem Lusitanicarum mulierum mutatus est.

RPJCB

Alia quædam diuerfa animalia nostris regionibus incognita de
quibus quoque lib. 1. cap. 10. agitur.

VARIÆ animalium in hoc regno inueniuntur species, vt supra cap. 10. primi librè
videre est. Sed cum quedam etiam in hisce nostris inueniantur regionibus, pere-
grina & alias ignota hisce iconibus exprimere conati sumus, vt lectorem eorum for-
mis in cerebro effigian dis leuemus tadio. Primum itaque est quod Dante appellant
incola, corporis forma (statura enim minus paulo est) bouem referens, nisi quod cor-
nua longa, caprinis cornubus similia, & perpolita habeat in capite. Venatori adeò
infestum, vt nisi celerrimus sit & dexterrimus, facile eum conculcet. Secundum
est Empalanga, boni quoque per omnia simile, nisi quod pectore & capite, cerui in morem, incedat erecto,
& cornua gerat oblonga ab inferiori parte nodosa & interius inflexa. Mentionem quoque eodem capite
fecimus animalis cuiusdam draconem referentis, ab incolis olim studiosè nutriti & pro Deo habiti, cuius
quoque effigiem delineauimus, vna cum lupo furtum suum dorso ferente, & simiis magnatum
deliciis: & demum serpente bullam in cauda gerente medicinalem: quo-
rum omnium descriptionem suo loco proposuimus.

RPJCB

De Regni Coangani incolis & Anziquis, de quibus
cap. 5. primi libri fit mentio.

P

OPVLI hi, olim Bramas dicti, Congianis, vicinis, per omnia ferè sunt similes, armatura saltè excepta, quam hic ob oculos proponere visum est opera precium. Scutum enim gerunt sinistra magnum ut quod totum tegat hominem; dextra vero telum oblongum lato, venabuli in morem, ferro præpilatum, quod modo qui in medio est, manubrii loco, comprehensum magna vi, magnaue cum dexteritate, ita ut nunquam ferè aberrent, in hostem contorquent. Pugiones quoque habent latos & dicti teli cuspidem referentes.

His versus septentrionem contermini sunt Anziqui: reliquas omnes nationes barbaras, quæ humanis vescuntur carnibus, feritate superantes. Non enim inimicos & hostes saltè prælio captos, sed & amicos & consanguineos cum possunt & libitum est, vorant: imò quidam gloriæ cupidi, ut fortissime mortem videantur contemnere, aut signum dent suæ erga regem suum constantiæ, se ipsos mactandos & deuorandos sint referta. Armatura eorum est arcus paruus cum sagittis leuibus, & securis breui adaptata manubrio, qua non solum hostem lædere, sed etiam omnes eius sagittas, incredibili ferè celeritate eludere norunt. Cingulis quoque vtuntur tres digitos latis, & crasso elephantis corio constantibus. Cetera superioribus quoque similes.

RPJCB

De Giachis, de quibus cap. 9. secundi
libri fit mentio.

Habitant hi iuxta primum Nili lacum, ad miraculum
usque efferi & barbari, statura procera, colore nigerrimo,
& vultu quo vel cordatissimum quenque primo intuitu
perterrefaciant: Ut enim videantur terribiliores, genas
& totam faciem hiantibus signant cicatricibus, & ere-
ctis palpebris, contortisque oculis, ita ut toti fere albi in facie nigerrima
appareant, cacodæmones potius quam homines videntur. Arma ipsorum
sunt clava, sagittæ, pugiones, hasta, & scuta magna lataque, inferius
acuta: quibus ordine humi defixis propugnaculi utun-
tur loco: & eleuatis hostium sagit-
tas excipiunt.

RPJCB

De fœminis Monomotapanis, de quibus cap. 9. secundi libri agitur.

MONOMOTAPÆ Imperator, cum totius istius plagæ ferè sit potentissimus, multos-
 que sub se habeat regulos & satrapas, qui multum etiam ipsi suis rebellionibus, quibus
 iugum excutere satagunt facessunt negotij, semper, ut eos in officio contineat, & vi-
 cinorum vim propulset, armatas in procinctu habet legiones: quarum quadam, &
 præcipua ex mulieribus bellicosissimis, & fortissimis, ita ut mortem potius intrepide
 expectent quam se loco moveri patiantur, constant: Quæ antiquarum quoque Ama-
 zonum more sinistram mammam, ne in emittendis iaculis (qua in re sunt dexterrima)
 impedimento, exurunt. Et cum Imperatoris permissu solæ propriam incolant regionem, stato anni tem-
 pore viros, quos ipsæ eligant, admittunt: filios enixa, patri nutriendo remittunt, filias autem,
 exusta, ut diximus, sinistra mamma, ab ineunte ætate in
 armis exercent.

F I N I S.

RPJCS

J
De Bry
S.V
pt. 1
1596
Lat
cop. 2

